Juni 2022

Beste leerling,

Je hebt ervoor gekozen om vanaf volgend schooljaar de richting Humane Wetenschappen te volgen. Wij, de leerkrachten en leerlingen humane wetenschappen kunnen dat alleen maar toejuichen! Humane is een toffe, interessante en vooral heel menselijke richting.

Je begrijpt natuurlijk ook wel dat wij de afgelopen 2 jaar niet hebben stilgezeten. Daarom maakten we in deze bundels een overzicht van de leerstof van cultuurwetenschappen en gedragswetensschappen van het derde jaar en het vierde jaar. Aan de hand van oefeningen en teksten word je doorheen de leerstof geloodst. Het is belangrijk om je het begrippenkader en de theorieën eigen te maken.

Je geeft deze bundel de eerste les gedrags- en cultuurwetenschappen van september af. We spreken een openboek toets over deze bundel af in de tweede week van september.

Voor vragen kan je ons gedurende de vakantie bereiken per mail of via smartschool.

Veel succes!

Veerle Hensbergen
Leerkracht Cultuurwetenschappen
veerle.hensbergen@stludgardis.be

Kristien Verbist
Leerkracht Gedragswetenschappen
Kristien.verbist@stludgardis.be

Sint-Ludgardis
Antwerpen

3e jaar
cultuurwetenschappen

1. CULTUUR, EEN DEFINITIE

1.1 Wat is cultuur?

Formuleer in de onderstaande tabel in de tweede kolom een antwoord op de vragen.

ENKELE INLEIDENDE VRAGEN	ANTWOORD	ENG / RUIM	CULTUURCOMPONENT
Welke bouwstijlen ken je?			
Heb je iemand ooit een verkeersovertreding zien begaan? Zo ja, welke?			
Wat is de meest gebruikte pijnstiller?			
Wat is je favoriete muziekgroep?			
Welke godsdienst is het grootst in België?			

Alles wat in de bovenstaande oefening aan bod kwam, valt onder de noemer cultuur. Daaruit blijkt dat cultuur heel wat meer is dan wat er in de volksmond onder verstaan wordt. Cultuur kan eng, maar ook heel ruim beschouwd worden.

Enge definitie: Alle vormen van kunst. Cultuur met een grote C verwijst daarbij naar de elitaire vormen van kunst, zoals theater en literatuur. Cultuur met een kleine c verwijst naar populaire kunst, zoals popmuziek en film.

Ruime definitie: Alles wat niet tot de natuur van de mens behoort. Daaronder vallen alle cultuurcomponenten. Die omschrijving van cultuur gebruiken we in de sociologie.

Schrijf nu in de tabel naast elke vraag of het antwoord behoort tot de enge of de ruime definitie.

1.2 Cultuurcomponenten

De diversiteit aan vragen die je kunt stellen over een cultuur, bewijst dat een cultuur bestaat uit verschillende onderdelen. Die onderdelen zijn cultuurcomponenten.
Onder cultuurcomponenten verstaan we godsdienst, recht, wetenschap en techniek, mythen en legenden, taal, kunst, gebruiken en rituelen, waarden, normen en instituties …
Je kunt die cultuurcomponenten omschrijven als volgt.

CULTUURCOMPONENT	OMSCHRIJVING
Godsdienst	Het geheel van handelingen en overtuigingen waarmee men het bestaan tracht te verklaren en een hogere macht wil vereren.
Recht	Het geheel van de gedragsregels die door de staat aan de burgers worden opgelegd om ervoor te zorgen dat ze harmonisch met elkaar kunnen samenleven.
Wetenschap en techniek	Het proces van kennisverwerving over de wereld en het geheel van materiële zaken dat door de mens is uitgevonden.
Mythen en legenden	Fictieve verhalen die vaak een verklarende waarde hebben voor bepaalde verschijnselen waarmee de mens geconfronteerd wordt.
Taal	Een tekensysteem dat ervoor zorgt dat mensen met elkaar kunnen communiceren (o.a. ook symbolen).
Kunst	De creatieve uitingen waarmee mensen bepaalde ideeën willen uitdrukken.
Rituelen	Serie handelingen die regelmatig herhaald worden en vaak een symbolische waarde hebben.
Waarden	Algemene, abstracte richtlijnen die uitdrukken wat een bepaald samenlevingsverband als goed, juist en dus nastrevenswaardig beschouwt.
Normen	Concrete gedragsregels die aangeven hoe je je in een bepaalde situatie moet of niet mag gedragen.
Instituties	Systemen die ervoor zorgen dat de waarden in een maatschappij gerealiseerd en doorgegeven worden van de ene generatie op de volgende, zodat ze niet verloren gaan.
Materiële voorwerpen	Alle voorwerpen die geen symbolische waarde hebben.

Probeer nu ook de juiste cultuurcomponent in te vullen in de eerste tabel met de vragen.

1.3 Samenhang tussen waarden, normen en instituties

Waarden zijn abstracte richtlijnen die uitdrukken wat in een samenleving als goed en nastrevenswaardig beschouwd wordt. Hieronder vind je een beknopte lijst met waarden.

beleefdheid
behulpzaamheid
burgerzin
discipline
eerlijkheid
eerbaarheid
gehoorzaamheid
gelijkheid
gerechtigheid
geweldloosheid
krijgshaftigheid
kritische houding
liefde
loyaliteit
medeleven
moed
nederigheid
netheid
patriottisme
prestatiegerichtheid
rechtvaardigheid
religiositeit
respect
schoonheid
soberheid
solidariteit
veiligheid
verantwoordelijkheid
verdraagzaamheid
vergevingsgezindheid
volharding
vriendschap
vrijheid
waardigheid
werklust
zelfopoffering
zelfstandigheid

Stel op basis van de bovenstaande lijst je eigen top drie van waarden op. Wat vind jij m.a.w. belangrijk in je leven?

1.
2.
3.

Een aantal waarden uit de bovenstaande lijst dienen eerder het maatschappelijke dan het persoonlijke belang. Ze zijn daarom niet minder belangrijk. Ze lagen zelfs aan de basis van verscheidene mensenrechtenverdragen. Zo luidt het eerste artikel van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: *Alle mensen worden vrij en gelijkwaardig geboren. Ze hebben een geweten en leven in broederschap.*

Vrijheid, gelijkheid en broederschap zijn voorbeelden van **maatschappelijke waarden**.
Jouw persoonlijke top vijf zijn voorbeelden van **persoonlijke waarden**.
Uiteraard kunnen persoonlijk waarden maatschappelijke waarden zijn en omgekeerd.

Geef voor elke waarde uit je persoonlijke top 3 een bijbehorende norm.

Waarden en normen zijn dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. Er bestaat een onderscheid tussen formele en informele normen.
Formele normen zijn in de samenleving vastgelegd in schriftelijke wetten. Daarnaast zijn ze verbonden met sancties. Wie die normen dus niet naleeft, krijgt daarvoor een bepaalde straf.
Informele normen zijn niet in wetten vastgelegd, maar de meeste mensen vinden dat ze moeten worden nageleefd. Ze worden niet formeel gesanctioneerd, maar het niet naleven ervan kan wel maatschappelijk bestraft worden door bv. een misprijzende blik.

Geef van elke soort norm twee concrete voorbeelden.

Uit één waarde kunnen meestal verschillende normen worden afgeleid.

Geef voor elke waarde twee bijbehorende normen.

Waarde	**Normen**
respect	
veiligheid	

Geef voor elke norm twee bijbehorende waarden.

Waarden	**Norm**
	Een oude vrouw op je plaats laten zitten in een bus.
	Je vriend/vriendin steunen wanneer die het moeilijk heeft.

Om **waarden** in de praktijk te realiseren, werden **normen** in het leven geroepen. Die worden uitgedragen door **instituties**. Dat zijn maatschappelijke systemen die niet alleen waarden realiseren, maar ook doorgeven van de ene generatie op de volgende. Heel vaak zijn het grote maatschappelijke organisaties, zoals het gerecht, het onderwijs, de kerk … Ook een kleine groep, zoals het gezin, kan fungeren als institutie.

Een institutie heeft de volgende **kenmerken**:

- Ze geeft vorm aan het menselijk handelen.
- Ze bepaalt onderlinge sociale verhoudingen.
- Ze brengt mensen samen in georganiseerde sociale eenheden.
- Ze is dwingend en normatief.
- Ze leidt tot rolverwachtingen.

Pas die kenmerken toe op de institutie onderwijs.

- Menselijk handelen:
- Onderlinge sociale verhoudingen:
- Georganiseerde sociale eenheden:
- Dwingend en normatief:
- Rolverwachtingen:

2. CULTUUR, EEN DYNAMISCH PROCES

2.1 Dynamiek doorheen de tijd

2.1.1 Dynamiek in waarden: waardeverschuiving

Bekijk opnieuw de lijst met waarden in het vorige hoofdstuk. Haal er één waarde uit die volgens jou uit het verleden stamt en dus door de vorige generaties werd nagestreefd.

Waarschijnlijk stond die waarde dan ook niet in jouw persoonlijke top vijf. Toch hebben heel wat mensen er vroeger veel belang aan gehecht en was het iets dat centraal stond in hun opvoeding. Het bewijst dat waarden mee evolueren met de veranderingen in een cultuur of samenleving. Zo hebben er zich in de loop van de eeuwen in onze westerse cultuur regelmatig **verschuivingen** voorgedaan in de **waardehiërarchie**.

2.1.2 Dynamiek in normen: normverschuiving

Zoals het met waarden gaat, zo gaat het ook met normen. Waarden verschuiven en met hen verschuiven ook de normen. Onze grootouders zijn met regels en normen opgevoed die wij nu als wereldvreemd zouden bestempelen. De waarden en de normen die we vandaag hanteren, zijn anders dan die van onze grootouders en dus gedragen we ons ook anders dan zij.

Schrijf naast de grafiek om welke normverschuiving het gaat.

Religieuze praktijk in België: doopsels

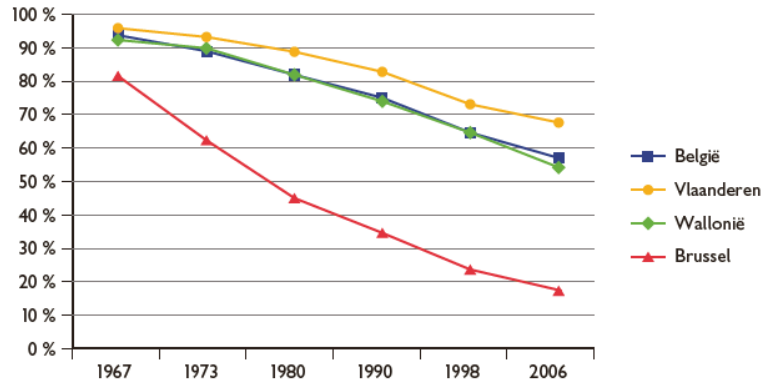

Botterman, S., & Hooghe, M., Religieuze praktijk in België: een statistische analyse (KU Leuven, 2008)

2.1.3 Dynamiek in instituties

Omdat waarden en normen in een samenleving evolueren, wijzigen ook de instituties die de waarden en normen uitdragen. Zo verschilt bijvoorbeeld de manier waarop het onderwijs vandaag functioneert van de manier waarop het een aantal decennia geleden functioneerde. Waar vroeger de nadruk lag op waarden zoals gehoorzaamheid en discipline, worden vandaag eerder waarden zoals creativiteit, verantwoordelijkheid en kritische houding nagestreefd. Ook de omgangsvormen tussen leerkrachten en leerlingen zijn enorm gewijzigd.

2.1.4 Waardeconflicten

Omdat niet iedereen dezelfde waarden of waardehiërarchie hanteert, kunnen er waardeconflicten ontstaan op intrapersoonlijk, interpersoonlijk of maatschappelijk vlak.

Een **intrapersoonlijk waardeconflict** doet zich voor wanneer iemand in een situatie verschillende voor hem belangrijke waarden moet afwegen. Zo kan iemand meer belang hechten aan de waarde geweldloosheid dan aan de waarde veiligheid. Maar in een situatie waarin zijn leven bedreigd wordt, zal die persoon zichzelf toch verdedigen.

Bij een **interpersoonlijk waardeconflict** botsen de waarden van meerdere mensen. Wanneer iemand geniet van luide muziek vanuit de overtuiging dat hij daartoe de vrijheid heeft, kan hij in conflict komen met iemand die respect voor de ander in alle omstandigheden heel belangrijk vindt.

Bij een **maatschappelijk waardeconflict** botsen de maatschappelijke waarden. Zo zien we in het politieke landschap dat socialistische partijen vooral de gelijkheid verdedigen en daarom overheidsinterventie aanmoedigen, terwijl liberale partijen dat liever beperken omdat zij (economische) vrijheid hoog in het vaandel dragen.

In sommige gevallen ontstaan er zelfs waardeconflicten omdat niet de waarden zelf, maar de **verschillende normen die uit eenzelfde waarde** afgeleid worden, botsen.
Een gekend voorbeeld daarvan is het euthanasiedebat waarbij zowel voor- als tegenstanders de waarde 'respect voor het leven' aanhalen om hun standpunt te verdedigen.

Welk soort waardeconflict kun je onderscheiden in de onderstaande situatie?
Geef ook aan welke achterliggende waarden tegenover elkaar staan.

De 60-jarige Roger verneemt dat hij ongeneeslijk ziek is. Bij zijn wekelijkse bezoek aan zijn moeder merkt zij op dat haar zoon er bedrukt uitziet. Op haar vraag of er iets scheelt, brengt Roger het gesprek op een ander onderwerp uit angst haar te verontrusten met de waarheid.

Soort waardeconflict:
Botsende waarden:

2.2 Dynamiek over de grenzen heen

2.2.1 Waarden over de grenzen heen

Waarden zijn in die mate universeel dat dezelfde waarden over de grenzen heen worden nagestreefd. In verschillende culturen zijn dus niet zozeer de waarden, maar eerder de invullingen ervan anders.

Welke waarde leid je af uit het onderstaande voorbeeld en waarin zit het verschil met onze cultuur?
WAARDE:
VERSCHIL:

Sergeant Rusiate Bolavucu komt uit Fiji, een ver eiland onder de Britse kroon. Bij zijn bezoek aan Groot-Brittannië neemt hij de kleermakerszit aan wanneer de koningin nadert. Dat is immers de gewoonte in zijn land van herkomst. Het is een variant op de buiging, de knieval ook, die in Europa in oude tijden werd opgevoerd bij nadering van de vorst.

© Photonews

2.2.2 Normen over de grenzen heen

Welke norm vind je in het onderstaand artikel en in welke zin wijkt die af van onze cultuur?

Arifa Bibi, een Pakistaanse moeder van twee kinderen, werd door haar oom betrapt terwijl ze aan het bellen was. De tribale rechtbank die daarop geraadpleegd werd, beval haar dood door steniging. Haar kinderen waren niet op de hoogte en weten ook niet waar het graf van hun moeder zich bevindt.

NORM:

In de westerse cultuur:

2.2.3 Instituties over de grenzen heen

Welke institutie wordt besproken in het onderstaande artikel en hoe uit zich het verschil met onze cultuur?

Volgens een nieuwe, omstreden wet moeten Chinezen voortaan verplicht bij hun ouders langsgaan. Peking probeert met die maatregel te reageren op het feit dat steeds meer ouderen alleen zonder enige verzorging thuiszitten. Traditioneel zorgt in China de hele familie voor de oudere generatie. Opa en oma die intrekken bij de kinderen in huis is er nog steeds heel gewoon, maar dat aloude model komt steeds meer onder druk te staan.
De nieuwe wet geeft ouders de mogelijkheid hun kinderen voor het gerecht te slepen als ze zich verwaarloosd voelen.

INSTITUTIE:

In de westerse cultuur:

3. CULTUUR, EEN WETENSCHAP

3.1 Exacte vs. humane wetenschappen

Wanneer je over eender welk onderwerp tot betrouwbare kennis wilt komen, moet je dat doen op een verantwoorde en systematische manier en beroep je je op de **wetenschap**. Binnen de grote groep van diverse wetenschappen is er een onderscheid tussen de exacte of positieve wetenschappen en mens- of humane wetenschappen.

Onder **exacte wetenschappen** verstaan we die wetenschappen die gebaseerd zijn op natuurwetten en theorieën en die gekenmerkt worden door wiskundige modellering en formele logica.
Geef daar enkele voorbeelden van:

De **humane wetenschappen** onderzoeken de maatschappij, de cultuur, de mens en zijn gedragingen.

Geef ook daar enkele voorbeelden van:

We beperken ons vanaf nu tot de humane wetenschappen.

Vandaag worden er pogingen gedaan om de **kloof** tussen beide soorten wetenschappen te **dichten**. Om tot nieuwe inzichten te komen, wordt kennis uit verschillende disciplines van exacte en humane wetenschappen gecombineerd. Zo worden bijvoorbeeld gegevens uit de geneeskunde en de psychologie samengebracht om de werking van het brein beter te begrijpen.

3.2 Enkele belangrijke humane wetenschappen

HUMANE WETENSCHAP	ONDERWERP VAN DE WETENSCHAP
Antropologie	De mens in al zijn aspecten (biologisch, taalkundig, sociaal …).
Archeologie	De menselijke geschiedenis op basis van de overblijfselen van de materiële cultuur, omgeving en dierlijke resten.
Communicatiewetenschap	Menselijke communicatie in al haar vormen en verschillende contexten.
Criminologie	Het criminele gedrag in een maatschappij, de misdaad als sociaal verschijnsel.
Demografie	De kwantitatieve eigenschappen van een bevolking (omvang, geboorte, sterfte, migratie).
Economie	Productie, verspreiding en consumptie van geld, goederen en diensten.
Filosofie	Het wezen van alle dingen.
Pedagogiek	Het gedrag van mensen in opvoedings-,onderwijs- en hulpverleningssituaties.
Psychologie	Het gedrag en de geest van de mens.
Sociologie	De maatschappij met alle interne verhoudingen, processen en structuren, met bijzondere aandacht voor de mens en zijn gedrag in zijn sociale omgeving.

3.3 Wetenschappelijke onderzoeksmethodes

Wanneer je de mens en zijn functioneren binnen een cultuur in kaart wilt brengen en begrijpen, heb je verschillende methodes nodig om gegevens of data te verzamelen. Pas wanneer je daarover beschikt, kun je wetenschappelijk verantwoorde conclusies trekken. Elke humane wetenschap werkt met een of meerdere **dataverzamelingsmethodes**.

De meest voorkomende methodes zijn:

- **Interview**
  Wat?
  Een interview is een vraaggesprek met meestal open en gevarieerde vragen.
  Wanneer?
  Precies omdat er in een interview open vragen worden gesteld kan de geïnterviewde veel informatie vertellen. Als een antwoord onduidelijk of te beknopt is, kunnen er bijvragen gesteld worden. Interviews worden vaak afgenomen als de media meer te weten willen komen over een bepaalde situatie of persoon.

- **Enquête**
  Wat?
  Een enquête is een vragenlijst met gesloten en vaak meerkeuzevragen. Wie een vragenlijst invult, kan door het aankruisen van antwoorden vrij snel te werk gaan.
  Wanneer?
  Enquêtes worden vaak bij een onderzoek gebruikt. Aangezien de vragen gesloten zijn, kunnen de antwoorden gemakkelijk met elkaar worden vergeleken. De methode wordt ook vaak gebruikt om veel mensen te bevragen. Men spreekt hier van een kwantitatief onderzoek, omdat de onderzoeksresultaten in cijfers worden uitgedrukt.

- **Observatie**
  Wat?
  Bij een observatie neem je een of meerdere personen waar, met de bedoeling om uit de waarnemingen conclusies te trekken over gedragingen, handelwijzen, interactiemomenten, interpersoonlijke relaties, de waargenomen lichaamstaal, of combinaties daarvan.
  Wanneer?
  Observatie is een veelgebruikte onderzoekstechniek in de sociale wetenschappen. In tegenstelling tot bij een experiment observeer je de persoon in een natuurlijke omgeving, zodat je het echte gedrag te zien krijgt.

- **Literatuuronderzoek**
  Wat?
  Wie aan literatuuronderzoek doet, maakt een systematische studie op basis van de bestaande wetenschappelijke literatuur om een wetenschappelijke vraagstelling te kunnen beantwoorden.
  Wanneer?
  Een overzicht van de bestaande literatuur brengt inzicht in het onderwerp en geeft aan wat experts weten en denken.

- **Experiment**
  Wat?
  Een experiment is een kunstmatig opgezette situatie waarin je probeert te toetsen of een uitspraak geldt. Daarvoor gebruik je twee onderzoekspopulaties of -groepen. Enerzijds is er de experimentele groep, anderzijds de controlegroep.
  Wanneer?
  Als je onder meer uitspraken wilt doen over de gevolgen van beïnvloedende factoren op gedrag.

- **Psychologische test**
  Wat?
  Een experiment is een kunstmatig opgezette situatie waarin je probeert te toetsen of een uitspraak geldt. Daarvoor gebruik je twee onderzoekspopulaties of -groepen. Enerzijds is er de experimentele groep, anderzijds de controlegroep.
  Wanneer?
  Als je het gedrag, de persoonlijkheid, persoonlijkheidskenmerken of karaktertrekken van individuen in kaart wilt brengen.

Bepaal voor elk van de onderstaande onderzoeksvragen:

a) in welke wetenschap(pen) de onderzoeksvraag aan bod kan komen.
b) welke specifieke onderzoeksmethode(s) je kunt gebruiken om tot een betrouwbaar antwoord te komen.

1. Welke vormen van agressief gedrag komen voor bij kleuters in een kinderdagverblijf?

2. Welke maatregelen neemt een bedrijf om rendabel te blijven tijdens de economische crisis?

4. CULTUUR, EEN RUIM BEGRIP

4.1 Hoofdcultuur, subculturen en tegenculturen

4.1.1 Hoofdcultuur

Elke samenleving kent een bepaalde cultuur. In traditionele, primitieve samenlevingen is er in de regel maar één cultuur, die bestaat uit waarden, normen, opvattingen en een levensstijl die door alle leden van die samenleving worden gedeeld.
Hoe complexer en opener een samenleving wordt, hoe meer variaties er op de hoofdcultuur bestaan. De hoofdcultuur is dan de cultuur die normaal gedeeld wordt door de meeste leden van de samenleving, een soort **grootste gemene deler**. Die cultuur domineert de samenleving op maatschappelijk, politiek en economisch vlak. Men spreekt dan ook vaak over de **dominante cultuur**. Dat hoeft niet noodzakelijk de cultuur van de meerderheid van de bevolking te zijn, maar wel die van de groep met de meeste invloed.
In onze maatschappij wordt de cultuur van de middenklasse vaak beschouwd als de dominante cultuur.

4.1.2 Subculturen

De **variaties** binnen die dominante cultuur worden subculturen genoemd. Subculturen zijn groepen in de samenleving die geloofsopvattingen, waarden en/of levensstijlen hebben die **afwijken** van die van de dominante cultuur en die binnen de maatschappij aanvaard worden.

Zo wordt de Hare Krishna in onze maatschappij beschouwd als een subcultuur met een levensstijl die deels verschilt van de dominante cultuur.
Immigranten die in hun land van herkomst behoorden tot de dominante cultuur van hun samenleving, worden bij ons vaak beschouwd als een subcultuur.

4.1.3 Tegenculturen

Tegenculturen of **countercultures** verwerpen de dominante cultuur. Ze **zetten zich af** tegen de waarden van de heersende cultuur. Vaak gaat het om een reactie op de bestaande machtsverhoudingen.

Zo verwierp de hippiecultuur in de jaren 60 de imperialistische en prestatiegerichte cultuur van de westerse maatschappij. Die tegencultuur verwierp de agressie en competitie en verving die door liefde en samenwerking.
Sommige tegenculturen zijn gewelddadig en plaatsen zich op die manier buiten de wet. De leden van Sharia4Belgium schuwen het gebruik van geweld niet.

Wanneer een motorbende zoals de Hell's Angels verdacht wordt van illegale praktijken zoals drugshandel, kun je ze beschouwen als een tegencultuur.

De **grens tussen een subcultuur en een tegencultuur** is niet altijd gemakkelijk te trekken. Het gaat veeleer om een continuüm waarop zo'n groep van mensen te situeren is. Soms is het zelfs zo dat een subcultuur een tegencultuur wordt.
Neem bijvoorbeeld een krakersgemeenschap die een gebouw bezet en bewoont. Als die groep een overeenkomst heeft met een sociale huisvestingsmaatschappij waarin ze aangeeft zelf in te staan voor herstellingen, kun je ze beschouwen als een subcultuur. Maar als de krakers zich verzetten tegen ontruiming en zich te buiten gaan aan vandalenstreken, worden ze een tegencultuur.

4.1.4 Concrete toepassing

Zijn de volgende voorbeelden illustraties van een hoofd-, sub- of tegencultuur?

1. 'Blood and Honour' wil de omverwerping van de traditionele democratische samenleving. De organisatie wil een extreemrechtse staat installeren met een nazistische, antisemitische ideologie.

2. Bodybuilders schenken extreem veel aandacht aan lichamelijkheid.

3. De Belgische gelovigen namen onlangs aanstoot aan een aantal uitspraken van aartsbisschop Leonard.

4.2 Functies van sub- en tegenculturen

Sub- en tegenculturen hebben twee duidelijke functies in onze maatschappij:

- een **sociale identiteit** ontwikkelen: de leden krijgen het gevoel ergens bij te horen. Door dat groepsgevoel en de solidariteit die bestaat tussen de leden van de subcultuur, ontstaat ook een wij-zijgevoel.
- door de stijl van een bepaalde subcultuur kunnen de leden hun **individuele identiteit** uiten door een aantal expressievormen zoals kledij, haarsnit, muziekvoorkeur …

4.3 Jongerenculturen

Door verschillende smaken in muziek, mode, politieke opvatting en levensstijl ontstonden er variaties binnen de algemene jongerencultuur. Jongeren waren **uiterlijk van elkaar te onderscheiden** door hun gedrag, haartooi, klederdracht, woordenschat, rituelen of muzikale voorkeur.
Voorbeelden van jongerensubculturen zijn de hiphoppers, de skaters, de gabbers …

5. CULTUUR, EEN VERWACHTING

5.1 Sociale categorisering

Vaak hebben we dezelfde opvattingen over mensen in de maatschappij. We delen de bevolking graag op in verschillende specifieke groepen. Dat principe heet **sociale categorisering**. Daaruit kun je besluiten dat onze verwachtingen van mensen maatschappelijk bepaald worden.

5.2 Verwachtingspatroon

Als lid van de samenleving groeien we allemaal op in een wereld met bepaalde ideeën over en rollen voor specifieke groepen uit de samenleving. Die ideeën worden gevormd op basis van een aantal criteria zoals geslacht, leeftijd, sociale klasse …
Soms worden die ideeën **stereotypen**. Dat zijn simplistische veralgemeningen van eigenschappen die door de maatschappij worden toegekend aan alle leden die tot een bepaalde groep behoren. Ze kunnen een kern van waarheid bevatten, maar zijn zeker niet van toepassing op alle leden van de groep.
Zulke stereotypen kleuren ons **verwachtingspatroon** en bepalen de manier waarop we reageren tegenover de leden van die groepen.
Verwachtingspatronen kunnen wisselen in tijd en ruimte, net zoals waarden, normen en instituties.

5.3 Verwachtingspatronen: vrouwen

5.3.1 Sekse en gender

Op basis van mannelijke en vrouwelijke geslachtskenmerken maakt elke maatschappij een opdeling in mannen en vrouwen. Op enkele uitzonderingen na behoort iedereen van bij zijn geboorte tot een van beide groepen. Dat wordt bepaald door het biologische geslacht, ook wel sekse genoemd. Beide geslachten hebben ook een culturele invulling, het gender. Elke samenleving heeft immers bepaalde ideeën en verwachtingen over hoe beide geslachten zich horen te gedragen. Je sekse wordt dus bepaald door de natuur, je gender door de cultuur.

5.3.2 Vrouwen in onze cultuur

a) <u>Vrouwen en het glazen plafond</u>

Het verwachtingspatroon van onze samenleving ten aanzien van de plaats van de vrouw is de laatste decennia duidelijk geëvolueerd. Terwijl vrouwen traditioneel als huismoeder instonden voor het huishouden en de zorg voor de kinderen, zijn ze vandaag veel meer aanwezig op de arbeidsmarkt.

In onze maatschappij gaan we ervan uit dat iedereen gelijk is. Dat staat zelfs uitdrukkelijk in de Belgische grondwet. Bijgevolg zijn ook mannen en vrouwen gelijk aan elkaar. Ze zouden dan ook op dezelfde manier behandeld moeten worden en dus dezelfde kansen moeten krijgen op de arbeidsmarkt.
Toch blijkt er een ondervertegenwoordiging te zijn van vrouwen aan de top van (grote) ondernemingen. In het bedrijfsleven stoten vrouwen veel moeilijker door naar topfuncties in vergelijking met hun mannelijke collega's. Dat principe staat bekend als het glazen plafond*. Sommigen denken dat we die ondervertegenwoordiging kunnen wegwerken door quota* op te leggen. Dat houdt in dat de overheid een aantal vereisten oplegt aan bedrijven in verband met de verhouding mannen/vrouwen in directies en raden van bestuur van bedrijven.
Het quotasysteem wordt nog niet overal toegepast. Daar zijn een aantal redenen voor:

- Vrouwen zouden zo veeleer een positie bekleden op basis van hun geslacht in plaats van hun capaciteiten, wat vernederend kan zijn. Ze zouden het verwijt kunnen krijgen als *excuustruus* te dienen.
- Het systeem zou discriminerend zijn voor mannen, omdat ze ondanks hun capaciteiten toch naast de job zouden kunnen grijpen.

De volgende tabel geeft het aandeel vrouwen weer in alle functies en het aandeel van vrouwen in managementsfuncties in een aantal bedrijfssectoren. De rechterkolom geeft het aantal vrouwen op honderd weer dat nodig is om dezelfde verhouding bij de leidinggevenden te hebben als bij alle functies. De cijfers dateren van 2011.

	Aandeel vrouwen alle functies	Aandeel vrouwen ISCO-1	Tekort aan vrouwen per 100 leidinggevenden
Industrie	23,9	21,3	3
Bouwnijverheid	9,6	15,1	-6
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	46,6	27,8	19
Vervoer en opslag	20,1	19,6	1
Verschaffen van accommodatie en maaltijden	47,0	33,3	14
Informatie en communicatie	26,5	25,1	1
Financiële activiteiten en verzekeringen	48,6	34,5	14
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	43,6	33,6	10
Administratieve en ondersteunende diensten	55,1	34,1	21
Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen	47,9	42,3	6
Onderwijs	69,7	43,6	26
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	77,7	54,2	24
Extraterritoriale organisaties en lichamen	48,6	28,8	20
Totaal	**45,0**	**29,8**	**15**

Bron: Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Enquête naar de Arbeidskrachten (bewerking SEIN)

<u>Beantwoord de volgende vragen door het cijfermateriaal uit de tabel te analyseren.</u>

Geef twee bedrijfssectoren waarin het meest mannen werken.

In welke sectoren werken ongeveer evenveel mannen als vrouwen?

Zijn er sectoren waarin er meer vrouwen dan mannen managersfuncties bekleden?

Kun je uit de tabel afleiden dat het 'glazen plafond' bestaat?

Zijn er sectoren waar het 'glazen plafond' niet bestaat? Waaruit leid je dat af?

b) Vrouwen en politiek

Niet alleen in het bedrijfsleven, maar ook in de politiek zijn vrouwen ondervertegenwoordigd.
In de Belgische politieke wereld werden in de loop van de jaren negentig enkele juridische maatregelen genomen die ervoor moeten zorgen dat de deelname van vrouwen aan het politieke leven groter wordt. Sinds 1995 is er een geleidelijke toename van het aantal vrouwelijke verkozenen op alle beleidsniveaus. Dat is het rechtstreekse gevolg van een wet uit 1994 die bepaalt dat kieslijsten uit maximaal twee derde mannen of vrouwen mochten bestaan.
Wetten uit 2002 bepalen dan weer dat kieslijsten uit evenveel mannen als vrouwen moeten bestaan. De eerste twee namen van de kieslijsten moeten bovendien van een verschillend geslacht zijn. Sinds 2009 geldt die wet voor de regionale, federale en Europese verkiezingen. Die quota werden dus verplicht ingevoerd in de Belgische politiek, in tegenstelling tot het bedrijfsleven.

6. CULTUUR, EEN INWIJDING

6.1 Cultuuroverdracht

Om het samenleven in een maatschappij te garanderen, is het belangrijk dat elk lid ingewijd wordt in de gewoonten van de groep.
Cultuurelementen doorgeven van de ene generatie op de andere of aan nieuwe leden van de gemeenschap noemen we **cultuuroverdracht**. Daardoor behoudt een cultuur ook over langere tijd haar typische kenmerken.

Cultuuroverdracht kan op twee manieren gebeuren:

- **Socialisatie** of **enculturatie**: het langdurig proces waarbij het individu de waarden, normen, kennis, gewoonten en vaardigheden van zijn omgeving overneemt met de bedoeling te kunnen functioneren in een groep of gemeenschap.
- **Acculturatie** of **cultuurcontact**: het geheel of gedeeltelijk overnemen van een vreemde cultuur wanneer verschillende gemeenschappen in min of meer langdurig direct contact met elkaar komen.

6.2 Socialisatie

Elke mens maakt zich, zowel bewust als onbewust, zijn cultuur eigen. Je wordt immers niet geboren met een cultuur. Bij socialisatie worden nieuwelingen (kinderen, migranten, nieuwe werknemers, eerstejaars …) ingewijd in de cultuur van de groep.

Peuters leren al van kindsbeen af dat ze met mes en vork moeten eten aan tafel. Kinderen leren in de klas samenwerken met klasgenoten en leren luisteren naar elkaar en de leerkracht. Jongeren worden in hun gedrag echter heel vaak beïnvloed door zaken die ze horen of zien op tv of in kranten en tijdschriften. Ze nemen daarbij de kledingstijl en het taalgebruik over van mediafiguren.

Uit die voorbeelde, blijkt dat socialisatie niet stopt op een bepaalde leeftijd, maar dat het een proces is dat levenslang duurt.

6.3 Acculturatie

6.3.1 Enkele voorbeelden

Een duidelijk voorbeeld van acculturatie is **Halloween**. Dat feest heeft de laatste decennia onze contreien razendsnel veroverd, of beter: heroverd

De oorsprong van Halloween gaat terug op de Kelten die op de vooravond van 1 november Samhain vierden, het einde van het seizoen van de zon en het begin van het donkere en koude seizoen.

Die viering van het einde van het vruchtbare jaar ging gepaard met de herdenking van de overledenen die vertrokken naar een 'andere wereld'. Op Samhain waren de sluiers tussen de verschillende werelden dunner en konden de geesten van de voorouders heel uitzonderlijk in onze wereld binnendringen om zich te warmen aan de vuren van hun nakomelingen.

De novembervieringen werden gerecupereerd door het vroege Europese christendom. Christenen herdachten geen geesten, maar heiligen. Omdat niet voor elke heilige een speciale dag kon worden gereserveerd, werd een gezamenlijke gedenkdag georganiseerd. In de 9e eeuw werd die dag onder invloed van de Ierse kerk vastgelegd op 1 november.
De vooravond van Allerheiligen werd in het Engels 'All Hallows Eve' genoemd, wat later verbasterd werd tot Halloween.

Toen de Grote Hongersnood Ierland teisterde in de 19e eeuw, vluchtten miljoenen Ieren naar de Verenigde Staten. Zij introduceerden het Halloweenfeest in Noord-Amerika.

Nu staat het van oorsprong Keltische dodenfeest opnieuw voor onze deur. In een meer geseculariseerde maatschappij is er ruimte voor een nieuwe invulling van christelijke feesten. De combinatie met de toegenomen amerikanisering en commercialisering bracht het feest weer naar onze contreien.

Eigenlijk is er in het geval van Halloween tweemaal sprake van acculturatie. Leg uit.

Wanneer je in contact komt met andere culturen, bestaat het gevaar dat je de andere cultuur gaat beoordelen op basis van onze eigen cultuur. Het gaat om een vorm van nationalisme, waarbij het eigen volk en de eigen cultuur als superieur aan andere volkeren en culturen worden beschouwd.

6.3.2 Tijdelijk cultuurcontact

Als je tijdelijk in een andere cultuur terechtkomt, moet je je dus altijd bewust zijn van de relativiteit van onze eigen cultuur en ons waardepatroon. Toch gebeurt het vaak dat we een **cultuurschok** ervaren wanneer we geconfronteerd worden met een andere cultuur.
Je krijgt allerlei ervaringen te verwerken die heel schokkend kunnen zijn, doordat ze zo anders zijn dan wat je gewend bent. Waarden en normen zijn anders en dus gaan de mensen heel anders met je om. Het gevolg daarvan is dat je je onzeker en/of geïsoleerd gaat voelen.

6.3.3 Permanent cultuurcontact

Als mensen **permanent deel** gaan uitmaken van een andere cultuur, verloopt dat niet altijd probleemloos. Ze brengen hun eigen ervaringen, opvattingen, verhalen en godsdiensten met zich mee. Die elementen kunnen soms haaks staan op die van de nieuwe cultuur waarin ze zich willen integreren.

Lees de onderstaande tekst ter illustratie.

Een voorbeeld van permanent cultuurcontact zijn Chinese families die soms reeds enkele generaties in ons land verblijven.
Velen zijn jaren geleden naar hier gekomen om werk te vinden en hebben ondertussen hun plek in onze samenleving gevonden. Dat betekent echter niet dat ze hun traditionele waarden en normen zomaar overboord gegooid hebben. Zo staat in de Chinese cultuur de familie centraal. De familie is immers geworteld in een religieuze en rituele vooroudercultus en is bepalend voor de verschillende sociale relaties. De familie is hiërarchisch georganiseerd rond de mannelijke lijn, waarbij de positie van het individu strikt geordend is naar sekse en leeftijd. Ouderen en mannen nemen een hogere plaats in dan jongeren en vrouwen. Het mannelijk hoofd moet dus de familie leiden en onderhouden. De kinderen zijn ondergeschikt en gehoorzaamheid en respect verschuldigd aan hun ouders.

Niet alleen de familie kent een dergelijke hiërarchische ordening, ook de Chinese samenleving als geheel is op dezelfde manier opgebouwd. Daarnaast wordt het als een belangrijke taak beschouwd om kinderen in de Chinese samenleving zelfstandigheid en verantwoordelijkheidsgevoel bij te brengen. Dat moet immers de belangen van het gezin en de familie dienen. Kinderen worden er dus niet tot onafhankelijkheid in individualistische zin opgevoed.

De generatie jongeren die in ons land met zulke traditionele Chinese waarden zijn opgevoed, komen natuurlijk op school en via leeftijdsgenoten in contact met de westerse waarden en normen. Daardoor worden ze vaak heen en weer geslingerd tussen twee culturen.
In ons onderwijssysteem worden ze geacht een kritische houding aan te nemen tegenover informatie en autoriteiten en moeten ze leren voor zichzelf op te komen. De verschillende culturele waarden waarmee zij geconfronteerd worden, leiden vaak tot botsingen en onzekerheid.

Ook de eerste generatie Chinezen (de generatie van de ouders) ervaart dat aanpassings-proces eerder als problematisch. Zij moeten immers aanzien hoe hun kinderen ‘verwestersen’. Ze dreigen ‘bananen’ te worden: geel van buiten, wit van binnen.
Ze hebben het gevoel dat ze als ouder met minder respect benaderd worden en dat hun kinderen geen verantwoordelijkheidsgevoel meer hebben.

6.4 Civilisatie

Een samenleving met de daarbij behorende cultuur of culturen is voortdurend in ontwikkeling. Dat zogeheten ontwikkelingsproces wordt ook **civilisatie** of **beschaving** genoemd: een groep bouwt verder op de ervaringen en kennis uit het verleden.
De ontwikkeling van een samenleving en cultuur is een dynamisch proces, waarbij de culturele verandering het resultaat kan zijn van:

- **interne factoren**, elementen binnen de cultuur.
- **externe factoren**, oorzaken die zich situeren buiten de cultuur.

6.5 Interne factoren

Ontwikkelingen binnen een bepaalde cultuur zorgen steeds voor verandering. Een aantal voorbeelden kan dat illustreren.

6.5.1 Waarde- en normverschuiving

Verschuivingen in onze waardehiërarchie en de veranderingen in de bijhorende normen beïnvloeden onze samenleving.

© Corbis

Een concreet voorbeeld van zulke gewijzigde waarden kun je afleiden uit de afbeelding hiernaast.

Welk opvallend verschil merk je tussen de hier afgebeelde Kerstman uit 1888 en de hedendaagse versies?

Waarom is die verandering doorgevoerd?

6.5.2 Demografie

Soms kunnen ontwikkelingen op het vlak van de **bevolkingssamenstelling** ervoor zorgen dat er zich culturele veranderingen voordoen.

6.5.3 Wetenschappelijke ontwikkelingen

Hoe de maatschappij zich ontwikkelt, wordt in sterke mate bepaald door technologische en wetenschappelijke uitvindingen. Zo hebben de **nieuwste communicatietechnologieën** gezorgd voor een ander gedragspatroon.

6.6 Externe factoren

Invloeden van buitenaf op een cultuur zijn vandaag veel talrijker dan vroeger.

6.6.1 Natuurverschijnselen

In 2013 raasde de **orkaan** Haiyan over de Filipijnen. Grote delen van het land werden verwoest en veel mensen verloren hun huis als gevolg van de waterschade. Na de natuurramp ontwikkelde de overheid plannen om het land beter te **beschermen** tegen mogelijke wateroverlast. Dijken werden verbeterd en nieuwe technieken werden gebruikt om de getroffen huizen herop te bouwen.

© Corbis

6.6.2 Cultuurcontact

Door de **globalisering** of mondialisering waarbij iedereen wereldwijd met elkaar in verbinding staat, wordt een cultuur overspoeld met allerhande nieuwe informatie. Dat kan leiden tot een blijvende culturele verandering.

7. CULTUUR, EEN OPDRACHT

Doordat elke generatie min of meer dezelfde waarden krijgt aangeleerd, wordt de cultuur in stand gehouden. Cultuuroverdracht is op die manier niet alleen **gemeenschapsstichtend**, maar ook **-behoedend**.
Het bewust en onbewust aanleren van een cultuur gebeurt op verschillende manieren. Hieronder volgen de meest voor de hand liggende vormen.

7.1 Rituelen

Een officiële vorm van cultuuroverdracht is het **ritueel**. Dat is een opeenvolging van gestileerde handelingen die op een door traditie bepaalde manier in een groep worden uitgevoerd op een afgesproken tijdstip en plaats.
Een bekend voorbeeld zijn de **Haka**, de rituele dansen uit de Maori-cultuur. In Nieuw-Zeeland en een aantal omringende eilanden werden ze eeuwenlang gehouden om de goden gunstig te stemmen. Soms werden ze uitgevoerd om andere stammen welkom te heten, soms om zich op te maken voor de strijd.

© Corbis

Vooral die laatste haka is beroemd, omdat het Nieuw-Zeelandse rugbyteam, de All Blacks, de dans nog steeds uitvoert om voor elke wedstrijd de tegenstander angst in te boezemen.

7.2 Woorden en beelden

In een maatschappij circuleren waarden, verklaringen en denkbeelden, die aangeven wat leeft in de samenleving. Ze worden bewust en onbewust geuit via allerhande beeldende en verhalende **cultuurproducten**, zoals spreekwoorden, sprookjes, fabels, mythes, legenden, muziek en beeldende kunst.
Die cultuurproducten registreren niet enkel wat op dat moment belangrijk bevonden wordt, maar vervullen ook een belangrijke rol in de **socialisatie** van de volgende generaties.

7.2.1 Waarden en wijsheden via spreekwoorden

Spreekwoorden zijn korte, krachtige uitspraken die een waarheid of wijsheid bevatten, waarmee je op een eenvoudige, kernachtige manier een stuk van een cultuur kunt overdragen.

7.2.2 Waarden en wijsheden via sprookjes

Veel waarden en wijsheden werden vroeger doorgegeven via volksverhalen die **mondeling** werden overgeleverd. Een van de bekendste vormen daarvan is het sprookje, dat vaak begint met de formule ‘Er was eens…’ en zich afspeelt op een onbepaalde plaats in een onbestemd verleden.
Het waren de gebroeders Jacob en Wilhelm **Grimm**, twee Duitse taalkundigen, die in het begin van de 19e eeuw heel wat sprookjes verzamelden in hun ‘Kinder-und Hausmärchen’ (kinder- en huissprookjes). Daarvoor vergeleken ze heel wat varianten van de mondelinge en schriftelijk overgeleverde volksverhalen. In de laatste editie uit 1857 telde het boek 201 sprookjes. De sprookjesverzameling heeft een belangrijke plaats ingenomen in de westerse cultuur, getuige haar plaats op de **werelderfgoedlijst** van de UNESCO.

7.2.3 Waarden en wijsheden via levensbeschouwing

Elke samenleving kent minstens één levensbeschouwing die al dan niet religieus van aard is. Die levensbeschouwing biedt antwoorden op allerlei **levensvragen** en draagt belangrijke waarden uit.

De overdracht van religieuze waarden en normen gebeurde lange tijd ook via **beelden**. Dat was zeker de beste manier in perioden waarin de meerderheid van de bevolking analfabeet was. In de middeleeuwse steden maakte de Kerk daarom gebruik van glasramen, schilderijen, beeldhouwwerken en houtsnijwerk om haar moraliserende boodschap te verspreiden. Soms is die boodschap ook vandaag nog heel duidelijk, maar vaak werd gebruik gemaakt van een specifieke beeldtaal vol symboliek en is enige voorkennis vereist.

7.2.4 Verklaringen via de mythologie

Van oudsher stellen mensen vragen over zichzelf en de wereld om hen heen. Vragen als: 'Waar komen we vandaan?', 'Hoe is de aarde ontstaan?' of 'Wat betekent het om mens te zijn?' hebben ons, nieuwsgierig als we zijn, altijd bezig gehouden. Die **verwondering** over de onverklaarbare wereld ging vaak gepaard met een zekere **angst**. Daarom ging de mens op zoek naar antwoorden op de vragen en tegelijkertijd naar bescherming tegen de angst.

De belangrijkste poging van de primitieve mens om inzicht in de wereld te krijgen, komt tot uiting in de mythe. Een mythe is een verhaal dat aan de menselijke fantasie ontspruit en waaraan de toehoorders of lezers een zeker geloof hechten (in tegenstelling tot bv. sprookjes). Zo verklaren bepaalde mythes het ontstaan van de wereld, terwijl andere een verklaring geven voor bepaalde natuurverschijnselen. In mythen beleven afzonderlijke volkeren een eigen wereld met goden, geesten ... die vaak menselijke eigenschappen hebben.

Voor welk verschijnsel biedt de onderstaande mythe een verklaring?

Demeter, de zus van Zeus, was de godin van de aarde en het voedsel dat de aarde voortbrengt (landbouw). Demeter had een dochter van Zeus, Persefone. Demeter beschermde haar zo veel mogelijk voor de boze buitenwereld en hield haar weg van de andere goden. Toch wist Demeter niet te voorkomen dat Hades, de god van onderwereld, verliefd werd op Persefone.
Op een dag besloot Hades om Persefone te ontvoeren en mee te nemen naar de onderwereld. Demeter treurde vervolgens maandenlang om het verlies van haar dochter. Haar verdriet maakte de aarde koud en dor en veel mensen stierven van de honger. Daardoor moest Zeus wel ingrijpen. Zeus dwong Hades om Persefone terug te sturen naar haar moeder. Maar dat kon niet meer omdat Persefone een paar granaatappelpitten had gegeten in de onderwereld. Wie eenmaal in de onderwereld had gegeten, mocht niet meer terug naar de aarde. Daarom verzon Zeus een compromis.
Ieder jaar zou Persefone voor iedere granaatappelpit een maand lang in de onderwereld verblijven, de rest van het jaar mocht ze terug naar haar moeder.
De maanden dat Persefone bij Demeter was, scheen op aarde de zon en was de grond vruchtbaar. Maar als Persefone weer naar Hades moest, werd de aarde weer dor.

8. MEDIA, VORMEN VAN COMMUNICATIE

8.1 Definitie

De **herkomst** van het woord 'communicatie' ligt in het Latijnse 'communicatio' of het mededelen, het overbrengen van informatie tussen mensen en het Griekse 'communis', het gemeenschappelijk maken.
Net zoals bij 'cultuur' bestaan er ook heel wat **definities** van 'communicatie', afhankelijk vanuit welke invalshoek je het woord wilt beschrijven. Sociaal-psycholoog **F. Oomkes** omschreef communicatie als de 'uitwisseling van symbolische informatie die plaatsvindt tussen mensen die zich van elkaars onmiddellijke of gemedieerde aanwezigheid bewust zijn'. Die informatie wordt deels bewust, deels onbewust gegeven, ontvangen en geïnterpreteerd.

8.2 Communicatiemodellen

Een van de grondleggers van de communicatiewetenschap is de Amerikaanse socioloog **H. Lasswell**. Tijdens WO II onderzocht hij de mechanismen van propaganda en massa-communicatie. Hij probeerde ze te schematiseren a.d.h.v. vijf vragen die vandaag geformuleerd worden als de 'Formule van Lasswell':
WHO says WHAT to WHOM through what CHANNEL with WHAT EFFECT?
WIE zegt WAT aan WIE via welk KANAAL / MEDIUM met welk EFFECT?

Pas het communicatiemodel toe op het volgende voorbeeld.

In de krant de Standaard verscheen een artikel waarin de milieuvereniging Greenpeace zei dat de opwarming van de aarde deels te wijten is aan de uitstoot van CO_2-gas.

Wie:
Zegt wat:
Aan wie:
Via welk kanaal:
Met welk effect:

Er kwam heel wat kritiek op het communicatiemodel van Lasswell. Enerzijds hield hij geen rekening met beïnvloedingsfactoren vanuit de omgeving. Anderzijds veronderstelde Lasswell dat de zender een bepaalde intentie had en dat het beoogde effect ook bereikt werd.

Ook het communicatiemodel van de wiskundigen en tevens communicatiepioniers **Shannon en Weaver** uit 1949 is lineair. Het voegt echter al drie elementen toe: encoderen, decoderen en ruis (alles wat de communicatie verstoort).
Ook in hun model wordt communicatie opgevat als de rechtlijnige en eenzijdige weg van een boodschap tussen zender en ontvanger.

Hoe vaak ze ook nog gebruikt worden, de modellen van Lasswell en Shannon en Weaver zijn onvolledig en achterhaald. Enerzijds heeft dat te maken met het feit dat communicatie in werkelijkheid een complexer gegeven is dan de modellen voorstellen. Anderzijds hebben technologische ontwikkelingen het communicatieproces beïnvloed. Denk maar aan de opkomst van het internet en de sociale media.

8.3 Soorten communicatie

8.3.1 Indeling op basis van het gekozen medium

Als je communicatie indeelt op basis van het gekozen medium, zijn er grofweg drie **soorten** communicatie: de **verbale communicatie**, de **lichaamstaal** en de **intonatie**. Die drie soorten hebben allemaal invloed op hoe een gesprek verloopt en welk beeld je gesprekspartner van je heeft.

8.3.2 Indeling op basis van het doelpubliek

Communicatie kan ook ingedeeld worden op basis van het doelpubliek. Vooral het aantal personen speelt daarbij een belangrijke rol en zal ook bepalen of er sprake kan zijn van feedback.

- **Intrapersoonlijke communicatie** verwijst naar het innerlijke gesprek. De zender en ontvanger zijn m.a.w. dezelfde persoon en de communicatie speelt zich af in zijn of haar hoofd.
- **Interpersoonlijke communicatie** vindt plaats tussen een zender en een beperkt aantal ontvangers. Zij bevinden zich binnen het bereik van elkaars zintuigen, wat betekent dat alle betrokkenen normaal zowel zender als ontvanger zijn en er dus sprake is van directe feedback.
- Bij **massacommunicatie** probeert de zender een grote groep mensen te bereiken. Zijn boodschap is meestal onpersoonlijk en de kans op feedback is klein. We spreken in dit geval van eenrichtingsverkeer. Hedendaagse voorbeelden zijn kranten, tijdschriften, televisie- en radiostations en websites.

Bepaal voor de onderstaande situaties over welke soort communicatie het gaat.

1. Fatiha repeteert 's avonds een Franse dialoog in haar kamer.

2. Karel leest de e-mail van zijn bank waarin hem een nieuw soort rekening wordt voorgesteld.

8.4 Storing in de communicatie: ruis

In de communicatiewetenschappen wordt onder **ruis** elke **storende factor** verstaan die op gelijk welk moment optreedt in het communicatieproces. Communicatiewetenschapper **J. A. DeVito** onderscheidde in 2011 vier verschillende soorten op basis van de oorsprong van de ruis: fysieke, fysiologische, psychologische en semantische ruis.

8.4.1 Fysieke ruis

Fysieke ruis omvat alle signalen van buitenaf die het spreken, luisteren of kijken bemoeilijken. Voorbeelden: Luide muziek kan een gesprek verstoren waardoor de boodschap niet of fout overkomt. Een zonnebril dragen kan zorgen voor ruis, omdat de ogen van de spreker niet zichtbaar zijn.

8.4.2 Fysiologische ruis

Fysiologische ruis zijn lichamelijke beperkingen bij de zender of ontvanger die het communiceren moeilijker maken.
Voorbeeld: Iemand met gehoor- of gezichtsproblemen zal een boodschap die voor hem bedoeld is niet goed opvangen of verwerken.

8.4.3 Psychologische ruis

Psychologische ruis zijn de vooroordelen en stereotiepe opvattingen die de communicatie belemmeren.
Voorbeeld: Als je denkt dat je gesprekspartner dom of leugenachtig is, zullen zijn boodschappen al snel anders of verkeerd overkomen.

8.4.4 Semantische ruis

Semantische ruis ontstaat als er verschillende codes gehanteerd worden door de betrokken partijen. Dat kunnen andere talen zijn, maar ook het gebruik van een specifiek jargon bemoeilijkt de communicatie. Er ontstaat ook semantische ruis wanneer analfabeten geconfronteerd worden met een tekst.
Voorbeeld: Als een leerkracht een moeilijke vaktaal gebruikt, zal de boodschap sommige leerlingen ontgaan.

8.4.5 Concrete toepassing

Bepaal bij elk van onderstaande situaties om welke soort ruis het gaat.

1. Toen de international vroegtijdig het einde van zijn professionele carrière aankondigde op een persconferentie, werd dat zo slecht onthaald dat de journalisten op de laatste rij amper iets konden verstaan van zijn mededeling.

2. Tijdens het wekelijks overleg omschrijft een arbeider het probleem met het nieuwe werkrooster. Werknemers hebben altijd iets om over te klagen, denkt de manager die de man knikkend aanhoort.

9. MEDIA, COMMUNICATIEMIDDELEN MET EEN FUNCTIE

9.1 Functies van de massamedia

De massamedia zijn vandaag niet meer weg te denken uit onze samenleving. De ontvangers gebruiken massamedia om diverse redenen. We kunnen daarom een aantal functies onderscheiden.

9.1.1 Informerende functie

Massamedia voegen kennis toe aan het publiek door objectieve gegevens te verstrekken. Wanneer de media het publiek elke dag informatie brengen over actuele gebeurtenissen, spreken we over **nieuws**.

9.1.2 Educatieve functie

Massamedia kunnen ook de bedoeling hebben om het publiek **op** te **voeden** of iets **bij** te **leren**. Door de ontvangers in te lichten over de heersende waarden, normen, gebruiken, gewoonten … leren ze hoe ze zich horen te gedragen in de maatschappij. We spreken daarbij over tertiaire **socialisatie**.

9.1.3 Ontspannende functie

Wanneer de massamedia het doel hebben om de ontvangers met hun boodschap te ontspannen, spreken we van de **ontspannende** of **diverterende** functie. De boodschappen hebben weinig of geen educatieve of informatieve waarde. Ontspanning wordt ook vaak **entertainment** genoemd.

9.1.4 Persuasieve functie

Bij deze functie willen de massamedia het gedrag, de attitude of het standpunt van het publiek bewust **beïnvloeden**.

9.1.5 Opiniërende functie

De massamedia geven vaak **kritisch commentaar** op het nieuws en andere maatschappelijke onderwerpen. Mensen wegen voor- en tegenargumenten af uit de media en vormen op die manier een **eigen mening**.

9.1.6 Mengvormen

Vandaag vervullen boodschappen in de massamedia steeds vaker meerdere functies. Een beetje ontspanning wordt dan vaak gecombineerd met informatie (**infotainment**) of educatie (**edutainment**). De informatieve of educatieve boodschap wordt op die manier vaak leuker en vooral toegankelijker voor het publiek.

9.1.7 Commerciële functie

Uiteraard hebben de **massamedia** zelf ook **eigen doelen** voor ogen. Vele zijn in wezen **economische bedrijven** die in de eerste plaats **winst** willen maken. Voor hun voortbestaan zijn ze dan ook in veel gevallen afhankelijk van reclame-inkomsten. **Reclame** is vaak de belangrijkste bron van inkomsten. Zo halen kranten en tijdschriften ongeveer 50 % van hun inkomsten uit reclame. De andere 50 % is afkomstig van de verkoop. In ons omroeplandschap zijn er commerciële omroepen die zelfs volledig draaien op reclame.

9.2 Concrete toepassingen

Noteer bij elk medium de juiste functie.

1. Een cartoon in de krant:

2. Een tv-interview met een rockster:

3. Een aflevering van Ter Zake:

4. Een documentaire over de opwarming van de aarde:

5. Een lezersbrief in Humo:

Geef bij elke functie twee concrete voorbeelden uit de krant.

FUNCTIE	VOORBEELD
Informerende functie	
Educatieve functie	
Ontspannende functie	
Persuasieve functie	
Opiniërende functie	
Mengvormen	

10. MEDIA, EEN WERELD VOL VERLEIDING

10.1 Werking van reclame

De manier waarop reclame werkt kan schematisch worden weergegeven met bepaalde modellen. In elk model komt een cognitief (kennis), een affectief (gevoel) en een conatief (gedrag) element voor. In de **klassieke modellen** volgen die elementen elkaar strak op. Vooraleer je iets koopt (**gedrag**), moet je weten wat het is (**kennis**) en ervan houden (**gevoel**).
Een van de eerste klassieke modellen was het **AIDA-model** dat in 1925 werd gepubliceerd door E. K. **Strong**. Het geldt nog steeds als het basismodel en is het meest bekend. Elke letter staat voor een bepaalde stap in het proces om de consument het bewuste product of de bewuste dienst te doen kopen.

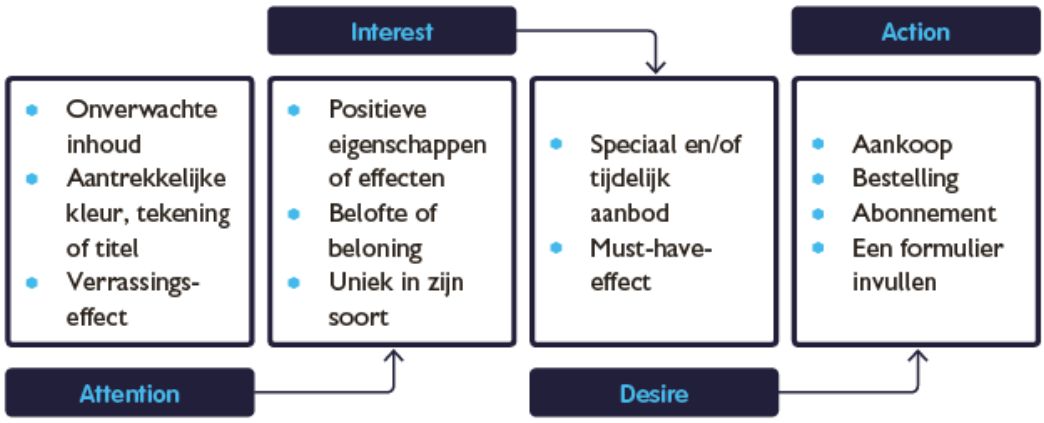

Pas de stappen van het AIDA-model toe op de bierreclame die je hieronder ziet.

A:

I:

D:

A:

© Corbis

10.2 Grenzen aan reclame

De reclamesector moet net zoals alle andere media de algemeen geldende waarden en normen in de maatschappij respecteren. Dat betekent dat geen enkele reclame-uiting elementen mag bevatten die indruisen tegen de wetgeving. Zo mogen reclamemakers bv. niet aanzetten tot geweld of anderen discrimineren.

Wat mag en niet mag in het Vlaamse reclamelandschap wordt de **ethiek van de reclame** genoemd. Daarbinnen kunnen we verschillende vragen stellen. Komt de inhoud van een bepaalde reclame overeen met de eigenschappen voor het product waar reclame voor wordt gemaakt? Voor welke producten mag men reclame maken? Waar mag men reclame maken?
Er bestaan **twee manieren** om reclame te beperken. Enerzijds kan dat door wetten, waarin de overheid aangeeft wat kan en niet kan. Anderzijds kan de reclamesector zichzelf regels opleggen.

10.2.1 De overheid en regulering

De overheid heeft verschillende soorten beperkingen opgelegd die vervat zitten in wetten, zoals de **wet op de handelspraktijken**. Die wet bepaalt onder meer dat misleidende reclame verboden is.
Zogenaamde vergelijkende reclame kan alleen wanneer aan een aantal belangrijke voorwaarden voldaan is. Zo mag je de goede naam van een concurrent niet schaden en mag je enkel goederen of diensten met elkaar vergelijken die in dezelfde behoefte voorzien of hetzelfde doel dienen.
Wat de **plaats** betreft, verbiedt de overheid reclame op openbare plaatsen zoals scholen, parken, bibliotheken en snelwegen.
Maar er bestaan ook regels voor de **inhoud**. De twee bekendste voorbeelden van wettelijke reclamebeperkingen betreffen tabaksreclame en reclame die zich op kinderen richt.

10.2.2 De reclamesector en zelfregulering

De reclamesector heeft altijd al te maken gehad met een **negatief imago**. Mensen zeiden dat reclame hen misleidde en dat ze er te pas en te onpas mee werden geconfronteerd.
De sector had er dus alle belang bij om te werken aan een **positieve beeldvorming**. Een logische stap was de ontwikkeling van eigen regels waaraan de reclamebedrijven zich moeten houden.

Die **zelfregulering** mondde uit in een aantal gedragsregels, aanbevelingen en ethische codes. De reclamecode van de Internationale Kamer van Koophandel (de zogeheten ICCcode) wordt al sinds 1937 gebruikt als ethische richtlijn voor bedrijven die reclame willen maken. Maar binnen de sector bestaan er ook reclamecodes voor voedingsmiddelen, alcohol, cosmetica en hygiëneproducten. Daarnaast zijn er regels voor de afbeelding van de mens en voor humor in reclame.

In tegenstelling tot de regulering zijn de codes en de gedragsregels niet bindend. Toch blijken reclamemakers er zich meestal aan te houden.
In België bestaat er een orgaan dat zich bezighoudt met het toezicht op en de naleving van de codes en gedragsregels. De **JEP** (Jury voor Eerlijke Praktijken inzake reclame) is een adviserende organisatie die kan vragen om bepaalde reclameboodschappen niet via de media te verspreiden. De JEP werd in 1974 opgericht door de **Raad voor de Reclame**, die de adverteerders, de reclamebureaus en de media vertegenwoordigt.

Wanneer mensen aanstoot nemen aan een bepaalde reclamespot of -advertentie, kunnen ze een klacht indienen bij de JEP. Die baseert haar beslissingen enerzijds op de wet en anderzijds op de regels die de reclamesector zichzelf heeft opgelegd.

11. MEDIA, STROMEN VAN INFORMATIE

11.1 Van gebeurtenis tot nieuwsfeit

Alvorens je nieuws ziet, leest of te horen krijgt, heeft het al een hele weg afgelegd. Heel wat mensen zijn dagelijks in de weer om een weergave te maken van talloze feiten die zich rondom ons afspelen. Alles begint natuurlijk bij de gebeurtenissen zelf.

11.1.1 Nieuwsgaring

De nieuwsgaring kan op verschillende manieren verlopen. Soms zal de journalist zelf initiatief nemen om informatie te verzamelen over een bepaald onderwerp. In andere gevallen worden journalisten door andere instanties op de hoogte gebracht.

Actieve nieuwsgaring	Passieve nieuwsgaring
Interviews Journalisten gaan op zoek naar betrokken personen die ze bevragen over een bepaald onderwerp.	**Persbericht** Bepaalde personen of instanties sturen teksten nieuwswaardige informatie naar meerdere redacties.
Telefonische nieuwsgaring Journalisten contacteren telefonisch personen die relevante informatie kunnen verstrekken.	**Persconferentie en briefing** Journalisten worden uitgenodigd op een officiële bijeenkomst waar ze informatie krijgen over een specifieke gebeurtenis.
Kranten, radio, tv en internet Veel informatie is uiteraard te vinden in andere media. Ook sociaalnetwerksites spelen daarin een belangrijke rol.	**Contactpersonen** Journalisten worden ook vaak op de hoogte gebracht van feiten. Dat kan gaan om ooggetuigen, maar ook om tipgevers of informanten.

11.1.2 Journalisten, verslaggevers en correspondenten

De term journalist is eigenlijk een **verzamelnaam** die gebruikt kan worden voor iedereen die betrokken is bij het proces van nieuwsgaring en -verwerking. Op basis van specifieke functies maken we nog een verder onderscheid.

Schrijf in de tabel op de volgende pagina het juiste begrip naast elke omschrijving.
correspondent – verslaggever of reporter – hoofdredacteur – freelancejournalist – onderzoeksjournalist – eindredacteur

SOORT JOURNALIST	OMSCHRIJVING
	Een journalist die uitgestuurd wordt naar de plaats waar het nieuws zich afspeelt. In het geval van een televisie-uitzending is het de persoon die in beeld komt om verslag uit te brengen of interviews af te nemen.
	Een journalist de zich vooral bezighoudt met meer langdurig onderzoek naar nieuwsfeiten. Hij spit een onderwerp helemaal uit en probeert ook vaak onthullingen te doen over een bepaald onderwerp om het vervolgens te duiden in een ruimer kader.
	Een journalist die verslag uitbrengt over gebeurtenissen in het buitenland. Hij verblijft vaak voor een langere periode op een specifieke plaats of in een specifiek land of woont er.
	Een journalist die zich als leider van de redactie hoofzakelijk bezighoudt met de inhoudelijke coördinatie en de beleidsvorming.
	Een journalist die in overleg met de redactie bepaalt welke onderwerpen in een nieuwsuitzending of krant komen. Hij is dan ook verantwoordelijk voor de volledige inhoud.
	Een journalist die niet verbonden is aan een krant of zender, maar betaald wordt per artikel of woord.

Steeds vaker is er ook sprake van **burgerjournalistiek**. Die term wordt gebruikt voor nieuws dat verzameld, geschreven en gepubliceerd wordt door niet- beroepsjournalisten. Deze soort van journalistiek is sterk gegroeid sinds de opkomst van de digitale technologie en nieuwe media.

11.1.3 Nieuwsagentschappen

In de mediawereld bestaan er bepaalde bedrijven die alleen maar informatie verzamelen. Die verkopen ze dan aan andere mediabedrijven, zoals omroepen en kranten- en tijdschriftenuitgevers. Die laatste nemen vaak een abonnement op één of meerdere van die nieuwsagentschappen.
Omdat een abonnement erg duur is, beperkt de gemiddelde Vlaamse krant zich vaak tot één of twee wereldnieuwsagentschappen, aangevuld met het Belgische persagentschap Belga.
We onderscheiden wereld-, internationale en nationale nieuwsagentschappen.

- **Wereldnieuwsagentschappen**

Wereldnieuwsagentschappen kunnen rekenen op heel veel correspondenten die wereldwijd informatie verzamelen. De agentschappen verspreiden daarna het nieuws over hun abonnees over de hele wereld. Niet alleen mediabedrijven, maar ook banken, multinationals en regeringen zijn klant. In totaal hebben ze tussen de 5000 en 10000 afnemers.

Drie van de huidige grote wereldnieuwsagentschappen werden opgericht in de loop van de 19e eeuw.

- AP (Associated Press): Amerikaans agentschap met hoofdkantoor in New York. Het heeft vestigingen in meer dan 120 landen.
- AFP(Agence France Press): Dit Franse bedrijf is het oudste nieuwsagentschap, actief in 165 landen.
- Reuters: Opgericht in Londen, Groot-Brittannië, met afdelingen in 200 landen.

- **Internationale nieuwsagentschappen**

Internationale nieuwsagentschappen moeten het met heel wat minder middelen stellen dan de wereldnieuwsagentschappen. Daardoor gaan ze zich vooral richten op bepaalde werelddelen. Ze hebben ongeveer 1000 afnemers. De onderstaande agentschappen werden opgericht in de eerste helft van de 20e eeuw.

- DPA (Deutsche Presse-Agentur): Dit Duitse agentschap heeft kantoren in circa 100 landen. Als enige internationale agentschap haalt het zijn nieuws over heel de wereld.
- ANSA (Agenzia Nationale Stampa Associata): Dit Italiaanse nieuwsbedrijf heeft correspondenten in meer dan 70 landen.
- EFE (Agencia EFE): De focus bij dit Spaanse nieuwsagentschap ligt vooral op Europa en Zuid-Amerika.
- Itar Tass: Dit Russische nieuwsagentschap is een staatsbedrijf met kantoren in meer dan 60 landen. Tijdens het Sovjettijdperk, vóór 1992, was dit agentschap de officiële spreekbuis van het regime en de enige bron van buitenlands nieuws voor de Russische kranten en tijdschriften.

- **Nationale nieuwsagentschappen**

Nationale nieuwsagentschappen zijn heel vaak een doorgeefluik van het nieuws van werelden internationale nieuwsagentschappen. Daarnaast verzamelen en verspreiden ze nieuws binnen hun landsgrenzen.

Het Belgische **Belga** en het Nederlandse **ANP** dateren van de eerste helft van de 20e eeuw. Beide nieuwsbedrijven leveren dagelijks tekstberichten en audiovisueel materiaal aan de traditionele media en aan overheids- en privéondernemingen. Belga doet dat in het Nederlands en het Frans.

Ook alle nieuwsagentschappen uit de ontwikkelingslanden horen thuis in deze categorie. Mediabedrijven in zulke landen staan heel vaak onder de controle van de overheid en zijn dus veeleer beperkt in hun objectieve berichtgeving. Aangezien de media voor hun internationale berichtgeving voor 80 tot 90 procent afhankelijk zijn van de drie grote wereldnieuwsagentschappen, betekent dit dat de kijk op de wereld heel westersgezind is.

De dominantie van westers nieuws heeft negatieve gevolgen voor de berichtgeving over landen uit de derde wereld. Die landen vertegenwoordigen ongeveer 75 procent van de wereldbevolking, maar het aandeel van de berichtgeving over de ontwikkelingslanden in het totale nieuwsvolume is heel gering.

Het alternatieve nieuwsagentschap **IPS** (Inter Press Service) probeert daar iets aan te doen. Het agentschap heeft correspondenten in 150 landen en verspreidt het nieuws in 22 talen. Het grootste deel van de berichtgeving gaat over Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Daarnaast verschilt ook de inhoud van die van andere internationale nieuwsagentschappen. Onderwerpen zoals milieu, migratie en de situatie van kwetsbare bevolkingsgroepen komen vaak aan bod.

11.2 Selectiecriteria

11.2.1 Inhoudelijk

Niet alles wat gebeurt, heeft evenveel nieuwswaarde. Journalisten en redacteurs die hun vak kennen, weten al gauw welke gebeurtenissen de moeite waard zijn om over te schrijven. Een aantal criteria speelt een rol in de bepaling of een bepaald item weerhouden wordt of niet. Communicatiespecialisten spreken soms over de **A2BCDE-formule**.

ACTUALITEIT
Nieuws moet actueel zijn. In onze snel evoluerende maatschappij is zelfs iets wat gisteren gebeurd is, vaak geen nieuws meer. De uitzondering op de regel is het zgn. vervolgnieuws. Bepaalde onderwerpen kunnen dagenlang actueel blijven omdat het bv. belangrijke personen betreft (zie ook verder) of omdat er n.a.v. een gebeurtenis bijkomende informatie gegeven wordt.

AFWIJKING
Gebeurtenissen die uitzonderlijk zijn of van ongewone omvang maken meer kans opgenomen te worden dan alledaagse onderwerpen. Alles wat met een superlatief te omschrijven is, komt in aanmerking.

BELANGRIJKE PERSONEN

Wereldleiders, celebrities, sportfiguren en andere bekende personen maken meer kans om in nieuwsuitzendingen en kranten te verschijnen dan buitenlanders of gewone stervelingen, zelfs al beleven ze dezelfde gebeurtenissen.

CONFLICTEN

Aanvaringen, betogingen, oorlogen, rellen of eender welk ander conflict worden bijna altijd als nieuws beschouwd.

DICHTBIJ

Gebeurtenissen uit eigen land of de eigen leefwereld maken meer kans om opgenomen te worden in de media. Een nationale gebeurtenis van kleine omvang of een gebeurtenis waarbij een landgenoot betrokken is, kan daarom soms belangrijker nieuws zijn dan schokkende gebeurtenissen aan de andere kant van de wereld.

EMOTIE

Emotie heeft een grote nieuwswaarde. Situaties waarbij mensen zich emotioneel gedragen of gebeurtenissen waarvan journalisten denken dat ze de ontvangers zullen raken, krijgen veel aandacht in de media.

11.2.2 Praktisch

Naast inhoudelijke overwegingen bepalen uiteraard ook praktische items of een onderwerp al dan niet opgenomen wordt in een krant of nieuwsuitzending. Voorbeelden daarvan zijn de **kostprijs**, de beschikbare **plaats of tijd** en de beschikbaarheid van **beeldmateriaal**. Gebeurtenissen die kunnen gestoffeerd worden met beelden of foto's krijgen altijd voorrang.

11.2.3 Concrete toepassingen

Lees de volgende artikels en beantwoord deze vragen:

1) Welke bron wordt aan het begin of het einde van het artikel vermeld? Welke soort nieuwsbron is dat?
2) Worden nog andere nieuwsbronnen vermeld in het artikel?
3) Welke inhoudelijke selectiecriteria zullen een rol gespeeld hebben?

Zelfs Angry Birds niet veilig voor NSA

Het NSA-spionageschandaal dijt steeds verder uit. Uit geheime documenten, gelekt door klokkenluider Edward Snowden, blijkt dat de Amerikaanse inlichtingendienst ook via populaire smartphoneapps zoals Angry Birds, Facebook- en Twitterapps, persoonlijke data verzamelde. Dat schrijft het Britse dagblad *The Guardian*. Spelletjes als Angry Birds, dat al zo'n 1,7 miljard keer werd gedownload, bevatten een rijkdom aan gegevens.

Kim Van de Perre, De Morgen, 28/01/2014

Amerikaanse acteur Philip Seymour Hoffman (46) dood gevonden

De Amerikaanse acteur Philip Seymour Hoffman is dood gevonden in zijn appartement in Manhattan. Dat meldt *The Wall Street Journal.* Het is nog onduidelijk wat de doodsoorzaak is. De acteur is bekend van films als *The Master*, *Happiness* en *Capote*, waarvoor hij in 2006 een Oscar ontving.
Persbureau Reuters meldt op gezag van bronnen bij de politie dat het om een overdosis drugs lijkt te gaan. Seymour Hoffman kampte al eerder met drugsverslaving en liet zich vorig jaar opnemen in een afkickkliniek voor zijn verslaving aan heroïne. Een vriend die Hoffman niet kon bereiken zou hem hebben gevonden rond half twaalf plaatselijke tijd.

Anouk Eigenraam, NRC Handelsblad, 02/02/2014

12. MEDIA, VERSLAG IN WOORD, BEELD EN KLANK

12.1 Indelingen van media

Het Vlaamse medialandschap bestaat vandaag uit drie belangrijke onderdelen: de gedrukte media, de audiovisuele media en de nieuwe media.

12.1.1 De gedrukte media

Een mogelijke indeling van de gedrukte media is die in dagbladen en periodieke bladen.
Elk blad dat niet dagelijks verschijnt, behoort dan tot de tweede categorie.

- **Dagbladen**

Dagbladen hebben een aantal belangrijke **kenmerken**:

- **Vaste periodiciteit**: de krant verschijnt in de regel dagelijks (behalve op zon- of feestdagen)
- **Publiciteit**: de krant wordt in de regel aan iedereen aangeboden.
- **Continuïteit**: de krant heeft het karakter van een reeks en heeft een aantal vaste vormelijke en inhoudelijke kenmerken.
- **Commercialiteit**: de krant is een commercieel product dat moet renderen.
- **Universaliteit**: de krant brengt een zo ruim mogelijk aanbod.
- **Actualiteit**: de onderwerpen die aan bod komen moeten heel actueel zijn.

Elke krant wordt uitgegeven door een **uitgeverij**. Vandaag worden de zeven Vlaamse kranten uitgegeven door drie persgroepen.

Ga na welke kranten worden uitgegeven door deze persgroepen.

MEDIAHUIS	DE PERSGROEP

- **Periodieke bladen**

Periodieke bladen worden heel vaak aangeduid met de synoniemen 'magazines' of 'tijdschriften'. Die verschijnen regelmatig, maar niet dagelijks. Het Vlaamse medialandschap kent heel veel periodieke bladen. In 2009 werd uitgerekend dat er 622 Nederlandstalige magazines werden uitgegeven.
We kunnen de Vlaamse tijdschriftenmarkt indelen op basis van de inhoud en de periodiciteit.

a) Inhoud
Mannen- en vrouwenbladen
Tv-bladen
Jongerenbladen
Sportbladen
Bladen met specifieke doelgroep en/of thema (nichebladen)

b) Periodiciteit
Wekelijks
Tweewekelijks
Maandelijks

Binnen het dagbladlandschap kun je ook nog een onderscheid maken tussen populaire en kwaliteitskranten.

De opdeling in populaire en kwaliteitskranten doet vermoeden dat populaire kranten geen kwaliteit zouden bieden. Dat is niet zo. De Nederlandse communicatiewetenschapper **Anita van Hoof** maakt in dat opzicht een onderscheid tussen commerciële en culturele kwaliteit. Wanneer de inhoud van een krant zo goed mogelijk de lezersbehoefte bevredigt, spreken we over commerciële kwaliteit. Bij culturele kwaliteit krijgen de lezers informatie die hen zo goed mogelijk inlicht.

Daarnaast speelt ook de verhouding '(politieke) informatie' versus 'amusement' een belangrijke rol. Bij de kwaliteitskranten overweegt de informatie, in de populaire komt meer amusement voor.

Kwaliteitskranten streven vaak naar diepgang in hun berichtgeving. Daardoor is hun woord- en taalgebruik moeilijker dan dat van populaire kranten en worden ze meer gelezen door hoger opgeleiden. Populaire dagbladen richten zich meer tot iedereen. Het nieuws wordt over het algemeen met meer afstand benaderd door kwaliteitskranten. De redactie legt de nadruk op een zakelijke en genuanceerde berichtgeving.
Populaire kranten brengen het nieuws liever sensationeel en spectaculair.

De pagina's bij een kwaliteitskrant zijn heel vaak rustig opgemaakt en het gebruik van foto's is veeleer beperkt. De omvang van de artikels is daarentegen groter. Populaire kranten hebben de omgekeerde kenmerken. Ze gebruiken daarnaast vaak heel grote koppen.

Vat de redactionele kenmerken van beide soorten kranten samen in de volgende tabel.

POPULAIRE KRANTEN	KWALITEITSKRANTEN

12.1.2 De audiovisuele media

Binnen de audiovisuele media is het belangrijk het verschil te kennen tussen de begrippen 'omroep' en 'zender'. Onder **omroep** wordt een mediabedrijf verstaan dat televisie- en radio-uitzendingen verzorgt. Een **zender** is een radio- of televisiestation dat programma's uitzendt.

Toon het verschil tussen omroep en zender aan door van elk twee voorbeelden te geven.

OMROEP	
ZENDER	

Het Vlaamse audiovisuele landschap kan worden ingedeeld op basis van een aantal criteria, nl. inhoud, bereik en organisatievorm. We maken daarbij een onderscheid tussen de openbare omroep en de commerciële omroepen.

De **openbare omroep** onderscheidt zich van de commerciële omroepen door zijn link met de overheid. Die relatie wordt in detail beschreven in de beheersovereenkomst, die elke vier jaar hernieuwd wordt. Het is een soort contract tussen de Vlaamse overheid en de openbare omroep waarin hun wederzijdse rechten en plichten staan. In grote lijnen bepaalt het de financiering en de programmering van de openbare zenders. Concreet betekent dit dat de Vlaamse overheid jaarlijks een bepaald bedrag (dotatie) ter beschikking stelt van de omroep. In ruil daarvoor moet de omroep zich houden aan een aantal voorwaarden: een bepaald percentage Vlaamse producties uitzenden, een algemeen aanbod uitzenden met oog voor nieuws, educatie, cultuur, sport … Net omdat de overheid voor het grootste deel van de financiering zorgt, is de openbare omroep minder afhankelijk van adverteerders en reclame-inkomsten.

Die zijn des te belangrijker voor de **commerciële omroepen**, omdat zij geen overheidssteun krijgen. Ze kunnen daarentegen wel vrij kiezen wat het programma-aanbod betreft. Daarvoor laten ze zich leiden door de wensen van hun kijk- en luisterpubliek. Omdat adverteerders sterk afhankelijk zijn van dat publiek, zijn de reclameblokken in primetime het duurst. In die uren luisteren of kijken de meeste mensen naar radio of tv.

Sint-Ludgardis
Antwerpen

3e jaar
gedragswetenschappen

1. GEDRAGSWETENSCHAPPEN: OBJECTEN EN METHODES

1.1 Psychologie

Psychologie is de wetenschap van het menselijke gedrag.

1. Uiterlijk gedrag: alles wat je bij iemand kunt waarnemen: bewegingen, woorden …
2. Innerlijk gedrag: gedachten, gevoelens, motivatie

De meeste psychologen zijn gespecialiseerd in een bepaald **onderzoeksgebied**.
Hieronder worden de belangrijkste onderzoeksgebieden kort behandeld.

- De **functieleer** bestudeert de functies, de **basiselementen van het menselijk gedrag**, o.a. het geheugen, de waarneming, het denken, het leren, de persoonlijkheid, de emoties …
  Bv. Op welke manier kun je het best iets uit het hoofd leren?

- **Ontwikkelingspsychologie** bestudeert welk gedrag typisch is voor een bepaalde leeftijdsfase (baby, peuter, kleuter …) en **hoe mensen ontwikkelen tijdens hun leven**.
  Bv. Hoe komt het dat tieners zo vaak rebelleren?

- **Klinische psychologie** bestudeert waarom mensen **psychische problemen** krijgen en hoe ze kunnen worden geholpen.
  Bv. Waarom krijg je een depressie? Hoe kun je worden geholpen?

- **Sociale psychologie** bestudeert **hoe mensen met elkaar omgaan** en hoe we elkaars gedrag beïnvloeden.
  Bv. Waarom word je precies verliefd op die ene persoon en niet op een andere?

- **Arbeids- en organisatiepsychologie** bestudeert het **gedrag van mensen op het werk**.
  Bv. Hoe kun je het best een team leiden zodat iedereen gemotiveerd blijft?

  <u>Hieronder vind je enkele opvallende resultaten uit psychologisch onderzoek. Tot welk onderzoeksgebied horen de voorbeelden? Let op: soms is er een overlapping tussen meerdere onderzoeksgebieden.</u>

  1. In winkels met een lekker geurtje (zoals sinaasappel) wordt tot 20 % meer verkocht.

  2. Vrouwen met een laag zelfbeeld hebben meer kans om koopverslaafd te worden.

3. Mannen voelen zich meer aangetrokken door vrouwen die iets roods dragen.

4. 84 % van de 3- tot 5-jarigen heeft dikwijls een driftbui.

5. Mannen zien beter fijne details en snelle bewegingen. Vrouwen zien beter kleuren.

1.2 Sociologie

Sociologie is de wetenschap van het samenleven.

Terwijl psychologen geïnteresseerd zijn in het gedrag van de mens als individueel wezen, is het **object** van sociologie het gedrag van **groepen mensen**.

Enkele voorbeelden van sociologische onderzoeksvragen:
- Welke normen bestaan er in onze samenleving in verband met het huwelijk? Hoe zijn die normen veranderd ten opzichte van vroeger?
- Hoe leert een samenleving kinderen een beroep aan?
- Wat is de invloed van gemengd onderwijs op de studieresultaten?

1.3 Pedagogiek

Pedagogiek is de wetenschap over het opvoeden van kinderen.
Pedagogen bestuderen bv. hoe je het best met kinderen omgaat, hoe je een kind iets kunt leren, welke straffen en beloningen je het best geeft …

1.4 Wetenschap en mensenkennis

Mensenkennis is de persoonlijke kennis die iedereen heeft over mensen, opgedaan door dagelijkse ervaringen.

Waarin verschilt je alledaagse mensenkennis van wetenschappelijke kennis?

1. Mensenkennis is **subjectief**. Wetenschap is **objectief**.
   Mensen zijn emotionele wezens. Als je in contact komt met andere mensen, ontwikkel je al gauw gevoelens van sympathie of antipathie. Wetenschappers horen echter objectief te blijven. Hun eigen mening en gevoelens mogen geen rol spelen als ze het gedrag van mensen observeren en beoordelen.

2. Als je je mensenkennis gebruikt, ben je **weinig kritisch**. Wetenschappers zijn wel **kritisch**. In het dagelijks leven denk je er weinig over na of je meningen wel kloppen.

Wetenschappers nemen een uitspraak niet zomaar voor waar. Zij willen eerst bewijzen zien.

3. Mensenkennis is gebaseerd op **toevallige ervaringen**, terwijl wetenschap gebaseerd is op **onderzoek**.
   Mensenkennis is gebaseerd op een **beperkt aantal persoonlijke ervaringen**.
   Wetenschappers zullen een grondig onderzoek voeren op een grote groep proefpersonen, zodat hun resultaten niet toevallig zijn.

2. ONTWIKKELING VAN HET KIND

2.1 Ontwikkeling

2.1.1 Wat is ontwikkeling?

Ontwikkeling betekent verandering. Zowel je lichaam als je gedrag verandert tijdens je leven.
De ontwikkeling van een mens wordt bepaald door de combinatie van twee factoren: **erfelijkheid** (aangeboren eigenschappen, zoals haarkleur of talent) en **omgeving** (de opvoeding die je krijgt en de ervaringen die je tijdens je leven hebt).

Schrap wat niet past.

*Laura en Sara zijn een eeneiige tweeling. Ze hebben dus dezelfde genen. Ze werden ter adoptie afgestaan en werden sinds hun geboorte in aparte gezinnen opgevoed. Toen ze 12 jaar waren, namen onderzoekers van allebei een intelligentietest af. Ze bleken hetzelfde IQ te hebben. Dat wijst erop dat intelligentie vooral door **erfelijkheid / omgeving** bepaald wordt.*

*Laura en Sara kregen ook taaltests voorgelegd. Hier waren zeer duidelijke verschillen in resultaat waar te nemen. Dat wijst vooral op de invloed van **erfelijkheid / omgeving** bij talenkennis.*

2.1.2 Ontwikkelingsfases

Ontwikkelingsfase	**Leeftijd**
Prenatale fase	bevruchting – geboorte
Baby	0 – 1 jaar
Peuter	1 – 3 jaar
Kleuter	3 – 6 jaar
Schoolkind	6 – 12 jaar
Adolescentie	12 – 20 jaar
Vroege volwassenheid	20 – 30 jaar

Middenvolwassenheid	30 – 45 jaar
Late volwassenheid	45 – 65 jaar
Vroege ouderdom	65 – 80 jaar
Hoge ouderdom	80 - … jaar

Het is daarbij belangrijk op te merken dat alhoewel iedereen die fases doorloopt en dus op ongeveer dezelfde manier ontwikkelt, **niet iedereen even snel** ontwikkelt!

Illustreer dat a.d.h.v. een voorbeeld.

2.1.3 Ontwikkelingsgebieden

Je ontwikkelt op verschillende vlakken. Dat zijn **ontwikkelingsgebieden**. Er is een onderscheid tussen drie grote gebieden:

- de **lichamelijke**,
- de **psychische**,
- de **sociale ontwikkeling**.

Die drie grote gebieden kunnen op hun beurt onderverdeeld worden in een aantal deelgebieden.

a) LICHAMELIJKE (of fysieke) ONTWIKKELING

- **Ontwikkeling van de lichaamsbouw**
  In de loop van je leven groeit en verandert je lichaam.

- **Sensomotorische ontwikkeling**
  Je bewegingen en zintuigen ontwikkelen zich.

  - **Sensoriek**
    Sensoriek verwijst naar de werking van de zintuigen.
    Bv. een pasgeboren baby ziet maar zo'n 30 cm scherp; bij veel ouderen gaan het gehoor en het zicht minder goed werken.

  - **Grove motoriek**
    De grove motoriek omvat de bewegingen die je uitvoert met de grote delen van je lichaam (benen, armen, romp …).
    Bv. leren stappen, springen, fietsen …

  - **Fijne motoriek**
    De fijne motoriek verwijst naar de bewegingen van je hand en vingers.
    Bv. leren een blokje vasthouden, typen, een fles opendraaien …

b) PSYCHISCHE (of geestelijke) ONTWIKKELING

- **Cognitieve ontwikkeling**
  De cognitieve ontwikkeling is de ontwikkeling van het verstand. Dat bestaat uit een aantal deelgebieden:

  - **Geheugen:** informatie opslaan en herinneren
  - **Taal:** woorden gebruiken om met anderen te communiceren
  - **Waarneming:** een betekenis geven aan zintuiglijke informatie, het herkennen van wat je ziet, hoort, voelt …
    Bv. de geur van frietjes herkennen, het verschil herkennen tussen de hoofdletters 'D' en 'B' …
  - **Denken:** problemen oplossen, inzicht hebben in wat er gebeurt, nieuwe ideeën ontwikkelen
    Bv. een puzzel maken, een IQ-test invullen, begrijpen hoe een machine werkt of er zelf één bedenken …

- **Affectieve of emotionele ontwikkeling**
  De affectieve ontwikkeling gaat over de ontwikkeling van gevoelens of emoties.
  Bv. een peuter leert de emoties schaamte en jaloezie kennen; een tiener wordt voor het eerst echt verliefd …

- **Morele ontwikkeling**
  De morele ontwikkeling betreft het leren wat waardevol en belangrijk is in het leven, het besef van goed en kwaad en de vorming van een geweten.
  Bv. weten dat je niet mag stelen, bereid zijn anderen te helpen …

c) SOCIALE ONTWIKKELING

Sociale ontwikkeling verwijst naar hoe mensen met elkaar omgaan.
Bv. een peuter kan nog niet samen spelen met een leeftijdsgenootje en kan zijn speelgoed nog niet delen. Een kleuter leert 'dank u wel' zeggen als hij iets krijgt. Een tiener leert zich losmaken van zijn ouders …

<u>Naar welk ontwikkelingsgebied verwijst het gedrag in de volgende voorbeelden?
Soms worden meerdere gebieden samen gebruikt.</u>

1. Jelle is 3 jaar en leert knippen met een schaar.

2. Anke, 3 jaar, en Femke, 5 jaar, maken ruzie over wie nu en wie straks met het keukentje mag spelen.

3. Matthias, 14 jaar, onthoudt de boodschappen die hij na school moet doen.

4. Jules, 5 jaar, leert zijn naam in hoofdletters schrijven.

5. Yildiz is 3 jaar en is blij dat ze mama terugziet.

6. Klaas, 9 jaar, kan prima hoofdrekenen.

7. Anke, 4 jaar, is trots op de tekening die ze heeft gemaakt.

8. Laura, 12 jaar, weet dat het fout is om andere kinderen te pesten.

9. Francis, 5 jaar, is zijn eerste melktandje kwijt.

10. Sebastiaan is 8 jaar en schopt de bal keihard in de goal.

2.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen

De psycholoog Erik **Erikson** (1902-1994) had een theorie over hoe mensen ontwikkelen op sociaal-emotioneel vlak. Volgens hem krijgt de mens in elke fase van het leven met nieuwe uitdagingen te maken. In elke fase maken we een **crisis** of een **conflict** door, dat typisch is voor die bepaalde leeftijdsfase. In elke crisis moet je een evenwicht zoeken tussen twee tegengestelde gevoelens. Hij spreekt over twee **polen** of uitersten: een positieve en een negatieve pool. Hoe anderen met je omgaan, heeft vaak een grote invloed op de afloop van de crisis.

In de **babyfase** gaat het conflict bijvoorbeeld tussen **vertrouwen en wantrouwen**. Als de ouders zorgzaam met hun kindje omgaan, leert het dat zijn omgeving veilig is en dat het anderen kan vertrouwen. Het zal zich **hechten** aan de ouders.

Er kunnen echter een aantal oorzaken zijn die ervoor zorgen dat het kind zich niet veilig voelt bij zijn hechtingsfiguren: aan verwaarlozing of mishandeling, het vaak wisselen van verzorgers ... In ernstige gevallen kan een **hechtingsstoornis** ontstaan. Kinderen (of volwassenen) met zo'n stoornis hebben het moeilijk om intieme sociale relaties aan te gaan.

Het conflict in de **peuterfase** gaat tussen **zelfstandigheid** enerzijds en **twijfel en schaamte** anderzijds. Het kind moet leren zelf keuzes maken en zelf dingen leren doen, bv. zelf eten en zelf kleren aantrekken. Het kind voelt zich dan zelfstandig en durft dingen te doen.
Als de ouders echter vaak boos zijn als het kind iets verkeerds doet of als ze het kind weinig zelf laten proberen, ervaart het twijfel ('Ik kan dat niet') en schaamte ('Ik mag dat niet doen'). Het kind wordt niet zelfstandig.
Soms gaan de ouders niet **consequent** om met het kind: ze laten te veel toe. De peuter denkt dat hij alles kan en mag. Hij wordt verwend en te zelfzeker.

Het conflict in de **kleuterperiode** gaat tussen **initiatief en schuld**. Het kind leert initiatief nemen om allerlei activiteiten te beginnen en doelen te stellen. Het kiest bv. zelf het speelgoed waarmee het wil spelen. Het kind leert ook naar andere mensen stappen en contact leggen met zowel volwassenen als kinderen.
Tegelijk leert het kind ook omgaan met beperkingen en regels: het mag immers niet alles van zijn ouders en de juf. Een nieuw gevoel duikt op: het kind voelt zich schuldig als het iets verkeerds heeft gedaan. Dat is nodig om zichzelf te leren beheersen en niet alles te doen wat het eigenlijk zou willen.

Erikson noemt het conflict in de **schoolkindfase** dat van **activiteit** (werkzaamheid) tegenover **minderwaardigheid**. Het schoolkind moet leren dat het dingen goed kan en vertrouwen hebben in zijn eigen kunnen. Het leert zich inspannen en werken voor goede resultaten (bv. op school). Het kind wil graag goed presteren.
Als het kind te vaak het gevoel krijgt te falen, ziet hij zichzelf als iemand die weinig goed kan doen en voelt het zich minderwaardig. Zo'n kind heeft weinig zelfvertrouwen.

Overzicht van de kindertijd volgens Erikson:

Fase	Positieve pool	Negatieve pool
Baby	*Vertrouwen*	*Wantrouwen*
Peuter	*Zelfstandigheid*	*Twijfel en schaamte*
Kleuter	*Initiatief*	*Schuld*
Schoolkind	*Activiteit*	*Minderwaardigheid*

Zet bij de volgende voorbeelden telkens de fase van psychosociale ontwikkeling die er volgens jou bij hoort.

1. In de kleuterklas haast Michael zich om als eerste de puzzel te bemachtigen waar andere kinderen ook mee willen spelen. Hij duwt daarbij per ongeluk zijn vriendje Hamza omver. Wanneer Hamza begint te huilen, kijkt Michael beteuterd toe.

2. Liesje zit in het eerste leerjaar en is blij dat ze vandaag eindelijk eens het bord mocht schoonmaken van de juf. Vooral toen de juf zei dat Liesje een flinke meid was, was ze enorm trots.

3. Bram huilt onophoudelijk tot zijn moeder hem oppakt en hem tegen haar borst drukt. Doordat hij zich veilig voelt in de armen van zijn moeder, wordt hij weer rustig.

4. Yara wil niet dat haar mama nog helpt bij het tandenpoetsen. 'Ikke doen!' zegt ze.

3. OPVOEDINGSSTIJLEN

Elke ouder heeft zijn eigen **opvoedingsstijl**. Dat is het geheel van gedragingen die typisch zijn voor een bepaalde opvoeder, het soort gedrag dat hij meestal gebruikt tegenover zijn kinderen.

De meeste opvoeders scoren hoog of laag op twee eigenschappen:
- warmte en genegenheid geven aan het kind.
- het zorgen voor sturing, controle over het kind.

Als je die twee eigenschappen in een assenstelsel combineert, krijg je vier opvoedingsstijlen.

Controle

Hoog	Autoritaire opvoeding	Ondersteunende opvoeding	
Laag	Onverschillige opvoeding	Permissieve opvoeding	
	Laag	Hoog	**Warmte**

3.1 De autoritaire opvoeding

Voorbeeld

- Een leerkracht deelt de toetsen met goede resultaten gewoon uit en de leerlingen met mindere en slechte resultaten krijgen een flinke uitbrander.

Typische kenmerken

- Koele houding, weinig genegenheid, weinig knuffels of lichamelijk contact
- De ouders zijn veeleisend, ze verwachten veel van het kind. Het kind moet altijd goed presteren.
- Het kind moet gehoorzamen. Er is strenge discipline, met veel en zware straffen. Regels worden niet besproken of uitgelegd.

Mogelijke gevolgen

- Het kind heeft angst en stress, is ongelukkig en onzeker.
- Het kind voert taken uit omdat het moet, niet omdat het dat wil. Het krijgt geen zelfdiscipline.

3.2 De onverschillige opvoeding

Voorbeeld

- Rosies ouders hebben een drukke zaak. Ze werken elke dag tot ’s avonds laat. Er is geen tijd om samen te eten, te kletsen, het schoolwerk te bespreken.

Typische kenmerken

- Er zijn geen regels of afspraken. Het kind doet zijn zin.
- De ouders tonen weinig aandacht of interesse voor de kinderen. Het kind moet zijn plan trekken.

Mogelijke gevolgen

- Onderzoekers merken dat de onverschillige opvoeding het vaakst negatieve gevolgen heeft voor het kind.
- Het kind mist regels en duidelijkheid en kent geen discipline. Het komt daardoor in de problemen op school en later op het werk.
- Het kind mist liefde en genegenheid en kan zelf moeilijk een relatie aangaan.

3.3 De permissieve of verwennende opvoeding

Voorbeeld

- Een leraar staat toe dat de leerlingen de klas op stelten zetten. Hij wil hen graag te vriend houden en durft daarom geen straf te geven. Het gevolg is dat er elke les een tumult van jewelste heerst.

Typische kenmerken

- De ouders geven te vaak toe aan de wensen van het kind.
- Het kind bepaalt de grenzen en de regels.

Mogelijke gevolgen

- Het kind kan moeilijk met gezag omgaan. Het leert zich niet aan de regels en afspraken houden. Dat kan tot problemen leiden op school en later op het werk.
- Het kind heeft te weinig geduld en doorzettingsvermogen om taken af te werken. Het kweekt geen zelfdiscipline.

3.4 De ondersteunende of democratische opvoeding

Voorbeeld

- De vorige keren dat Frederik mocht uitgaan, heeft hij zich aan de afspraken met zijn ouders gehouden. Omdat hij zijn verantwoordelijkheidsgevoel getoond heeft, mag hij nu een uur langer wegblijven.

Typische kenmerken

- STEUNEN: De opvoeders geven het kind positieve aandacht en tederheid. Ze helpen als er iets niet lukt en troosten bij verdriet.
- STUREN: De opvoeders bieden het kind structuur. Er zijn duidelijke regels die met het kind besproken worden.
- STIMULEREN: De opvoeders moedigen het kind aan. Ze geven het kind de kans om zijn verantwoordelijkheid op te nemen en eigen keuzes te maken.

Mogelijke gevolgen

- Het kind kan creatief, zelfstandig en ondernemend worden.
- Het kind leert met regels omgaan en krijgt zelfdiscipline.
- Het kind voelt zich graag gezien, aanvaard, ernstig genomen, goed in zijn vel.

De ondersteunende opvoedingsstijl biedt kinderen de grootste kans om op te groeien tot een volwassene die goed in onze maatschappij kan functioneren.

<u>Naar welke opvoedingsstijl verwijzen de volgende voorbeelden?
Leg kort uit waarom.</u>

1. Axel heeft bewezen dat hij op een veilige manier door het verkeer kan fietsen en mag voortaan alleen naar school.

2. Jessie gaat babysitten. Ze laat de kinderen rommelen in de keuken, terwijl ze zelf met een zak chips naar tv kijkt. Als een kind komt jammeren dat het zich heeft pijn gedaan, zegt ze: ‘Het zal wel overgaan.’

3. Theresa werkt in een kinderdagverblijf. Als een kind weigert op te ruimen, trekt ze aan zijn arm, snauwt hem toe dat hij een vervelend ventje is en zet hem in de strafstoel. De rest van de dag kijkt ze hem aan met een boze blik.

4. In de supermarkt begint Karlijn te krijsen als ze het rek met speelgoed passeren. Ze wil een pop die ze daar ziet hangen. Ook al vindt mama de pop te duur, ze koopt hem toch. Ze wil vermijden dat de mensen denken dat ze een slechte moeder is.

4. ONTWIKKELING VAN DE ADOLESCENT

4.1 Cognitieve ontwikkeling in de adolescentie

Hersenonderzoek laat zien dat pubers domweg niet anders kunnen dan puberen. Eveline Crone, ontwikkelingspsycholoog en universitair hoofddocent aan de Universiteit Leiden, deed onderzoek naar het puberbrein en schreef daar een boek over. Justine Pardoen sprak met haar.

Waarom bent u als rasechte wetenschapper een boek voor ouders gaan schrijven?

Ik ben ontwikkelingspsycholoog en geïnteresseerd in het gedrag van kinderen en jongeren. Daarom doe ik dit onderzoek: het is fascinerend om te zien dat veel van dat gedrag te begrijpen is door te kijken naar hun hersens. Ik hoop dat ouders daardoor meer begrip voor hun lastige tieners kunnen opbrengen, maar ook dat leraren en andere volwassenen zich minder ergeren aan adolescenten en meer rekening gaan houden met wat ze kunnen en wat niet.

Veel ouders ervaren pubers als lastig, de puberteit als een 'moeilijke fase'. Kan opvoeding daar iets aan veranderen?

Nee, pubers moeten puberen, daar is geen ontkomen aan. Hun hersens zijn enorm aan het veranderen en het gedrag dat daarbij hoort, is dus heel natuurlijk. Bij de een valt het meer op dan bij de ander, en niet altijd leidt het tot grote problemen. Daar kan de omgeving ook nog veel aan doen. Want ik denk dat je door iets te weten van het puberbrein, het typische pubergedrag kunt begrijpen en daardoor kan het gemakkelijker worden om ermee om te gaan. Maar overal ter wereld vertonen pubers dus hetzelfde 'lastige' gedrag. Het is een fase die je niet kunt overslaan.
Sterker nog: het is zelfs nodig om uit te groeien tot een gezonde volwassene.

Hoe lang duurt die puberteit eigenlijk?

Om te beginnen moeten we eigenlijk onderscheid maken tussen 'puberteit' en 'adolescentie'. Puberteit is de periode van de geslachtelijke rijping die zich uit in de verandering van het lichaam (borsten, schaamhaar, okselhaar). Dat is grofweg tussen 10 en 14 jaar.
Maar de periode van de rijping van de hersens duurt heel veel langer, wel tot je 25e, zo weten we nu uit ons onderzoek. We spreken dus wel over typisch 'pubergedrag', maar eigenlijk is het dus iets van de hele adolescentie (10 tot 22 jaar).
Anders gezegd: een ouder moet een flink aantal jaren rekening houden met het feit dat de hersens van hun kinderen nog niet volwassen zijn. En dat terwijl we vroeger dachten dat die hersens al klaar waren als ze naar de middelbare school gingen en dat hun gedrag alleen een kwestie van bijschaven was …

Hoe kan een ouder of een leraar rekening houden met dat rijpende puberbrein?

In het algemeen kun je zeggen dat de adolescentie een riskante periode is. Pubers zijn heel kwetsbaar, omdat de verschillende hersengebieden zich niet in hetzelfde tempo ontwikkelen. Om een voorbeeld te geven: ze krijgen een enorme behoefte aan 'kicks', aan spanning. Vaak zoeken ze die op door gevaarlijke dingen te doen. Ineens moeten ze skaten over brugleuningen, nemen ze meer risico's, willen ze gruwelijke films zien, gaan ze gokken, of zoeken ze grof geweld op in games.
Het centrum in hun hersens dat reageert op dit soort prikkels heet de *nucleus accumbens*, het beloningscentrum. Bij pubers is dat gebied extra gevoelig. Bij volwassenen wordt die *nucleus accumbens* in toom gehouden door de frontale cortex, het hersengebied waarmee mensen bedenken dat het soms niet slim is om iets te doen. Maar dat gebied is bij pubers nog niet zo efficiënt georganiseerd en bovendien communiceert dat deel niet optimaal met het beloningsgebiedje waar dat lekkere gevoel zit. Het beloningscentrum is al aan het werk bij de gedachte aan spanning alleen! Pubers voelen hierdoor vaak helemaal geen remming als er iets 'lekkers' voorbij komt, of ze voelen het pas achteraf. Te laat dus. Ze weten dan wel dat het niet goed was om iets te doen, maar toch doen ze het. Het gevolg is dat pubers juist veel gevoeliger zijn voor allerlei soorten verslaving dan jongere kinderen of dan volwassenen. En juist in deze periode komt alles voorbij aan spannende risico's, van alcohol, drugs, tot spannende dingen waar je in groepsverband ineens in verzeild raakt.

Tips voor puber-ouders

- **Help pubers** met alles waar hun brein moeite mee heeft: vooral met plannen (huiswerk), en vooruitdenken (gevolgen overzien). Verwacht niet dat ze dat zelf kunnen, ook al denk je dat ze dat zo langzamerhand toch weleens zouden moeten.
- **Laat pubers uitslapen** wanneer dat kan, want hun puberbrein heeft meer slaap nodig dan ze op schooldagen krijgen. Bijslapen in het weekend helpt echt.

- **Houd in de gaten** waar je kinderen zijn en wat hen interesseert (laat ze vertellen en luister vooral). Die bemoeienis werkt beschermend, zo blijkt uit onderzoek.
- **Stel duidelijke grenzen** en handhaaf die. Omdat een puber zich nog niet goed kan beheersen, moet je nog een aantal jaren fungeren als een soort externe frontale cortex van je kind.
- **Geef ruimte voor experimenteren**. Pubers hebben een grote exploratiedrang en het is belangrijk voor hun ontwikkeling dat ze daaraan kunnen toegeven.
- **Leef je in** en geef je puber de kans om dingen te doen die jij als volwassene niet (of niet meer) leuk vindt. Het puberbrein houdt van angst en spanning, maar moet ook de kans krijgen om daarmee om te gaan.
- **Maak je liefde onvoorwaardelijk.** Maak duidelijk dat jij er altijd zult zijn om je kind te helpen, ook al heeft je kind iets heel erg stoms gedaan. Thuis hoort de wereld voor een puber veilig te zijn, want buiten de deur is het al moeilijk genoeg.

(Justine Pardoen, www.ouders.nl, 17 november 2008)

Denk jij dat de pubers van tegenwoordig lastiger zijn dan die van vroeger?

Hoe lang duurt de adolescentie volgens Eveline Crone?

De nucleus accumbens, het beloningscentrum in de hersenen, zorgt ervoor dat de tienerperiode een gevaarlijke leeftijd is. Leg uit.

Hoe komt het dat de nucleus accumbens bij volwassenen een minder belangrijke rol speelt?

In de tips die Eveline Crone geeft op het einde van het interview blijkt dat ouders een evenwicht moeten zoeken tussen vrijheid geven en grenzen opleggen. Dat sluit aan bij de ondersteunende opvoedingsstijl. Geef van beide aspecten enkele tips.
Enerzijds hun kind begrijpen en vrijheid geven:

Anderzijds hun kind begeleiden, controleren en helpen:

4.2 Sociaal-emotionele ontwikkeling

In de theorie van **Erikson** is de adolescentie het vijfde stadium. Het centrale conflict in deze periode is **identiteit** versus **identiteitsverwarring.** In deze fase weken jongeren zich los van hun ouders en willen ze hun **eigen weg gaan**. Dat is een nodige stap op weg naar volwassen en zelfstandig worden.

Het zoeken naar een identiteit uit zich in **experimenteergedrag:** tieners gaan op zoek naar persoonlijke interesses, nieuwe vrienden en beginnen na te denken over een mogelijke carrière.

De plaats van de ouders als belangrijkste personen in het leven wordt overgenomen door vrienden. Samen met andere leeftijdsgenoten vormen zij de **peergroup.** Met peergroup duiden we een groep mensen aan die een aantal kenmerken delen, zoals leeftijd of interesses. De peergroup is de plek bij uitstek om te experimenteren met nieuw gedrag. De mensen uit die groep bepalen mee of je al dan niet rookt, welke kledij je aantrekt, welke films je bekijkt ...

Jaarlijks komen in België zo'n duizend 12- tot 17-jarigen in het ziekenhuis terecht met een alcoholvergiftiging. Dat blijkt uit het eerste onderzoek naar het fenomeen 'bingedrinken' in België. Bingedrinken is het drinken van meer dan vijf alcoholconsumpties op korte tijd voor mannen en vier voor vrouwen. (Bron: De Standaard, 8/11/2013)
Hoe kun je bingedrinken door tieners verklaren?

5. ONTWIKKELING VAN HET ZELFBEELD

Je zelfbeeld is het antwoord op vragen zoals:

- Wat vind ik van mezelf?
- Wat zijn mijn talenten en mijn beperkingen?
- Welke persoonlijkheidstrekken heb ik?

Je zelfbeeld bestaat uit drie componenten:

- **Zelfwaarneming** (het cognitieve deel): wat je bij jezelf opmerkt, welke eigenschappen je denkt te hebben.
- **Zelfwaarderingen** (het affectieve deel): wat je positief of negatief vindt aan jezelf.
- **Zelfvertrouwen** (de motivatie om te handelen): het gevoel dat je bepaalde dingen tot een goed einde kunt brengen. Dat zelfvertrouwen zet je aan tot bepaald **gedrag**, of zorgt er net voor dat je iets niet aandurft.

Precies omdat je zelfbeeld uit gedachten over jezelf bestaat, klopt je zelfbeeld niet altijd met de werkelijkheid. Een zelfbeeld kan (deels) **realistisch zijn** of net niet.

Geef een voorbeeld van een niet-realistisch zelfbeeld.

De meeste mensen denken **positieve en negatieve** dingen over zichzelf. Bij de meeste mensen wegen de positieve gedachten door. Die mensen hebben een **hoog zelfbeeld**. Anderen hebben meer negatieve gedachten over zichzelf. Zij hebben een **laag zelfbeeld**. Iemand met weinig zelfvertrouwen reageert sneller onhandig, angstig of agressief.

Lees het onderstaande voorbeeld van Eline, een meisje met een laag zelfbeeld.

Ik ben 15 jaar. Ik vind mezelf nogal dom en moet mijn jaar overzitten. Mijn vriendinnen halen allemaal betere punten, zeker voor wiskunde en Frans. Ik had graag zoals mijn oudere broer in de Latijnse gezeten. Maar ja, het is normaal dat die beter is in wiskunde. Hij is immers een jongen.
Mijn broer lacht me altijd uit als hij mijn rapport ziet. Mijn ouders zuchten als ik mijn rapport toon. Ze zijn gestopt met erover te klagen.
Tijdens de les steek ik nooit mijn vinger op, want mijn antwoord zou toch fout zijn. Onlangs moesten we voor Frans met zijn tweeën een toneeltje spelen. De leerkracht zei dat het goed was en dat ik er flink op vooruit ben gegaan. Dat zal wel, het lukte omdat ik het niet alleen moest doen; het was dankzij Rayane dat ik goede punten had.

Hoe komt Eline aan haar lage zelfbeeld? Hoe komt het dat sommigen een hoog en anderen een laag zelfbeeld hebben?

Een aantal factoren speelt een rol en beïnvloedt ons zelfbeeld.

1. **Omgevings- en opvoedingsfactoren: invloed van belangrijke anderen**

Kinderen vormen een beeld van zichzelf door wat er tegen hen gezegd wordt en hoe ze behandeld worden. Vooral ouders zijn belangrijk, maar ook leerkrachten en later leeftijdsgenoten oefenen invloed uit.
Ouders met een **ondersteunende opvoedingsstijl** geven verantwoordelijkheid en liefde aan hun kind. Het kind krijgt het gevoel dat het graag gezien wordt én dat het succes kan behalen in wat het probeert. Het kind krijgt voldoende **bevestiging** en een positief zelfbeeld. Andere opvoedingsstijlen kunnen het zelfbeeld een knauw geven.

2. **Maatschappelijke factoren: stereotypen**

Stereotypen zijn simplistische veralgemeningen van eigenschappen die door de maatschappij worden toegekend aan alle leden die tot een bepaalde groep behoren.

Het gevolg is dat je die veralgemeningen na verloop van tijd zelf gelooft en dat je je er zelfs naar gedraagt.

Stel dat je als **allochtoon** opgroeit in Vlaanderen. In de media worden allochtone jongeren vaak geportretteerd als 'probleemgevallen', 'onruststokers' of zelfs 'criminelen'. Je zou je voor minder verzetten. Op die manier bevestigen ze echter het stereotiepe beeld.

3. Factoren in de persoon zelf

- **Leeftijd:** door de vele veranderingen in de adolescentie, hebben tieners een kwetsbaar zelfbeeld. Bovendien zijn ze in die fase extra gevoelig voor de mening van anderen.
- **Succes op ontwikkelingstaken:** Slagen in de ontwikkelingstaken zorgt voor een gevoel van zelfvertrouwen. De jongere weet dat hij iets kan bereiken. Maar sommige tieners hebben moeite met bepaalde ontwikkelingstaken van de adolescentie. Ze kunnen daardoor het gevoel hebben niet te voldoen aan de verwachtingen van hun omgeving. Het gevoel 'anders', of zelfs 'minder' te zijn dan anderen is een bedreiging voor het zelfbeeld.
- **Beperkingen:** Jongeren die op een of andere manier in hun mogelijkheden begrensd worden, zijn extra kwetsbaar. Zo krijgen tieners met ADHD vaak negatieve feedback op hun gedrag.

4. Sociale vergelijking

Om jezelf beter te leren kennen, vergelijk je je met anderen. Je kijkt of je beter of minder goed bent in bepaalde eigenschappen dan de mensen rondom je.

Lees het verhaal van Eline opnieuw. Welke factoren spelen een rol bij de ontwikkeling van haar zelfbeeld? Welke invloed heeft haar zelfbeeld op haar gedrag?

5. Gevolgen van een laag zelfbeeld

Een laag zelfbeeld verhoogt de kans op:

- faalangst en leerproblemen
- vermijden van situaties waarin je zou kunnen mislukken
- agressief gedrag
- alcohol- en drugmisbruik
- depressie
- eetstoornissen, zoals anorexia nervosa
- zelfverminking en zelfmoordgedachten

Er is een onderscheid tussen internaliserend en externaliserend probleemgedrag.

- **Internaliserend**: gedrag dat binnen de persoon blijft, dat op zichzelf gericht is.
  Voorbeelden: faalangst, depressie, eetstoornissen …
- **Externaliserend:** gedrag dat zich naar buiten uit, gericht op andere mensen of op de materiële omgeving.
  Voorbeelden: agressie, vechten, vandalisme …

6. JONGEREN IN DE PROBLEMEN

Vaak hoor je in het nieuws dat jongeren misdrijven plegen: vechtpartijen, drugs dealen, stelen of mensen lastigvallen. We spreken dan over **jeugddelinquentie**.
Jeugddelinquentie is een vorm van **deviant** (afwijkend) gedrag. De jongere overtreedt een norm en die overtreding wordt door de maatschappij als storend ervaren. Uiteraard is niet elke 'storende overtreding' een echt misdrijf. Er is een onderscheid tussen:

1. Gedragingen die **niet wettelijk verboden** zijn, maar die door sommige mensen wel als **storend** worden ervaren.
   Bv. geluidsoverlast, hangjongeren, uitdagend gedrag

2. **Statusdelicten:** overtredingen van normen die **uitsluitend voor jongeren** gelden.
   Bv. alcohol kopen onder 16, spijbelen, van huis weglopen …

3. Echte jeugddelinquentie (of -criminaliteit): de jongere overtreedt een norm die is vastgelegd in de **strafwet**.
   Bv. diefstal, drugs dealen, vandalisme, joyriding …

Alle tieners experimenteren. Ze tasten hun grenzen af. Het is bijna onvermijdelijk dat ze af en toe in de fout gaan. Bijna alle jongeren komen weleens in de problemen of doen iets wat niet mag.
Het begaan van misdrijven is vaak het gevolg van het **experimenteren**. Meestal gaat het om feiten die niet heel ernstig zijn, zoals winkeldiefstal of vechtpartijen. De meeste jongeren **stoppen** na een tijdje met overtredingen, als ze wat ouder en wijzer zijn geworden.

Naast die groep van 'tijdelijke boefjes', is er een groep jongeren die veel **ernstiger probleemgedrag** vertoont. Meestal zien we bij hen al problemen van in de kindertijd en blijven er ook na de adolescentie overtredingen volgen.
Zulke jongeren komen op het verkeerde pad terecht omdat ze minder kansen krijgen dan de meeste andere jongeren. Ze groeien op in **kansarmoede**. De omgeving waarin ze opgroeien zorgt ervoor dat ze zich niet thuis voelen in onze maatschappij. Daardoor overtreden ze sneller de normen en begaan ze misdrijven. Het zijn **maatschappelijk kwetsbare** jongeren.

Die jongeren zitten in een **negatieve vicieuze cirkel**: de problemen lokken telkens nieuwe problemen uit, zodat de jongere niet uit de problemen geraakt.

1. In het **thuismilieu** krijgt de jongere onvoldoende kansen om zich goed te ontwikkelen. Vaak gaat het om gezinnen die in armoede leven. In sommige gevallen zijn er bijkomende problemen in het gezin: er wordt weinig belang gehecht aan school, de ouders hebben een alcohol- of drugprobleem, het kind wordt mishandeld of verwaarloosd …

2. Vaak wonen zulke gezinnen in een minder aantrekkelijke **buurt**. Jongeren hangen in groepjes rond en vervelen ze zich.

3. Op **school** komen de jongeren vaak in de problemen. Ze zijn immers de discipline niet gewend, worden thuis weinig gestimuleerd, kennen de taal onvoldoende … Veel van die jongeren haken af. Ze halen geen of een laag diploma.

4. De **peergroup**, de vriendengroep, bestaat vaak uit jongeren met soortgelijke problemen. Misdrijven plegen wordt een alternatieve manier om hun **zelfbeeld** te verhogen. Wat niet lukt via school of werk, proberen ze dan maar te bekomen via crimineel gedrag.

5. De jongeren komen in aanraking met de **politie** en het **gerecht**. Ze krijgen het gevoel dat de maatschappij hen ziet als probleemgevallen.

6. Ze krijgen minder kansen op de **arbeidsmarkt**. Laaggeschoolde jongeren hebben twee keer meer kans om werkloos te zijn dan hoger geschoolde jongeren. Zeker allochtone jongeren worden vaak **gediscrimineerd** bij het zoeken naar werk.

7. De jongeren worden volwassen en komen in dezelfde situatie terecht als hun ouders. Hun **kinderen** maken hetzelfde mee. De vicieuze cirkel is rond.

In onze maatschappij bestaan er twee visies met betrekking tot het tegengaan van delinquent gedrag bij jongeren:

- **preventie:** sommige mensen vinden dat je delinquent gedrag moet verhinderen door de oorzaken weg te nemen, bijvoorbeeld door ervoor te zorgen dat jongeren een degelijk diploma behalen en een job vinden.
- **repressie:** anderen willen criminaliteit aanpakken door bijvoorbeeld jonge delinquenten strenger te straffen.

Een gevaar van een repressieve aanpak is dat de delinquente jongeren worden **gestigmatiseerd**. **Stigmatisering** betekent dat een afwijkende persoon als het ware een etiket krijgt opgeplakt. Er wordt een negatief oordeel over hem geveld.

De gevolgen van stigmatisering :

1. Een gestigmatiseerde persoon wordt **gediscrimineerd**, krijgt minder kansen om werk te vinden, een huis te huren …
2. Gestigmatiseerde mensen lopen veel kans op een **beschadigd zelfbeeld**. Ze gaan zichzelf als buitenstaanders beschouwen. Ze hebben het gevoel niet mee te tellen in de maatschappij.

De **hulpverlening** aan jongeren kan worden ingedeeld in verschillende niveaus:

1. Zelfzorg en mantelzorg

De jongere wordt geholpen of ondersteund door niet-professionelen. Meestal is dat de eerste stap die jongeren nemen.

- **Zelfzorg**: de jongere helpt zichzelf.
- **Mantelzorg**: de jongere wordt geholpen door (vrijwillige) mensen uit de **onmiddellijke omgeving**: ouders, vrienden, leerkracht …

2. Eerstelijnszorg: rechtstreeks toegankelijke hulp

Als het probleem te ernstig blijkt om door vrienden, ouders, leerkrachten … te worden opgelost, worden er **professionele hulpverleners** bijgehaald. Met eerstelijnszorg bedoelen we professionele hulpverlening die laagdrempelig is. Het is **rechtstreeks toegankelijke hulp**; d.w.z. dat iedereen er zomaar terecht kan om hulp te vragen.
Voorbeelden van eerstelijnszorg:

3. Bijzondere jeugdbijstand

De bijzondere jeugdbijstand is de verzameling voorzieningen die kinderen of jongeren met ernstige problemen ondersteunen.
Het gaat vaak om jongeren die zich in een **‘problematische leefsituatie’** bevinden, zoals kinderverwaarlozing of -mishandeling, zware conflicten tussen jongeren en hun ouders, ouders met opvoedingsproblemen …
Ook wanneer een minderjarige een als **‘misdrijf omschreven feit’** pleegde, kan de hulpverlening van de bijzondere jeugdbijstand opgestart worden. Men spreekt dan van **MOF**-jongeren.

4. Extramurale zorg of ambulante zorg

‘Ambulant’ betekent dat de jongere thuis woont en af en toe bij de hulpverlener langsgaat , of dat de hulpverlener aan huis komt.
Voorbeeld: een **thuisbegeleidingsdienst** begeleidt de jongere, de ouders en eventueel broers en zussen in hun thuisomgeving. Een thuisbegeleider komt langs om ondersteuning te bieden en met het gezin naar manieren te zoeken om het samenleven te verbeteren.

5. **Intramurale zorg of residentiële zorg**

De jongere wordt opgenomen in een instelling en verblijft daar een tijdje.
Voorbeeld: een **begeleidingstehuis** vangt jongeren op in residentieel verband. Dat betekent dat je daar woont en niet thuis. Door een aangepaste begeleiding wordt gewerkt aan een terugkeer naar thuis of naar zelfstandig wonen.

6. **Gerechtelijke jeugdhulp**

De gerechtelijke jeugdhulp is de laatste fase en wordt pas ingeschakeld als er geen mogelijkheden meer zijn in de niet-gerechtelijke jeugdhulp. Ook MOF-jongeren verschijnen voor de jeugdrechtbank**.**
De **jeugdrechtbank** kan verschillende maatregelen opleggen. Die moeten worden opgevolgd door de jongeren en de ouders. Er is dus sprake van **gedwongen hulpverlening**.

7. ONTWIKKELING VAN DE VOLWASSENE

7.1 Wat is volwassenheid?

Volwassenheid lijkt in onze maatschappij de belangrijkste fase van ons leven te zijn.
De kindertijd wordt beschouwd als een groeien naar de volwassenheid, terwijl we de ouderdom vaak bekijken als een periode waarin we sommige mogelijkheden weer verliezen.
De volwassenheid wordt met andere woorden als **referentiepunt** beschouwd: de fase waarmee we de andere delen van ons leven vergelijken.

Je kunt volwassenheid op verschillende manieren definiëren. Die verschillende vormen van volwassenheid bereik je niet op hetzelfde moment.

- **Lichamelijke volwassenheid**

Een mens is fysiek volwassen als zijn lichaam volgroeid is. De persoon is vruchtbaar en groeit niet meer.

- **Juridische volwassenheid**

In België is een persoon juridisch **meerderjarig** als hij 18 jaar wordt. Volgens de wet is hij dan in staat om verantwoordelijkheid te kunnen dragen.

- **Maatschappelijke volwassenheid**

Iemand is maatschappelijk volwassen als hij/zij zelfstandig kan leven, als hij/zij zich gedraagt zoals men het in onze maatschappij van een volwassene verwacht: het ouderlijk huis verlaten, werken, een gezin stichten …

- **Psychologische volwassenheid**

Iemand is psychologisch volwassen als hij/zij in staat is om verantwoordelijkheid te dragen, als hij/zij op cognitief en moreel vlak een volwassen niveau heeft bereikt. De volwassene heeft zijn eigen identiteit gevonden, experimenteert minder, kan voor zichzelf en anderen zorgen, kan verstandige beslissingen nemen.

Lees de onderstaande casus en antwoord op de vraag of Kim al volwassen is.

Kim is 20 jaar en zit in haar derde jaar verpleegkunde. Alhoewel ze vroeger nogal een losbol was, werkt ze nu heel regelmatig voor haar studies. Het resultaat is dat ze de voorbije jaren gemakkelijk kon slagen. Onlangs was ze getuige van een verkeersongeval. Ze hield het hoofd koel, verwittigde de hulpdiensten en diende het slachtoffer de eerste zorgen toe tot de ziekenwagen arriveerde. Kim woont nog thuis bij haar ouders. Zij betalen ook haar studies en geven haar zakgeld. Zelf verdient ze een centje bij als werkstudent. Ze spaart voor de reis die ze deze zomer wil maken.

De volwassenheid kun je in drie fases indelen: de vroege volwassenheid, de midden-volwassenheid en de late volwassenheid.

7.2 Vroege volwassenheid: 20-30 jaar

Welke stappen moet de jongvolwassene zetten?

De vroege volwassenheid volgens Erikson: intimiteit versus Isolement

Na het experimenteren met relaties als tiener, moet de jongvolwassen nu leren een **echte, intieme relatie** aan te gaan met iemand. Intimiteit gaat verder dan enkel het seksuele; het gaat vooral over zich kunnen openstellen voor de ander. Enerzijds groeit die sterke band tussen twee personen; anderzijds behouden die twee personen elk hun eigen identiteit. Isolement betekent dat de persoon er niet in slaagt zich goed te voelen in een partnerrelatie. Hij heeft het gevoel alleen te staan.

7.3 Midden-volwassenheid: 30-50 jaar

De meeste van jullie ouders bevinden zich in de midden-volwassenheid.

Waar zijn zij vooral mee bezig? Welke zorgen hebben ze?

In de midden-volwassenheid moet je presteren in werk en gezin. De midden-volwassene moet het toppunt van 'zijn' kunnen bereiken: carrière maken, voor de kinderen zorgen, een huis bouwen, sociale contacten onderhouden.
Volgens de theorie van Erikson is er in die fase een conflict tussen **generativiteit** en **stagnatie.**
Generativiteit betekent dat je het gevoel hebt dat je op een nuttige manier je leven leidt, dat je andere mensen helpt, dat je produceert. Je hebt het gevoel dat je met belangrijke dingen bezig bent.
Dat kun je bereiken door:

- een **gezin** te stichten en **kinderen** op te voeden,
- door **werk** te doen waarbij je je nuttig voelt.

Stagnatie komt voor als je niet het gevoel hebt dat je leven nuttig is. Dat kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van werkloosheid, ongewilde kinderloosheid, een job waar je je niet goed bij voelt … Je krijgt een gevoel van stilstand, doelloosheid, leegheid en verveling.

7.4 Late volwassenheid: 50-65 jaar

Er verandert het een en ander in de late volwassenheid. De **rollen** die mensen in vorige periodes op zich namen, zoals vader, moeder, partner, werknemer, kind … wijzigen. Bovendien merken ze dat hun **lichaam** niet meer zo sterk en jong is als vroeger. Vaak sterven hun eigen ouders in die periode, waardoor de laatvolwassenen merken dat zij nu de oudste generatie zijn.

Lees de volgende casussen. In welke fase van de volwassenheid bevindt de persoon zich? Welke kenmerken van de fase herken je? Hoe gaat de persoon om met het typische conflict dat bij die fase hoort?

Filip werkt als bankbediende. Hij werkt al 15 jaar in hetzelfde kantoor en heeft een mooie carrière gemaakt. Hij is opgeklommen van de laagste loketbediende tot onderdirecteur van het agentschap. Over twee jaar gaat zijn chef met pensioen en dan zou Filip zelf wel directeur willen worden. Hij heeft een gezin met twee kinderen waar hij in de weekends tijd voor probeert te maken. In de week ziet hij hen nauwelijks, want hij heeft het te druk met zijn werk.

Filip vindt het jammer dat hij zo weinig tijd heeft om te sporten en met zijn vrienden af te spreken, maar het werk en het gezin gaan voor. De laatste tijd begint hij weleens te twijfelen of dit wel het leven is dat hij echt wil. Eigenlijk heeft hij zin om zich in te schrijven in de muziekschool om gitaar te leren spelen. Het lijkt hem geweldig om in een rockbandje te spelen.

Jan is pas afgestudeerd als verpleger. Hij heeft een baantje gevonden in een rusthuis. Hij twijfelt nog of hij wel in een rusthuis wil blijven werken. Hij zou graag eens een tijdje in een ziekenhuis werken om het verschil te ervaren.
Hij is alleen gaan wonen. Hij schaamt zich er een beetje voor dat zijn appartement zo'n warboel is. Het is al enkele weken geleden dat hij gepoetst heeft.
Hij heeft pas een nieuwe vriendin, Elke. De voorbije jaren heeft hij meerdere liefjes versleten. Telkens duurde het enkele maanden en dan maakte hij het uit. Er was altijd wel iets verkeerd. De eerste vond dat hij te veel uitging, de tweede gaf al haar geld uit aan dure kleren, de derde commandeerde hem te veel. Jan vraagt zich af waarom het altijd fout loopt met zijn relaties; misschien is hij te veeleisend? Hij is bang dat het met Elke ook fout zal lopen en dat hij nooit een vaste relatie zal hebben.

8. OUDERDOM

8.1 Veranderingen bij het ouder worden

Omdat de fase van de ouderdom een lange periode is, splitsen we ze op in twee delen.

1) De **vroege ouderdom** of de **jonge bejaardheid** of de **3e leeftijd** situeert zich tussen de 60-65 en de 75-80 jaar. Mensen in die leeftijdsfase worden ook wel **senioren** genoemd. Het gaat om mensen die meestal met pensioen zijn, maar nog **zelfstandig en actief** leven.

2) De **hoge ouderdom** of de **hoogbejaardheid** of de **4e leeftijd** begint vanaf 75-80 jaar. Bij die ouderen wordt de **zorgbehoevendheid** groter.

Zoals bij alle leeftijdsfases zijn ook hier de leeftijdsgrenzen zeer relatief. Veroudering is een zeer **individueel** gegeven.

8.1.1 Lichamelijke veranderingen

Op heel wat vlakken is er achteruitgang. Voor het dagelijks leven hebben zeker de veranderingen op vlak van grove motoriek invloed. Het bewegen dreigt in een **negatieve vicieuze cirkel** terecht te komen:

1. De kracht en soepelheid verminderen.
2. Daardoor wordt bewegen moeilijker en pijnlijker.
3. Bovendien heeft de oudere door zijn minder goed evenwicht en zijn tragere reactiesnelheid meer angst om te vallen.
4. Daardoor gaat de oudere minder spontaan bewegen. Hij gaat bepaalde activiteiten vermijden.
5. Door minder te bewegen, worden de spieren niet meer geoefend en worden de spieren nog stijver. De cirkel is rond.

Regelmatig en gevarieerd bewegen is dus noodzakelijk. Bewegen zorgt er trouwens voor dat de ouderen zich beter in hun vel voelen en ook op cognitief vlak beter blijven presteren.

8.1.2 Sociale en emotionele aspecten van het ouder worden

Volgens de theorie van **Erikson** is er in de ouderdom een conflict tussen **integriteit** en **wanhoop.**
In die laatste fase van het leven blikt de oudere terug op zijn voorbije leven. Hij beseft dat het einde nadert en dat het beste gepasseerd is. Een aantal contacten en sommige lichamelijke en geestelijke mogelijkheden gaan definitief verloren. Dat kan aanleiding geven tot allerlei negatieve gevoelens, tot depressie of **wanhoop**, zoals Erikson het noemt.
Anderzijds is het ook mogelijk dat de oudere tevreden is met hoe zijn leven geweest is. Hij blikt tevreden terug en heeft het gevoel dat de cirkel rond is. Erikson spreekt dan van **integriteit** (ongeschondenheid).

Wie dat gevoel van **integriteit** bereikt, put voldoening uit zijn voorbije leven, uit de mooie herinneringen, ondanks de tegenslagen en mislukkingen die er geweest zijn. Hij aanvaardt de achteruitgang en het naderende einde. Hij kan nog altijd genieten van wat de dag brengt.
De oudere voelt zich integer als hij geslaagd is in de vorige fases van zijn leven. Met andere woorden: de persoon heeft diepgaande relaties kunnen aangaan, heeft het gevoel dat hij iets betekend heeft voor anderen, dat hij zichzelf is kunnen blijven, dat zijn leven de moeite waard was. Dat gevoel leidt volgens Erikson tot **wijsheid** en mildheid.

Het negatieve resultaat van de crisis, **wanhoop**, betekent dat je het gevoel hebt dat je leven mislukt is, dat je je eigen identiteit niet hebt kunnen behouden. Bovendien is er het pijnlijke besef dat je niet meer kunt herbeginnen. De wanhoop leidt tot **angst** voor achteruitgang en de dood.

8.2 Hulpverlening voor ouderen

Veel hoogbejaarden zijn als gevolg van hun lichamelijke en/of psychische achteruitgang afhankelijk van hulp van anderen. Heel wat diensten en instellingen kunnen daarbij de nodige zorg bieden.

Net zoals bij de hulpverlening aan jongeren, kun je de zorg aan ouderen in meerdere niveaus indelen. Belangrijk is dat de oudere **zorg op maat** krijgt. Dat betekent dat hulp wordt aangepast aan de noden en de voorkeuren van de specifieke persoon. Op die manier probeert men een evenwicht te vinden tussen **zorgbehoevendheid** (de oudere moet beroep doen op anderen) en **autonomie** (de oudere beslist zo veel mogelijk zelf over zijn leven).

1. Zelfzorg

De oudere doet zo veel mogelijk zelf. Dat is goed voor zijn zelfbeeld. Hij heeft het gevoel het een en ander nog zelf te kunnen.

2. Mantelzorg: hulp van familie, buren, vrienden …

Als de oudere niet meer volledig voor zichzelf kan zorgen, maakt hij meestal in eerste instantie gebruik van mantelzorg. Vooral de eigen kinderen helpen: de tuin onderhouden, boodschappen doen, het huis poetsen … Op een bepaald moment kan de nood aan hulp echter zo groot worden dat mantelzorg alleen niet meer volstaat.

3. Eerstelijnszorg

Vanaf dit niveau wordt de hulp door **professionelen** geboden. Eerstelijnszorg bevat laagdrempelige, niet-gespecialiseerde hulpverlening. Voorbeelden zijn de huisarts, poetshulp, een traiteurdienst voor maaltijden …

4. Extramurale zorg of ambulante zorg: thuiszorg

Thuiszorg gaat nog een stapje verder in de zorgverlening. De oudere woont in zijn eigen woning en krijgt daar hulp naargelang zijn behoeften.

De zorg kan komen van:

- **Dienst voor gezinszorg**
  Een verzorgende komt aan huis en helpt de oudere met de lichaamsverzorging en met huishoudelijke taken, zoals poetsen, boodschappen doen, koken en de was doen.
  Voorbeelden zijn Solidariteit voor het Gezin, Familiehulp en Familiezorg.

- **Dienst voor thuisverpleging**
  Een verpleegkundige komt aan huis voor lichaamsverzorging en medische zorgen, zoals inspuitingen of wondverzorging. De dienst kan ook palliatieve zorg aanbieden. Dat is zorg voor mensen met een levensbedreigende ziekte. Het Wit-Gele Kruis is een voorbeeld thuisverpleging.

5. Semimurale zorg of semi-residentiële zorg: het dagverzorgingscentrum (DVC)

Volstaat thuiszorg niet meer, dan kan een DVC een oplossing bieden. De oudere woont nog thuis, maar gaat een of meerdere keren per week overdag naar een dagverzorgingscentrum. Daar wordt de oudere verzorgd, hij krijgt er maaltijden, er is animatie … Vaak is zo'n dagcentrum verbonden aan een woonzorgcentrum.

6. Intramurale zorg of residentiële zorg: het woonzorgcentrum (WZC)

Voor sommige mensen wordt het onmogelijk om nog zelfstandig te blijven wonen. Hun zorgbehoevendheid is zo groot dat ze permanent hulp nodig hebben. Opname in een WZC kan dan nodig zijn. De term 'woonzorgcentrum' duidt erop dat ouderen in de instelling wonen, maar er ook zorg ontvangen.

Een alternatief voor het rusthuis zijn **serviceflats** of **assistentiewoningen**.
Dat zijn kleine woningen of flats die aangepast zijn aan de beperkingen van ouderen. Er zijn bijvoorbeeld geen trappen en de deuren zijn breed genoeg voor een rolstoel. Er is een oproepsysteem waarmee de bewoner altijd hulp kan inroepen. Als de bewoner dat wenst, kan hij beroep doen op een maaltijden- of poetsdienst en op thuiszorg.

Sint-Ludgardis
Antwerpen

4e jaar
gedragswetenschappen

Thema 1 Mens en omgeving

1. GEDRAG EN INTERACTIE

1.1 Waaruit bestaat gedrag?

Of je nu wakker bent of slaapt, je gedraagt je altijd. Hoe gek het ook klinkt: we zijn eigenlijk niet in staat ons niet te gedragen. Gedrag is zodanig gewoon dat we er ons geen vragen meer bij stellen. We beschouwen het als iets vanzelfsprekends. En toch is gedrag meer dan je vaak denkt …

Geef vijf voorbeelden van gedrag dat je vandaag al hebt gesteld.

Geef nu een omschrijving van het begrip 'gedrag'.

Waarschijnlijk bevat jouw lijst met voorbeelden en je begripsomschrijving heel wat waarneembare gedragingen. Onder gedrag verstaan de meeste mensen namelijk het **uiterlijk waarneembare gedrag**. Dat is echter maar een klein deel van wat gedrag eigenlijk is. Het grootste gedeelte van het gedrag speelt zich af binnen in de mens. Dat **innerlijk gedrag** bestaat uit een heleboel activiteiten die je niet kunt zien. Het uiterlijk waarneembare gedrag gaat bijna altijd gepaard met twee soorten innerlijk gedrag: het **fysiologisch** en het **mentaal gedrag**.
Het fysiologisch gedrag omvat alle biochemische en elektrische activiteiten die zich binnen in de mens afspelen. Het is mogelijk om dat gedrag met bepaalde apparatuur te meten. Het mentaal gedrag bestaat uit de processen die zich situeren in de geest van de mens. Dat gedrag is moeilijker meetbaar, maar de fysiologische processen die ermee samengaan kunnen wel bestudeerd worden.

Probeer op basis van de bovenstaande informatie het schema in te vullen.

© Shutterstock

A ..... : .....

B .....

..... : .....

..... : .....

1.2 Definitie van 'gedrag'

Heel vaak wordt gedrag ook gezien als: 'Alle mogelijke acties en reacties van de mens met betrekking tot de omgeving.'

Die definitie kun je ook schematisch weergeven als S-O-R (stimulus, organisme en respons). De Amerikaanse psycholoog **Robert S. Woodworth** (1869-1962) breidde het klassieke behavioristische S-R-schema (stimulus-respons) uit met de O (de invloed van de persoon zelf). Afhankelijk van de toestand van het organisme zal een stimulus een andere reactie opwekken.

- **Stimulus**
  Je ontvangt een stimulus of prikkel. Die kan afkomstig zijn van buitenaf. Om die prikkel te ontvangen gebruik je je zintuigen. De prikkel kan echter ook van binnenuit komen.

- **Organisme**
  De prikkel wordt verwerkt in de hersenen. Elke persoon zal op basis van zijn behoeften, verlangens, ervaringen, kennis en interesses een eigen betekenis toekennen aan de prikkel.

- **Respons**
  Het gedrag is de reactie op de ontvangen en verwerkte prikkel.

Pas het S-O-R-schema toe op de onderstaande situaties.

1. Amina krijgt het nieuws dat ze niet geslaagd is voor een toets waarvoor ze heel hard gestudeerd had.

   Stimulus:
   Organisme:
   Respons:

2. Cedric werd een tijdje gepest door een jongen uit zijn klas. Die krijgt nu een uitbrander van de leerkracht.

   Stimulus:
   Organisme:
   Respons:

1.3 Definitie van 'interactie'

Het woord 'interactie' stamt uit het Latijn en bestaat uit *inter* (tussen, met elkaar) en *agere* (handelen, doen). Een goede omschrijving is:
'Interactie is de wederzijdse relatie tussen een persoon en de omgeving. Hierbij gaan de persoon en de omgeving elkaar continu beïnvloeden. Omgeving gaat niet alleen om andere mensen, maar ook om bepaalde omstandigheden.'

Geef één concreet voorbeeld waarbij een persoon beïnvloed wordt door andere personen.

Geef één concreet voorbeeld waarbij een persoon andere mensen beïnvloedt.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

1.4 Innerlijke factoren

Hoe de interactie tussen de persoon en zijn omgeving verloopt, hangt af van innerlijke factoren. Verscheidene onderdelen van het **cognitieve functioneren** spelen een rol:

1. Je treedt in contact met je omgeving, de wereld om je heen. Je gebruikt daarbij je zintuigen. Die component is de _____. Dat speelt zich concreet af in het _____.

2. Wanneer je denkt aan vroegere waarnemingen en herinneringen om te begrijpen wat er nu gebeurt, doe je een beroep op je _____.
   Daarbij treed je in relatie met het _____.

3. Een derde component stelt je in staat om je een voorstelling te maken van wat nog moet komen. Daarbij gebruik je je _____.
   Je legt daarbij contact met de _____.

4. Een laatste component bundelt alles tot één geheel zodat je in staat bent om de wereld te begrijpen. Daarbij ga je je wereld ordenen en tracht je problemen op te lossen. Dat doe je door te _____. Dit is de _____component.

Daarnaast is de interactie vaak afhankelijk van welke **emotie(s)** je op dat moment voelt.
Ook **behoeften** kunnen de interactie beïnvloeden. Datgene waar een mens op een bepaald moment nood aan heeft, zal in sterke mate de wisselwerking met de omgeving bepalen.

Die zes factoren werken constant op elkaar in.

<u>Haal uit de onderstaande situatie de zes innerlijke factoren. Duid ze aan in de tekst en benoem ze.</u>

Een jong meisje loopt op een avond door een donker steegje. Ze hoort voetstappen in de verte. (1) Ze herinnert zich een film waarin een jong meisje aangerand werd. (2) Ze krijgt het benauwd en voelt de angst toenemen. (3) Ze denkt dat zij ook door een verkrachter zal aangerand worden. (4) Ze wil zich meteen in veiligheid brengen. (5) Ze loopt zo snel mogelijk door om naar een drukkere straat te gaan, omdat ze weet dat ze daar veiliger is dan in dit kleine steegje. (6)

1)
2)
3)
4)
5)
6)

1.5 Interactie en betekenisgeving

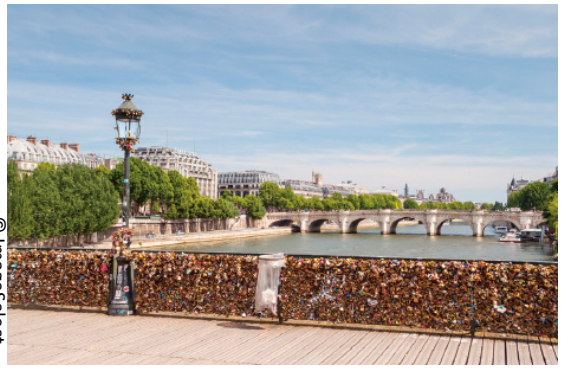

© ImageSelect

Welke betekenis kan een brug hebben voor
- een schipper?

- een architect?

- een verliefd koppeltje?

Mensen zien dus dezelfde brug, maar geven er een andere betekenis aan. De informatie die onze zintuigen opvangen is dezelfde, maar de betekenis kan verschillend zijn. Afhankelijk van die betekenis zal ook het gedrag van mensen verschillen.

Omdat elke persoon een andere betekenis geeft aan een ervaring die nochtans hetzelfde is, reageert iedereen anders. **Het gedrag van de mens is dus een gevolg van de wisselwerking tussen de persoon en zijn omgeving en de betekenis die hij eraan geeft.**

Dezelfde persoon kan zelfs dezelfde prikkel of gebeurtenis een andere betekenis geven op verschillende tijdstippen of bij andere gelegenheden. Zo kan een wekker afhankelijk van het tijdstip een andere betekenis krijgen.

Toon dat aan met een voorbeeld uit je eigen leefwereld.

2. VAN SENSATIE TOT PERCEPTIE

2.1 De zintuigen

2.1.1 De functies van onze zintuigen

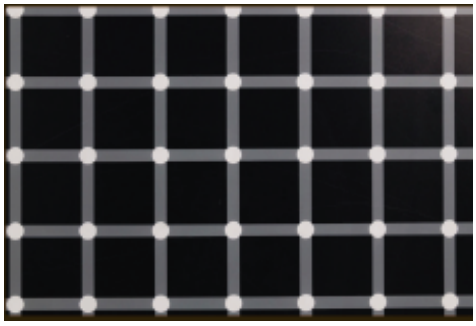

© iStock

Elke dag word je met ontelbare prikkels of stimuli geconfronteerd. Via je zintuigen neem je voortdurend indrukken uit de omgeving op. Die prikkels vormen de 'S' uit het S-O-R-schema.
Hoe verwerkt ons organisme (zintuigen en brein) die prikkels nu, zodat we op een geschikte manier op onze omgeving kunnen reageren? Soms kunnen die prikkels ons op het verkeerde been zetten. Kijk maar eens naar de roosterillusie op de afbeelding hiernaast. Als je focust op de kruispunten, zie je daar telkens een witte stip. De kruispunten errond zijn eerder zwart. Wanneer je de focus verlegt naar een ander kruispunt, wordt dat wit en de rest zwart.

In de volgende tekst worden heel wat zintuigen gebruikt. Lees de tekst en vul de tabel in.

Op een zonnige middag in de zomer heb ik met Sofie afgesproken op het strand. Daar zie ik haar al staan! We lopen in het hete, mulle zand. Het voelt lekker warm aan de voeten. We kijken goed uit voor kwallen. Vorig jaar heeft Sofie zich lelijk pijn gedaan toen ze op een kwal trapte. Dat wil ze niet opnieuw meemaken! In de verte horen we kinderen die met een bal aan het spelen zijn. Ze zien er een jaar of tien uit. Een papa toont aan zijn dochtertje hoe ze een vlieger moet oplaten. Plots merken we een lekkere geur op. We kijken rond en zien op de dijk een kraam waar oliebollen verkocht worden. Door het mulle zand banen we ons zo snel mogelijk een weg naar het oliebollenkraam. Het is lastig om niet te vallen. Sofie neemt mijn hand vast. Ik voel hoe ze die heen en weer zwaait. We kopen een pak oliebollen en als we de eerste oliebol in onze mond gestopt hebben, weten we dat de geur ons niet heeft misleid. Ze zijn heerlijk … Plots horen we in de verte een donderslag. Opgelet, er komt een onweer aan!

Zintuig	Orgaan	Gewaarwording
	Oog	
	Oor	
	Handen, huid	
	Neus	
	Mond, tong	
	Huid, spieren, pezen	
	Binnenoor	

Uit deze tekst kun je ook afleiden welke functies zintuigen kunnen hebben. Noteer ze hieronder.

2.2 Het waarnemingsproces: van sensatie tot perceptie

Het waarnemingsproces verloopt bij elk zintuig gelijkaardig. De zintuigen nemen via receptoren prikkels of stimuli uit de omgeving op. Die receptoren zijn verbonden met sensorische zenuwen, die de informatie op hun beurt doorsturen naar de hersenen, waar de informatie wordt verwerkt. Het waarnemingsproces bestaat uit drie verschillende fasen:

1. Prikkel (het fysische gegeven): de **stimulus** uit de omgeving (in de vorm van licht- of geluidsgolven, chemische deeltjes, druk …)
2. Sensatie (het zintuiglijke gegeven): de zintuigen vangen de prikkels op, die via de zenuwbanen naar de **thalamus** geleid worden, het 'verbindingsstation' in de hersenen (enkel de geurzenuw loopt niet naar de thalamus).
3. Perceptie (het psychische gegeven): de thalamus stuurt de informatie door naar specifieke hersendelen in de **cortex** (hersenschors), die aan een bepaald zintuig verbonden zijn. Daar wordt de prikkel geïnterpreteerd: er wordt een bepaalde **betekenis** aan gegeven.

De **sensatie** of **gewaarwording** is de opname van prikkels uit de omgeving via de zintuigen.
De **perceptie** of **waarneming** is de organisatie van die prikkel. Je probeert de prikkel te begrijpen en er een betekenis aan te geven. Dat gebeurt in de hersenen.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Benoem de onderdelen op de afbeelding.

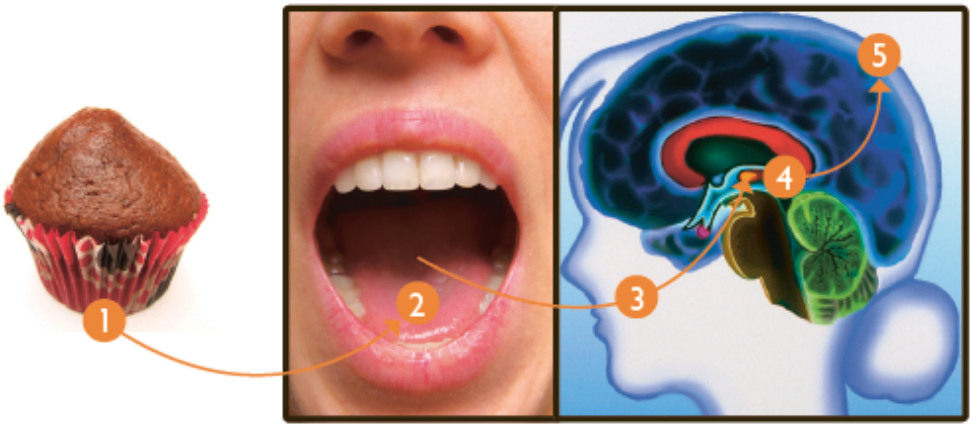

© Shutterstock

1.
2.
3.
4.
5.

Zintuiglijke indrukken interpreteren is een complex gebeuren, een samenspel van bottomup- en top-downverwerking.
Bottom-upverwerking houdt in dat prikkels vanuit je omgeving je brein bereiken. Je krijgt dus informatie van buiten.
Top-downverwerking betekent dat je brein die informatie interpreteert.
Met andere woorden: de manier waarop je sensorische prikkels ervaart, wordt bepaald door je hersenen. Waarneming is dus geen passief gebeuren. Factoren als voorkennis, verwachtingen en aandacht spelen daarbij een rol. Zo kan dezelfde muziek voor de ene persoon hels lawaai zijn, terwijl de andere er volop van geniet. In de volgende hoofdstukken zul je met een aantal van die beïnvloedende factoren kennismaken.

2.3 Factoren die het waarnemingsproces beïnvloeden

2.3.1 Fysiologische mogelijkheden en beperkingen van de zintuigen

De mogelijkheden van de menselijke zintuigen zijn vrij beperkt in vergelijking met die van sommige dieren.

Geef daar een concreet voorbeeld van.

2.3.2 De lichamelijke toestand van de waarnemer

De **lichamelijke toestand** waarin de waarnemer zich bevindt, bepaalt mee wat hij wel of niet waarneemt.

De visuele waarneming kan worden beïnvloed door bepaalde medicijnen, drugs of alcohol, of door hoge koorts of een gebrek aan slaap.
Personen die lijden aan bepaalde vormen van epilepsie hebben in de aanloop visuele gewaarwordingen. Ze zien bijvoorbeeld vlammen om zich heen. Dat zijn voorbeelden van **visuele hallucinaties**.

2.3.3 Psychische ingesteldheid van de waarnemer: de perceptual set

Je **psychische ingesteldheid** beïnvloedt sterk wat je waarneemt (of denkt waar te nemen). Twee mensen die dezelfde gebeurtenis waarnemen, kunnen er een compleet andere betekenis aan geven, afhankelijk van hun voorkennis, verwachtingen of cultuur. Elke persoon heeft een eigen '**perceptual set'**: de ingesteldheid waarmee je zintuiglijke informatie verwerkt. Dat is een voorbeeld van top-down-verwerking: je brein gaat actief aan de slag met de binnengekomen informatie.

2.3.4 Concrete toepassing: beïnvloedende factoren

Welke beïnvloedende factor speelt een rol in deze voorbeelden? Kies uit: fysiologische mogelijkheden en beperkingen van de zintuigen - lichamelijke toestand van de waarnemer - psychische ingesteldheid van de waarnemer.

1. Selim is gefascineerd door buitenaards leven. Op een dag ziet hij een vreemd voorwerp in de lucht. Hij is ervan overtuigd dat het een buitenaards ruimteschip is.

2. Ivo heeft een paar pintjes te veel op en ziet alles een beetje wazig.

3. De vader van Kasper trekt altijd een jurk aan als hij meeloopt in een carnavalstoet. Kasper vindt dat best oké, zolang hij dat alleen maar doet als het carnaval is!

4. Sofie kijkt te lang in de zon en ziet een lange tijd een zwarte cirkel.

3. SOCIALE PERCEPTIE

3.1 Persoonlijkheid en gedrag

In je dagelijks leven word je voortdurend omringd door andere mensen. Je leeft met hen samen en hebt hen nodig in ontelbare situaties. Andere mensen spelen een grote rol in je leven. Het waarnemen van anderen om je heen heet sociale perceptie. Wanneer je anderen waarneemt, probeer je een idee te krijgen van wat ze doen, wie ze zijn en welke persoonlijkheid ze hebben.
Een persoonlijkheid bestaat uit een verzameling van persoonlijkheidskenmerken. Dat zijn eigenschappen die de ene persoon onderscheiden van de andere. Ze zijn stabiel in de tijd en blijven behouden in wisselende situaties. Ze bepalen niet alleen iemands gedrag, maar ook zijn gevoelens en gedachten.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

3.2 Mechanismen

Bij sociale perceptie wordt het beeld dat je vormt over de mensen in je omgeving vaak beïnvloed door een aantal hulpmiddelen of mechanismen

3.2.1 Eerste indruk

Je komt om de haverklap nieuwe mensen tegen en die beoordeel je meteen. Voortdurend interpreteer je de details van menselijk gedrag en probeer je een aantal eigenschappen toe te kennen aan de personen die je ontmoet.
Bij het beoordelen van anderen baseren mensen zich heel vaak op een eerste indruk.
Dat het belangrijk is om een goede eerste indruk te maken, kun je afleiden uit de uitspraak You never have a second chance to make a good first impression.
Volgens **Frederik Anseel**, bedrijfspsycholoog aan de UGent, worden eerste indrukken gebruikt om het leven simpel te houden. Doordat er dagelijks zo veel informatie op ons afkomt, zijn er vuistregels nodig om die info te kunnen indelen. Die indeling is noodzakelijk om het leven niet al te chaotisch te maken.
Een eerste indruk vormen gaat heel snel. Je bent je er vaak niet van bewust en je kunt het ook heel moeilijk tegenhouden.

3.2.2 Causale attributie

Probeer een aantal verklaringen te geven voor het gedrag dat je in de volgende situaties waarneemt.

Wanneer je op school aankomt, zie je dat een klasgenoot tranen in zijn ogen heeft.

Op de trappen van het station zie je een jongen in elkaar gedoken zitten.

Als je het gedrag van anderen ziet, heb je vaak de neiging om op zoek te gaan naar verklaringen voor dat gedrag. Dat wordt in de sociale psychologie het **attributieproces** genoemd. 'Attributie' verwijst naar 'attributen', de eigenschappen of kenmerken die je aan anderen toekent op basis van wat je bij hen kunt waarnemen.
De oorzaken van gedrag zoeken heet **causale attributie**. Attributies zijn heel belangrijk in dagelijkse interacties. Als je weet dat je vriendin huilt omdat haar opa gestorven is, zul je daar anders op reageren dan wanneer je ontdekt dat ze huilt omdat ze een ui aan het pellen is. Wanneer je zoekt naar de oorzaak van iemands gedrag, is er een onderscheid tussen interne (dispositionele of persoonlijke) en externe (situationele) oorzaken. Er wordt ook wel naar verwezen als **interne** en **externe attributie**.

Interne attributie: de oorzaak van het gedrag wordt gelegd bij iemands persoonlijkheid, karakter, aanleg of motieven. Dat wordt ook persoonlijke attributie genoemd.

Geef een eigen voorbeeld.

Externe attributie: de verklaring van het gedrag wordt gezocht in omgevingsfactoren zoals de omstandigheden of de aanwezigheid van andere personen. Dat wordt ook situationele attributie genoemd

Geef een eigen voorbeeld.

In de praktijk is het niet altijd even eenvoudig om de juiste oorzaak voor iemands gedrag te vinden. Het is vaak moeilijk om de juiste attributie te maken. Een veelvoorkomende beoordelingsfout die het attributieproces verstoort, is de **fundamentele attributiefout**.

Welke oorzaak geef je spontaan als verklaring voor het gedrag in de volgende situaties?

Op een fuif zie je iemand van wie het hemd onder het bier zit.

Achteraan in de klas zit Lien te babbelen.

Als je bij die voorbeelden verwezen hebt naar een persoonlijkheidskenmerk en niet naar een oorzaak die te maken heeft met de situatie, heb je de fundamentele attributiefout gemaakt.
De fundamentele attributiefout wordt omschreven als de neiging om bij de verklaring van gedrag de persoonlijkheidskenmerken te overschatten en de situationele factoren te onderschatten.

3.2.3 Stereotypering

Wanneer je je een beeld vormt over anderen, word je vaak beïnvloed door **stereotypen**. Dat zijn simplistische veralgemeningen van eigenschappen die de maatschappij toekent aan alle mensen die tot een bepaalde groep behoren. Ze kunnen een kern van waarheid bevatten, maar zijn zeker niet van toepassing op alle leden van de groep. Die opvattingen worden binnen een maatschappij in stand gehouden doordat we selectief gaan focussen op waarnemingen die het stereotiepe beeld bevestigen.

Toon dat aan met een eigen voorbeeld.

3.2.4 Vooroordelen

Een vooroordeel is de negatieve houding of het negatieve gevoel tegenover iemand vanwege zijn of haar lidmaatschap van een bepaalde groep. We beschouwen hem als minderwaardiger dan de groep waartoe we zelf behoren. Vaak komt een vooroordeel voort uit een stereotype.

Geef een voorbeeld van een vooroordeel.

3.2.5 Discriminatie en racisme

Wanneer een bepaalde opvatting (vooroordeel) verder gaat en een handeling inhoudt, spreekt men over **discriminatie**. Dat is een negatieve actie tegenover iemand vanwege zijn of haar lidmaatschap van een bepaalde groep. Zo kunnen mensen gediscrimineerd worden op basis van seksuele geaardheid, religie en levensstijl. Wanneer je discrimineert op basis van afkomst of ras, gaat het om **racisme**. Je beschouwt de eigen groep als superieur en kijkt neer op de andere groep.

3.2.6 Categorisering

Om onze sociale omgeving te vereenvoudigen, stoppen we mensen vaak in hokjes of categorieën. Mensen met dezelfde kenmerken belanden dan in hetzelfde hokje of dezelfde categorie. Die opdeling stelt ons in staat om een bepaald beeld te hebben over de ander. Een veelvoorkomende vorm van sociale categorisering is de wij-zijcategorisering. Daarbij is er een onderscheid tussen de **ingroup**, de groep van mensen waarmee we ons identificeren, en alle andere mensen die niet tot die groep behoren, de **outgroup**. Iedereen behoort tot verschillende ingroups.

Tot welke ingroups behoor jij?

3.3 Invloed van de context

3.3.1 Primacy en recency-effect

In een klassiek experiment uit 1946 toonde de Amerikaanse sociaal psycholoog **Solomon Asch** (1907-1996) aan dat de informatie die je het eerst krijgt de grootste invloed heeft op het totaalbeeld van iemand. Asch werkte met twee groepen proefpersonen. De eerste groep kreeg deze lijst met persoonlijkheidskenmerken over een onbekende persoon: intelligent, bedrijvig, impulsief, kritisch, koppig en jaloers. Bij de tweede groep draaide Asch de volgorde om: jaloers, koppig, kritisch, impulsief, bedrijvig en intelligent. De eerste groep proefpersonen bleek een betere indruk van de onbekende persoon te hebben dan de tweede groep. Wie eerst de positieve kenmerken leest, heeft een positiever algemeen beeld.
Dat bleek ook uit een ander onderzoek. Twee groepen proefpersonen moesten een opname bekijken van een vrouw die 15 juiste antwoorden gaf in een lijst van 30 meerkeuzevragen. In het ene geval gaf ze eerst heel veel juiste antwoorden, gevolgd door foutieve antwoorden. In het tweede geval gaf ze eerst een reeks foutieve en pas daarna juiste antwoorden. Proefpersonen die de eerste situatie observeerden, vonden de vrouw intelligenter dan degenen die de tweede situatie hadden gezien. Dat heet het **primacy effect**.

3.3.2 Halo en horn effect

Een opmerkelijke vaststelling in de sociale perceptie is dat van mensen die een positief kenmerk hebben, meteen alle kenmerken als positief worden beschouwd. Heel vaak gaat het om het kenmerk ‘schoonheid’. Mensen worden beoordeeld op hun uiterlijk. In een mum van tijd beslis je of iemand er goed uitziet of niet. Uit onderzoek is gebleken dat bij de beeldvorming ook andere kenmerken gelinkt worden aan de aantrekkelijkheid van die persoon.
Als je bij iemand een positief kenmerk als schoonheid opmerkt, ben je geneigd te denken dat die persoon meerdere positieve eigenschappen heeft. Dat is het **halo effect**.

Het omgekeerde werkt ook. Als iemand een negatief kenmerk heeft, dan zie je ook de andere kenmerken van die persoon als negatief. Zo worden dikkere mensen als minder intelligent beschouwd en krijgen ze daardoor minder kansen op de arbeidsmarkt. Dat wordt omschreven als het negativiteitseffect of het **horn effect**, waarbij verwezen wordt naar duivelshorens. De negatieve elementen wegen zwaarder door dan de positieve

3.4 Oefeningen

Bepaal welke mechanismen in de onderstaande voorbeelden zitten. Motiveer telkens je antwoord.

1. Bij een ruzie zijn onaantrekkelijke kinderen sneller de zondebok. Knappe kinderen krijgen bij een meningsverschil sneller gelijk.

2. Leraren stoppen hun leerlingen snel in hokjes. Wie luistert als de juf of meester vraagt om te gaan zitten, is braaf. Wie dat niet doet en graag schopt en duwt, is onhandelbaar. Ook de ouders spelen een rol in het oordeel. Een druk kind van gerespecteerde ouders krijgt het voordeel van de twijfel. Een leerling met ouders die volgens de school hun kind verwennen of verwaarlozen, krijgt al vlug het etiket 'probleemgeval'. Gedrag wordt dan gezien als een karaktertrek, en die stempel raakt het kind nooit meer kwijt.

4. EMOTIES

4.1 Wat zijn emoties?

4.1.1 Basisemoties en varianten

Dankzij ons brein zijn we tot grote prestaties in staat en beschikken we over steeds meer wetenschappelijke kennis. Op het emotionele vlak lijken we echter niet altijd zo goed te functioneren. Bijna dagelijks worden we op een of andere manier geconfronteerd met verkeersagressie, relatieproblemen, mensen die medicatie nemen omdat ze bang of depressief zijn … Ondanks onze cognitieve vermogens lijken we onze emoties maar moeilijk te kunnen beheersen. Dat geldt niet alleen voor negatieve emoties, maar ook voor positieve. Wie bijvoorbeeld verliefd is, stelt soms irrationele daden.

Lange tijd werden emoties eenzijdig negatief bekeken. Woede, jaloezie en trots maakten zelfs deel uit van de zeven hoofdzonden. Emoties zouden de geest vertroebelen en ons verhinderen om helder te denken. Tegenwoordig kijken wetenschappers heel anders naar emoties. Ook negatieve emoties als angst, verdriet en woede blijken hun nut te hebben. Zonder verliefdheid, blijdschap en ontroering zou je leven maar kleurloos zijn. Emoties geven je leven pit.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Er bestaan onnoemelijk veel emoties. Sommige wetenschappers hebben geprobeerd om basis-emoties te identificeren. De Amerikaanse emotiedeskundige **Paul Ekman** (1934) benoemde er zes.

Herken je de basisemoties op de foto's?

© Shutterstock

1)	4)
2)	5)
3)	6)

Andere emoties omschrijft hij als varianten of combinaties van deze basisemoties. Zo is jaloezie een mengeling van woede en angst. Ongerustheid en paniek zijn respectievelijk een lichte en een zware variant van angst.

4.1.2 Componenten

Het begrip **'emotie'** komt van het Latijnse werkwoord **movere**, wat 'bewegen' betekent. Het voorvoegsel 'e' betekent 'naar buiten toe'. De term 'emotie' verwijst dus naar iets wat je in beweging brengt, naar iets wat actie uitlokt, vaak gericht op anderen.

Wetenschappers maken een onderscheid tussen een emotie, een stemming en een temperament:

- Een **emotie** is van korte duur en intens. Vaak is er een duidelijke oorzaak of is de emotie op iets of iemand gericht.
  Toon dat aan met een concrete situatie.

- Een **stemming** is van langere duur en minder intens. De oorzaak is vaak minder duidelijk. Deze toestand wordt ook wel 'humeur' genoemd.
  Toon dat aan met een concrete situatie.

- Je **temperament** is een blijvende geneigdheid om vaak bepaalde emoties of stemmingen te ervaren.
  Toon dat aan met een concrete situatie.

Er bestaan heel wat verschillende definities van het begrip 'emotie'. Veel definities verwijzen naar de **onderdelen van een emotie**, zoals deze:
'Een emotie is een reactie op een prikkel waarbij een beoordeling van de prikkel optreedt en waarbij gevoelens en fysiologische reacties ontstaan. Dat komt tot uiting in het gedrag.'

Opvallend is dat de prikkel die de emotie uitlokt geen gebeurtenis hoeft te zijn die hier en nu plaatsvindt. Emoties kunnen even goed uitgelokt worden door gedachten of herinneringen. Zo kun je vandaag verdriet ervaren als je terugdenkt aan een droevige gebeurtenis van jaren geleden.

Je kunt de volgende componenten van emoties onderscheiden:

- **De subjectieve component: gedachten en gevoelens**
  De subjectieve component bestaat op zijn beurt uit een cognitief deel (een beoordeling van de situatie) en een gevoel. Je merkt bijvoorbeeld een grommende hond op, schat de situatie in als gevaarlijk en ervaart een onprettig gevoel.

- **De fysiologische component: het lichaam**
  Bij emoties horen ook lichamelijke veranderingen. Zo zorgen bepaalde emoties ervoor dat je hartslag en ademhaling versnellen of vertragen, dat je bloeddruk hoger of lager wordt … Uitdrukkingen als 'een krop in de keel hebben' of 'vlinders in de buik' verwijzen naar zulke fysiologische veranderingen, die ook wel 'fysiologische opwinding' of '**arousal'** worden genoemd. Een hormoon dat een rol speelt bij emoties is oxytocine. Dat is vooral gekend als zwangerschapshormoon. Het helpt de weeën op gang te brengen, stimuleert de aanmaak van moedermelk en versterkt de hechting tussen moeder en kind. Ook bij andere sociale relaties speelt oxytocine een rol. Het hormoon wordt aangemaakt wanneer je iemand aankijkt, aanraakt, of wanneer je knuffelt of vrijt. Oxytocine zou het gevoel van verbondenheid en liefde tussen de partners versterken. Het zou zelfs het nut van een vrouwelijk orgasme verklaren: een orgasme doet het oxytocinegehalte toenemen, zodat de vrouw zich meer met haar partner verbonden voelt. Oxytocine heeft daarom de bijnaam 'knuffelhormoon' gekregen.

- **De gedragscomponent: de expressie**
  Emoties lokken gedrag uit. Dat gedrag kan reflexmatig zijn (onbewust, niet onder controle), zoals blozen, huilen of beven. Ander gedrag is aangeleerd, zoals je middelvinger opsteken als je boos bent of juichen van blijdschap.

4.2 Functies van emoties

4.2.1 Adaptieve functie

Emoties hebben nut voor het individu omdat ze iemand waarschuwen dat zijn gedrag moet worden aangepast. Dat wordt de adaptieve functie van emoties genoemd.
Volgens de Nederlandse emotieonderzoeker **Nico Frijda** (1927) ontstaan emoties als gevolg van een interpretatie van een situatie. Situaties die bevorderlijk zijn voor je doelen, geven aanleiding tot positieve emoties, zoals blijdschap, trots en dankbaarheid.

Situaties die je doelen belemmeren, lokken negatieve emoties uit, zoals angst, woede en verdriet. Die emoties zetten je vervolgens aan tot actie. Ze zorgen ervoor dat je je gedrag voortzet of verandert. Het zijn als het ware richtingwijzers die aangeven welke kant je uit moet.

4.2.2 De sociale functie

Een kleuter van een jaar of vier is vrolijk aan het spelen. Plots struikelt hij en valt op zijn knieën. Het kind staat op en kijkt even rond. Pas als zijn mama komt aangelopen en vraagt wat er gebeurd is, begint het kind luidkeels te krijsen. Het huilen heeft hier vooral een sociale, communicatieve functie. Het kind drukt ermee uit dat hij getroost en geknuffeld wil worden. Als mama niet in de buurt was, zou hij misschien helemaal niet gehuild hebben …
Emoties helpen je niet alleen om je gedrag aan te passen aan de eisen van de omgeving. Ze zorgen er ook voor dat sociale relaties vlotter verlopen. Ze zijn een communicatiemiddel om boodschappen te sturen naar de mensen om je heen.

4.3 Invloed van de groep

Is de manier waarop we onze emoties uiten aangeboren of aangeleerd? Als de uitingen van emoties, zoals gelaatsuitdrukkingen, aangeboren zijn, zou dat betekenen dat mensen overall ter wereld dezelfde uitdrukkingen hebben bij een bepaalde emotie. De Amerikaanse psycholoog **Paul Ekman** deed **crosscultureel onderzoek** naar de basisemoties. Hij probeerde de relatie na te gaan tussen de emoties en de gelaatsuitdrukkingen van personen uit verschillende culturen wereldwijd. Hij vroeg zich af of alle culturen een gelijkaardige expressie kennen bij een specifieke emotie.

In een **eerste onderzoek** toonde Ekman aan mensen uit vijf verschillende landen (Chili, Japan, de VS, Brazilië en Argentinië) foto's van gezichten die emoties uitdrukten zoals blijdschap, verdriet, verrassing, woede en angst. Hij vroeg hun welke emoties de gezichten volgens hen toonden.
De meerderheid van de proefpersonen was in staat de emotie te herkennen. Ekman leidde daaruit af dat die emoties in alle culturen op dezelfde wijze worden geuit en dus universeel en aangeboren zijn.

Er kwam echter kritiek op Ekmans onderzoek. De culturen die hij onderzocht had, worden sterk door het Westen beïnvloed. De proefpersonen konden de betekenis van de gelaatsuitdrukkingen dus gemakkelijk geleerd hebben via de media of door rechtstreeks contact met westerlingen.
Om die kritiek te ontkrachten zocht Ekman een cultuur die geen tv, tijdschriften of films kende en geen of weinig vreemdelingen had gezien. Hij vond een ongeletterde, geïsoleerde stam: de Fore in Papoea-Nieuw-Guinea. In 1967 trok hij ernaartoe voor een **tweede onderzoek**.

© ImageSelect

Ekman las de stamleden een aantal verhaaltjes voor waarin emotionele situaties voorkwamen. De verhalen gingen bijvoorbeeld over iemand die blij was omdat zijn vrienden waren gekomen, iemand die verdrietig was omdat zijn kind was overleden of iemand die naar iets vies keek. Hij vroeg de mensen uit een reeks van drie foto's de foto te kiezen die bij het verhaaltje paste. Hij gebruikte dezelfde fotoreeksen als bij zijn eerste onderzoek. De meeste leden van de stam kozen de juiste foto bij het juiste verhaaltje. Daaruit leidde Ekman af dat zij die emoties zelf ook kennen en waarschijnlijk ook zelf zo uiten.

In een **derde experiment** las Ekman dezelfde verhaaltjes voor en vroeg hij aan de stamleden om de gelaatsuitdrukking aan te nemen van de persoon in het verhaal. Ekman filmde de reacties van de stamleden en toonde de resultaten aan zijn Amerikaanse studenten. De studenten konden zonder problemen de emoties identificeren, wat er weer op wees dat de uitingswijzen van emoties universeel zijn.

Uit deze studies kun je concluderen dat minstens een aantal uitdrukkingen van emoties aangeboren en universeel zijn. Het gaat dan vooral om de basisemoties: verdriet, blijheid, angst, woede, verbazing en walging. Het lijkt waarschijnlijk dat een bepaalde emotie bij alle mensen – ongeacht hun etnische achtergrond – bepaalde gezichtsspieren activeert die een typische gezichtsuitdrukking veroorzaakt. Die uitdrukkingen blijken bovendien **gemakkelijk te herkennen** door anderen.

Die stelling werd bevestigd door onderzoek bij blinde kinderen. Kinderen die blind en doofstom geboren zijn, kunnen op geen enkele manier geleerd hebben hoe ze een emotie moeten uiten. Toch glimlachen ze op dezelfde manier als kinderen die wel kunnen zien. Ook andere emoties, zoals boosheid en angst, drukken ze op dezelfde manier uit.

Thema 2 Mens en medemens

5. INTERPERSOONLIJKE COMMUNICATIE

5.1 Het interpersoonlijke communicatieproces

Het woord 'communicatie' is afgeleid van de Latijnse woorden *communicare*, wat 'deelnemen aan' betekent, en *communis*, wat 'gemeenschappelijk' betekent. In beide gevallen zijn er meerdere mensen bij betrokken. De communicatie tussen verschillende mensen wordt 'interpersoonlijke communicatie' genoemd. Het interpersoonlijke communicatieproces kan in een duidelijk schema of model worden gegoten.

Werk zelf een schema uit om het interpersoonlijke communicatieproces te verduidelijken.

De zender moet de boodschap in een bepaalde **code** zetten (encoderen). Daarna moet de ontvanger die boodschap interpreteren (decoderen). De ontvanger kan enkel de juiste betekenis geven aan de boodschap als hij of zij over dezelfde code beschikt als de zender.

Elke communicatie tussen twee of meerdere personen wordt beïnvloed door de **context** waarbinnen de communicatie zich voordoet. De context kan van sociale, materiële of historische aard zijn. Zo communiceren leerkracht en leerlingen vandaag op een andere manier dan een eeuw geleden.

Geef een voorbeeld waarbij de sociale context de communicatie beïnvloedt.

Om een goede communicatie te garanderen, is het belangrijk dat de zender en de ontvanger over hetzelfde **referentiekader** beschikken. Dat zijn de achtergrond, waarden, sociale en culturele normen, gewoonten en ervaringen die iemand in zijn leven opbouwt. Zo kunnen er bijvoorbeeld problemen ontstaan tussen mensen uit verschillende culturen en spanningen groeien tussen verschillende generaties.

Toon aan dat een verschillend referentiekader aanleiding geeft tot communicatiestoornissen.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Communiceren doe je niet alleen met woorden, maar ook met je lichaam. In het interpersoonlijke communicatieproces kun je verbale, non-verbale en subverbale communicatie onderscheiden.

- **Verbale communicatie**: de communicatie via woorden.
- **Non-verbale communicatie**: de communicatie waarbij je geen woorden gebruikt, zoals gezichtsuitdrukkingen, lichaamshouding, kledij, tekens … Ook signalen waarop je geen vat hebt horen bij deze categorie, zoals blozen en zweten.
- **Subverbale communicatie**: de communicatie die ondersteunt wat je zegt, bv. stemkleur, intonatie …

De drie soorten communicatie zijn niet altijd op elkaar afgestemd. Hoe wordt dat duidelijk gemaakt in deze cartoon?

Toon dat aan met een voorbeeld uit de schoolcontext.

5.2 De invloed van socio-culturele factoren

In het eerste hoofdstuk bleek dat je dagelijkse leven door veel verschillende factoren wordt beïnvloed. Dat is zeker het geval voor onze communicatie.

Welke factor geeft aanleiding tot de manier van communiceren in de onderstaande voorbeelden? Kies uit: geloof – scholarisatie (leerplicht) – opvoedingsmilieu – socio-economische status (opleiding, beroep, inkomen) – cultuur – leeftijd – gender

Professor Jay Belsky is al jaren betrokken bij *NICHD Study of Child Care*, het Amerikaans onderzoek naar de (langetermijn)effecten van kinderopvang. Bij 1364 kinderen werd er gekeken naar het type, het aantal uren en de kwaliteit van de opvang. Een van de vele resultaten is dat kinderen die op jonge leeftijd een kinderopvang van hogere kwaliteit bezochten, beter scoorden op woordenschat dan kinderen met opvangervaringen van lagere kwaliteit.

Tavecchio, L., 'Zijn er langetermijneffecten van vroege kinderopvangervaringen?', Kind en Adolescent Review, XV, 2008, p. 98-101.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Wie zijn de grootste praters: mannen of vrouwen? Een studie van de universiteit van Boston toont aan dat er op dat vlak weinig verschillen zijn. Wetenschappers ontwikkelden een 'sociometer' die de grootte heeft van een smartphone en gegevens over sociale interacties verzamelt. De sociometer werd ingezet bij 179 studenten en 54 medewerkers van een callcenter. De studenten moesten in groepjes werken die varieerden in grootte. Uit de resultaten bleek dat de mannen meer praatten in groepjes van zes of meer mensen, terwijl dat bij vrouwen het geval was wanneer ze samenwerkten met maximaal twee anderen. Bij de medewerkers van het callcenter werd de sociometer gebruikt bij een meeting tijdens de lunchpauze. Er bleek geen verschil te zijn tussen het praatgedrag van mannen en vrouwen. De onderzoekers stelden wel vast dat vrouwen meer geneigd waren om samen te werken.

Debusschere, B., 'Kletstantes en praatvaren', De Morgen, 19 juli 2014

In 2004 en 2006 stond Nederland op zijn kop toen een aantal imams weigerde de toenmalige Nederlandse minister van Vreemdelingenzaken en Integratie Rita Verdonk een hand te geven. Ze verdedigden zich door te zeggen dat er volgens hun interpretatie van de Koran geen fysiek contact mocht zijn tussen mannen en vrouwen, waaronder ook het schudden van een hand. Dat zou aanleiding kunnen geven tot ontucht.

Klooster, E., 'Hangplek Holland', Meulenhoff Boekerij, 2003, 207 p.

Op de vraag hoe je een Italiaan stil kunt krijgen, wordt vaak geantwoord dat je zijn handen op zijn rug moet binden. Dat werd bewezen door een Italiaanse sociaal psycholoog die het gedrag van patiënten op orthopedische afdelingen onderzocht. Mensen met armverwondingen waren immers veel stiller dan andere patiënten. De stelling wordt ook bewezen aan de hand van de rondetafelgesprekken in de debatclub van een international school in Brussel, waar Italiaanse studenten nooit actief meedoen. De deelnemers moeten namelijk hun handen onder de tafel houden tijdens de gesprekken.

Hill, R., 'Europa is een heel grappige beschaving', De Standaard, 19 juli 2003

Historisch en linguïstisch onderzoek toont aan dat een groot deel van de sociale toplaag van Vlaanderen aan het eind van de 18e en het begin van de 19e eeuw het Nederlands inruilde voor de luister en macht van de Franse taal. Op die manier wilden handelaars en fabrieksuitbaters zich onderscheiden van de boeren en arbeiders. Zelfs vandaag wordt bijvoorbeeld in Gent de Franse taal door sommigen gebruikt om zich van anderen te onderscheiden.

Vandenbussche, W., 'Status, spraak en schone schijn: het taalgebruik van de toplaag in 19de-eeuws Vlaanderen', in: Koole, T., Nortier, J. en Tahitu, B. (red),' Artikelen van de Vierde Sociolinguïstische Anéla-Conferentie', Delft, 2003, p. 479-485

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Volgens meerdere sociolinguïstische dialectonderzoeken is de dialectkennis het grootst bij de oudere generatie. Verschillende taalkundigen zoals J. Taeldeman, J. Van Keymeulen en R. Vandekerckhove verklaren dit o.m. door het feit dat ze opgegroeid zijn in een tijd waarin dialect spreken in Vlaanderen evident was. Daarnaast zijn ze, in tegenstelling tot jongeren, minder in staat over te schakelen naar de standaardtaal omdat ze die vaak onvoldoende beheersen. Jongeren zouden dan weer de drijvende kracht zijn achter de vele taalveranderingen.

Lefebvre, M., 'Onderzoeksrapport 'Stop de tijd' – Sociolinguïstisch dialectonderzoek', Katho Expertisecentrum Erfgoededucatie, 2013, 38 p.

'YOLO, porro paffen tot je pletterstoned bent.' Minder dialect, meer jongerentaal. Het zijn twee gevolgen van de veranderde wetgeving in 1914, die kinderen verplichtte naar school te gaan (na 1983 zelfs tot hun 18 jaar). Door op school dagelijks met leeftijdsgenoten om te gaan, los van de invloed van volwassenen, konden jongeren hun eigen gedragscodes en dus ook hun eigen taal ontwikkelen. Met die jongerentaal drukten ze niet alleen hun onafhankelijkheid uit, maar konden ze ook praten over 'verboden onderwerpen', zoals seksuele activiteit, drank en drugs.

Van Renterghem, E. e.a., 'Variatie(s) op je bord. Dialect en jongerentaal voor eten en drinken', Variaties vzw, 2007, 300 p.
Van Ouytsel, J., 'Dialectverlies of dialectrevival? Actueel taalgedrag in Vlaanderen', Academia Press, Gent, 2012, 172 p.

5.3 Omgangsvaardigheden

5.3.1 Actief luisteren

Het zal je misschien verrassen, maar de belangrijkste vaardigheid bij het voeren van een gesprek is luisteren. Aandachtig luisteren is nodig om te weten te komen wat de ander van jou verwacht. Tonen dat je luistert is bovendien van essentieel belang om een goede relatie met de ander op te bouwen. De ander voelt zich gewaardeerd en begrepen als hij het gevoel krijgt dat je naar hem luistert.

Luisteren is echter niet zo eenvoudig als het lijkt. In de eerste plaats moet je je goed kunnen concentreren op je gesprekspartner. Een moeilijkheid is dat je als luisteraar sneller informatie kan verwerken dan wat je te horen krijgt. Een gemiddelde spreker zegt tussen de 120 en 140 woorden per minuut. Als luisteraar kun je gemakkelijk drie- tot viermaal meer woorden verwerken. Als je je beperkt tot het enkel verwerken van wat je hoort, ontstaat er een 'vervelingsfase'. Slechte luisteraars vullen die fase met het overdenken van andere dingen. Of ze laten zich afleiden door visuele prikkels die niets te maken hebben met wat de spreker aan het vertellen is.

<u>Aan welke eisen moet een goede luisteraar voldoen?</u>

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Een belangrijke vaardigheid bij het omgaan met anderen is **actief luisteren**. De Amerikaanse psycholoog **Thomas Gordon** (1918-2002) omschreef deze vaardigheid als volgt:
'Bij actief luisteren probeert de ontvanger te begrijpen wat de zender voelt of wat zijn boodschap betekent. Dan zegt hij in zijn eigen woorden (code) wat hij heeft begrepen en geeft zo de zender de gelegenheid het te verifiëren. De ontvanger zendt zelf geen boodschap: hij evalueert niet, geeft geen mening, advies, logische oplossing, analyse of vraag. Hij geeft alleen maar weer wat hij uit de boodschap van de zender heeft opgemaakt - niets meer en niets minder.'
(Uit: Gordon, T., Luisteren naar kinderen, Kosmos Uitgevers, 2005, 252 p.)

We kunnen actief luisteren in een **stappenplan** weergeven.

Stap 1: luisteren door niet te spreken
Het is heel moeilijk niet onmiddellijk te reageren op wat iemand zegt. Toch moeten we de gesprekspartner de ruimte en tijd geven om zijn of haar verhaal te vertellen. Op die manier kan de ander ook meer zijn gevoelens verwoorden.

Stap 2: begrip tonen
Je moet duidelijk laten merken dat je luistert. Dat doe je met je lichaamstaal: je knikt met je hoofd, draait je naar de spreker toe, neemt een open houding aan … Je gebruikt ook korte aanmoedigende zinnetjes of woorden zoals 'Ik begrijp het' of 'Amai zeg'. Je kunt ook geïnteresseerd hummen ('hm' zeggen). De spreker zal geneigd zijn meer over zijn gevoelens te vertellen.Alleen zwijgen en knikken werkt eventjes, maar als je het daarbij houdt, zal je gesprekspartner twijfelen of je wel serieus bent.

Stap 3: spiegelen
Je gaat na of wat je gehoord hebt ook daadwerkelijk datgene is wat de spreker bedoeld heeft. Je gaat 'teruggeven' wat je hoort. Daar zijn een aantal technieken voor.

- **Parafraseren**: vat in je eigen woorden samen wat je hoort. Bijvoorbeeld: 'Als ik je goed begrijp, vind je dat …'
- **Gevolgen teruggeven**: bijvoorbeeld: 'Wilt u daarmee zeggen dat …'
- **Gevoelens teruggeven**: bijvoorbeeld: 'Ik kan me voorstellen dat je je nu … voelt.'
- **Belangstellende vragen stellen** om de ander uit te nodigen om meer te vertellen. Bijvoorbeeld: 'Wat wil je daarmee zeggen?'

Als de 'samenvatting' juist is, voelt je gesprekspartner zich heel erg goed begrepen en is hij geneigd verder te vertellen.

Stap 4: het gevoel zoeken en verwoorden
Als je de gevoelens van je gesprekspartner herkent en verwoordt, voelt hij/zij zich veel beter begrepen. Bijvoorbeeld: 'Volgens mij ben je nu echt wel verdrietig.'

In onze dagelijkse communicatie zijn er **hinderpalen** die actief luisteren in de weg kunnen staan.

Verbind de hinderpalen met het bijbehorende voorbeeld.

1. Bevelen	O	O	A. 'Je moet ...'
2. Waarschuwen	O	O	B. 'Als je het niet doet, dan ...'
3. Preken	O	O	C. 'Je hoort op jouw leeftijd ...'
4. Adviseren	O	O	D. 'Als ik jou was, zou ik ....'
5. De les lezen	O	O	E. 'Je hebt 't mis, want ...'
6. Kritiek geven	O	O	F. 'Je denkt niet helder.'
7. Gelijk geven	O	O	G. 'Ja hoor jongen, natuurlijk heb je gelijk.'
8. Belachelijk maken	O	O	H. 'Je zal 't weer eens beter weten.'
9. Verklaring geven	O	O	I. 'Ach, je bent alleen maar moe.'
10. Geruststellen	O	O	J. 'Maak je maar niet ongerust.'
11. Op een ondervragende toon vragen stellen	O	O	K. 'Waarom heb je dat gedaan?'
12. Afleiden	O	O	L. 'Laten we over iets leuks praten.'

5.3.2 Oefeningen

Zijn de antwoorden in de situaties hieronder goede voorbeelden van actief luisteren? Waarom (niet)? Zo niet, is er een hinderpaal? Geef eventueel een betere reactie.

1. Matthieu: 'Ik heb serieuze ruzie met mijn vriendin.'
   Moeder: 'Ach, dat zal wel overgaan.'

2. Een kind komt klagen dat het niet mag meespelen met de andere kinderen. De leider zegt: 'Je kunt toch ook een boek gaan lezen.'

6. RELATIES

6.1 Soorten relaties

In onze maatschappij leef je met mensen samen. Met sommigen kom je regelmatig in contact, met anderen slechts sporadisch of eenmalig. Volgens de sociale psychologie heb je een relatie met iedereen met wie je regelmatig omgaat. Die relaties kunnen heel verschillend zijn.

Geef een aantal voorbeelden van zulke verschillende soorten relaties.

6.2 Kenmerken

Mensen gaan op allerlei manieren met elkaar om: voor een lange tijd of kortstondig, intiem of eerder oppervlakkig, geheim of openlijk, toevallig of heel bewust, beroepsmatig (functioneel) of persoonlijk, vrijwillig of gedwongen …
Je kunt daarin enkele belangrijke kenmerken onderscheiden.

6.2.1 Persoonlijke en functionele relaties

Bij **persoonlijke relaties** heb je een relatie met iemand vanwege die persoon. Je vindt het leuk en aangenaam om bij die persoon te zijn. In zo'n relatie ga je heel gemakkelijk met elkaar om.
Geef een aantal voorbeelden van persoonlijke relaties.

In de regel ga je een persoonlijke relatie ook vrijwillig aan. Toch bestaan er uitzonderingen.
Geef daar een concreet voorbeeld van.

Functionele relaties ga je aan vanwege de functie die andere personen vervullen. Ze zijn in de regel zakelijk. Daarnaast kun je niet altijd kiezen met wie je omgaat.
Geef een aantal voorbeelden van functionele relaties.

Soms staan mensen die een functionele relatie met elkaar hebben hiërarchisch tegenover elkaar.
Geef daar een concreet voorbeeld van.

In de praktijk loopt het onderscheid tussen persoonlijke en functionele relaties soms door elkaar. Collega's op de werkvloer kunnen elkaar na verloop van tijd als vrienden beschouwen. Regelmatige klanten van een café kunnen de cafébaas op termijn als vertrouwenspersoon zien.

6.2.2 Duurzame en niet-duurzame relaties

Soms kan een relatie weken, maanden of jaren duren, zoals een ouder-kindrelatie, een partner-relatie … Soms kan een relatie heel kort zijn, zoals een vakantieliefde of de relatie tussen twee lagere-schoolvriendinnen die in het middelbaar elk hun eigen weg gaan.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

6.2.3 Primaire en secundaire relaties

Primaire relaties zijn langdurig en op emoties gebaseerd. Zo is de relatie tussen twee geliefden of tussen boezemvrienden diepgaand en intiem. Secundaire relaties zoals die tussen een postbode en een bewoner of tussen een ober en de klant is eerder oppervlakkig. Vaak is er een beperkte sociale interactie en is er zelden sprake van emotionele betrokkenheid.

6.2.4 Vrijwillige en onvrijwillige relaties

In het Westen kiezen mensen vrijwillig voor een huwelijksrelatie of een vriendschapsrelatie. De relatie met de vriendin van je broer of de relatie tussen bewaker en gevangene is niet vrijwillig gekozen maar eerder gedwongen.

6.3 Relatievorming: axenroos van Cuvelier

Hoe we ook met elkaar omgaan, er is telkens sprake van een uitwisselingsproces. Die uitwisseling wordt door **drie componenten** ondersteund:

- het communicatiekanaal: de wegen of middelen waarlangs de uitwisseling gebeurt.
- de relatiewijze of 'ax': de manier waarop er uitgewisseld wordt.
- de inzet: wat er uitgewisseld wordt.

6.3.1 Communicatiekanaal

Communicatiekanalen zijn de verschillende kanalen waarmee je verbaal of non-verbaal een interactie tot stand kunt brengen of in stand kunt houden.

Geef daar vier concrete voorbeelden van.

6.3.2 Relatiewijze

De axenroos is opgebouwd uit zes even belangrijke hoofdaxen of relatiewijzen. Axen zijn manieren om met anderen in relatie te treden.

De zes hoofdaxen of relatiewijzen zijn:

- geven, aanbieden
- vragen, aannemen
- houden (bewaren, niet delen, achterhouden)
- lossen (ondergaan)
- weerstaan (niet akkoord gaan, zich verzetten, weigeren)
- aanvechten (veroordelen, verwijten, bekritiseren)

Omdat heel wat gedragingen uit de harmoniezone komen, werd die zone nog verder opgesplitst.
Zo komen we in totaal aan **tien axen of relatiewijzen** die door tien dieren worden voorgesteld.

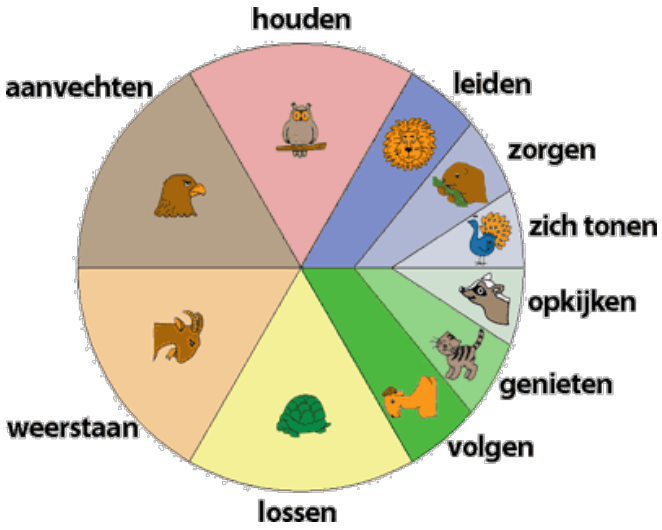

Plaats de onderstaande gedragingen bij de juiste ax.

a. gehoorzamen
b. bevelen
c. applaudisseren
d. vertellen over jezelf
e. adviseren
f. niet durven nee zeggen
g. vleien
h. meelopen
i. aanvallen
j. van op een afstand toekijken
k. uitlachen
l. tegenspreken
m. uitleg vragen
n. een massage krijgen
o. een handje toesteken

6.3.3 Inzet

De inzet is wat uitgewisseld wordt bij de interactie. Inzetten kunnen zowel materieel als immaterieel zijn.

Er zijn drie soorten inzetten. Geef bij elke soort een concreet voorbeeld.

- **Persoon en bijzijn**: wat je van jezelf geeft of laat zien.
  Bijvoorbeeld:

- **Goederen en diensten**: materiële dingen die uitgewisseld worden of handelingen die stelt voor een ander.
  Bijvoorbeeld:
- **Informatie en richtlijnen**: kennis, adviezen, voorstellen, bevelen …
  Bijvoorbeeld:

6.3.4 Constructief en destructief gedrag

Als je binnen een ax respect hebt voor de ander, dan is het gedrag **constructief** of **opbouwend** en maakt het de relatie beter en eerlijker. Relaties kunnen op die manier onderhouden en uitgediept worden. Belangrijk is dat elke ax opbouwend kan zijn. Maar elke ax kan ook een **destructieve** of **afbrekende** uitwerking hebben. Dan is ze krampachtig, onvrijmakend of dwingend. Die ax maakt de interactie tussen de mensen in de relatie moeilijk en breekt ze af. Daardoor kan de relatie verzuren en uiteindelijk zelfs ophouden te bestaan.

Zo ontstaat er binnen de axenroos een binnen- en een buitenkring. In de **binnenkring** bevinden zich de axen in hun normale opbouwende vorm. Jonge kinderen spreken over een 'goedgemutste' leeuw, een 'goedgemutste' havik, een 'goedgemutste' pauw enzovoort. Daarbij valt op dat elke relatiewijze opbouwend kan zijn, op voorwaarde dat zij de anderen respecteert en openstaat voor hun reactie.

In de **buitenkring** heeft elke ax haar destructieve vorm. Kinderen noemen het 'slechtgemutst', maar het kan ook benoemd worden als te veel, te vaak, te geweldig, overdadig, dwingend, onbehaaglijk. De overgang van de opbouwende ax naar de destructieve kan snel gaan. Kinderen die destructieve vormen van de axen vertonen, moeten begeleid worden naar de meer constructieve vormen ervan.

Naargelang ieders mens- en maatschappijbeeld zal een bepaald gedrag als eerder constructief of als eerder destructief gezien worden. In bepaalde culturen of in een bepaalde sociale context zal bijvoorbeeld een richtlijn geven als ongepast of als zeer gepast ervaren worden.

Het gedrag van iemand is problematisch als de ax **te veel**, te storend gebruikt wordt, of als de ax **te weinig** of helemaal nooit gebruikt wordt. Dan moet er zeker bijgestuurd worden. Het te weinig vraagt om stimulering en aanmoediging, het teveel vraagt om begrenzing.

6.4 Noodzaak van relaties

We zijn allemaal sociale wezens die mensen om zich heen nodig hebben. Relaties aangaan is daarom niet alleen leuk en verrijkend, maar ook noodzakelijk. Tijdens je leven bouw je ontelbare relaties op met anderen in je omgeving. Gepast leren omgaan met anderen en relaties aangaan moet je leren. Maar soms zorgen persoonlijke factoren of omgevingsfactoren ervoor dat het fout loopt.

6.4.1 Hechtingsgedrag

Relaties leren aangaan maakt deel uit van de sociale ontwikkeling. Die start met de **hechting** tijdens de eerste levensjaren. Hechting is het opbouwen van een langdurige sociaal-emotionele relatie tussen een kind en een vertrouwenspersoon, zoals een ouder of een andere verzorgende figuur.
De Engelse psychiater **John Bowlby** (1907-1990) toonde aan dat kinderen een aangeboren behoefte hebben aan hechting en dat het ingebakken zit in hun gedrag.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Welke reacties hebben baby's wanneer hun vertrouwenspersoon weggaat?

Het hechtingsproces zou al beginnen in de eerste weken na de geboorte. Dat concludeerden onderzoekers nadat bleek dat de huidtemperatuur van baby's daalde als hun moeder de kamer verliet, wat wees op emotioneel ongenoegen.

Het verloop van het hechtingsproces werd door een aantal wetenschappers voorgesteld als een cirkel. In de **cirkel van veiligheid** probeert de ouder of vertrouwenspersoon in te gaan op de behoeften van het kind. Enerzijds biedt die persoon een veilige basis vanwaaruit het kind de omgeving kan verkennen. Het kind verwacht dat de vertrouwenspersoon hem ondersteunt, op hem let, hem helpt en plezier met hem beleeft. Anderzijds wil het kind zich gekoesterd en beschermd voelen. Het wil getroost worden wanneer er iets misgaat. Dat is de veilige haven waarnaar het kan terugkeren. Veilige basis en veilige haven moeten in balans zijn voor een veilige hechting.

Bron: Cooper, Hoffman, Marvin en Powell, 1990

© Shutterstock

Om na te gaan of er een gezonde of veilige hechting had plaatsgevonden, ontwikkelde de Amerikaanse ontwikkelingspsychologe **Mary Ainsworth** (1913-1999) de 'vreemde situatietest'. Ze observeerde een moeder die met haar kind in een kamer aan het spelen was. Na een tijdje moest de moeder de kamer verlaten om die even later weer binnen te gaan.

Kinderen die veilig gehecht waren weenden in eerste instantie, maar konden getroost worden wanneer de moeder terug was. Onveilig gehechte kinderen konden na de terugkomst van de moeder moeilijk getroost worden of reageerden alsof de scheiding hen niet interesseerde.

Ainsworth onderscheidde op basis van haar onderzoek drie hechtingstypen of manieren waarop de interactie tussen ouders en kinderen verloopt.

- **Veilig hechtingstype**: de ouders geven het kind liefdevolle aandacht en kalmeren en troosten het wanneer dat nodig is.
- **Angstig hechtingstype**: de ouders zijn vaak onvoorspelbaar in hun reacties. De ene keer geven ze het kind te veel en de andere keer te weinig aandacht.
- **Vermijdend hechtingstype**: de ouders reageren afstandelijk op de noden van hun kind. Het hechtingsgedrag van het kind wordt genegeerd.

Welk hechtingstype beantwoordt aan de volgende omschrijvingen?

1. Het kind verlangt naar intimiteit, maar aan de andere kant heeft het de neiging om afstand te bewaren uit vrees om te worden afgewezen.

2. Het kind toont zijn gevoelens niet. Het wordt wantrouwend tegenover anderen en verwacht geen liefde en aandacht van anderen.

3. Het kind leert veel omdat het regelmatig op onderzoek durft te gaan.

7. INTERPERSOONLIJKE AANTREKKING

7.1 Lichamelijkheid, erotiek en seksualiteit

Het **lichaam** heeft de mens al altijd en overal gefascineerd en geïnspireerd. In heel veel culturen speelt het dan ook een centrale rol in de godsdienst, de kunst, de wetenschap, de mode … Maar bovenal werd het menselijk lichaam altijd weer in verband gebracht met erotiek en seksualiteit.

Erotiek is een vorm van seksualiteit waarbij de nadruk niet op de geslachtsgemeenschap, maar eerder op de gevoelens, de opwinding en het verlangen ligt. Het begrip is afgeleid van Eros, de Griekse god van de liefde. Heel vaak wordt het begrip echter gebruikt in de context van de artistieke uitingen van seksualiteit, nl. in de literatuur, de film en de fotografie.

Seksualiteit verwijst in de ruime betekenis naar iemands seksuele emoties, ideeën en gedragingen. Heel vaak wordt de enge betekenis echter gebruikt om te verwijzen naar geslachtsgemeenschap of seks.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

7.2 Evolutie in seksueel gedrag

7.2.1 Evolutie in seksueel gedrag op basis van leeftijd

Elk individu doorloopt in zijn leven verschillende leeftijdsfasen. Naast de cognitieve, sociale en emotionele ontwikkeling bestaat er ook een seksuele ontwikkeling.

Baby- en peutertijd
Knuffelen en strelen spelen een belangrijke rol in de hechting en zorgen, samen met het aanraken van de geslachtsdelen, voor aangename gevoelens.

Kleutertijd
Kleuters experimenteren met seksuele spelletjes zoals 'doktertje' en 'vadertje en moedertje' spelen.

Lagereschooltijd
Kinderen zoeken in hoofdzaak aansluiting bij de eigen sekse. Verder ontwikkelen ze steeds meer een schaamtegevoel. Dat uit zich o.m. in het giechelen en gniffelen over seksualiteit.

Adolescentiefase
Eens jongeren seksueel actief worden en beginnen met masturberen, verloopt de seksuele ontwikkeling met de ander in fasen: elkaars hand vasthouden, zoenen, strelen, coïtus. In de adolescentiefase hebben de jongeren vaak verschillende kortdurende relaties.

Volwassen fase
In de volwassen fase zijn mensen op seksueel vlak het actiefst. Velen vinden een vaste partner en naarmate de relatie langer duurt, stijgt ook de tevredenheid over de seks. In veel relaties zorgen werk en kinderen ervoor dat de partners een oefening moeten maken in het zoeken naar een gezond evenwicht tussen hun relatie en gezins- en beroepsleven. De relatie loopt het risico gebukt te gaan onder stress en sleur.

Ouderdomsfase
De seksuele beleving verschuift langzamerhand van presteren en doen naar intimiteit en samenzijn.

7.2.2 De eerste keer

Uit recent onderzoek blijkt dat twintigers vandaag 15 jaar de ideale leeftijd vinden voor een eerste kus en 17 jaar voor de eerste keer seks. Veel mensen hebben het gevoel dat jongeren steeds vroeger aan seks beginnen. Aan de hand van enkele bronnen ga je na of dat beeld strookt met de werkelijkheid.

Formuleer nu zelf een goede onderzoeksvraag.

Bekijk de grafiek en beantwoord de bijbehorende vragen.

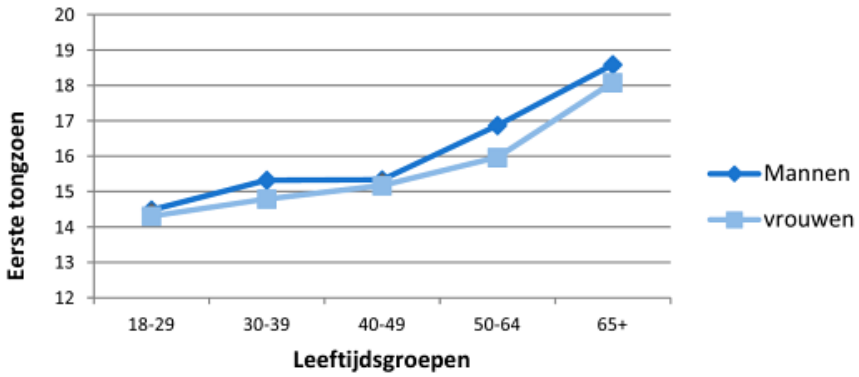

Bron: Buysse, Ann, Paul Enzlin, John Lievens, e.a. Sexpert: Basisgegevens van de survey naar seksuele gezondheid in Vlaanderen, Gent: Academia Press, 2013, 458 p.

Hoe oud zijn mensen gemiddeld over alle leeftijdsgroepen heen voor de eerste tongzoen als man/als vrouw?

Man:

Vrouw:

Trek nu zelf nog twee andere conclusies.

.

Thema 3 Mens en organisatie

8. INDIVIDU EN ORGANISATIES

8.1 Organisaties

Tijdens je leven maak je deel uit van heel wat verschillende samenlevingsverbanden. Die samenlevingsverbanden worden in de sociologie vaak 'organisaties' genoemd. Sommige zijn klein, zoals een gezin, andere dan weer groot, zoals een school of een sportclub. Ze oefenen allemaal een invloed op je uit en bepalen voor een groot stuk hoe je je gedraagt.

8.1.1 Groepering, groep en organisatie

De termen groepering, groep en organisatie worden vaak door elkaar gebruikt, maar betekenen niet hetzelfde.

Een **groepering** is een verzameling van mensen die zich op basis van één kenmerk onderscheidt van alle andere mensen.

Toon dat aan met een voorbeeld.

Een **groep** is een groepering die twee criteria gemeenschappelijk heeft. Ten eerste moet er een zekere mate van interactie zijn. Ten tweede moeten de mensen binnen die groepering dezelfde waarden en normen delen. Op basis daarvan is er ook een samenhorigheidsgevoel.

Toon dat aan met een voorbeeld.

We spreken van een **organisatie** wanneer het gaat om een groep met een zekere structuur en/of continuïteit. Sommige wetenschappers hanteren ook de term 'interactiekader'.

Toon dat aan met een voorbeeld.

8.1.2 Indelingscriteria

Je kunt organisaties volgens verschillende criteria indelen, zoals bijvoorbeeld de **mate van formaliteit**. Er zijn formele en informele organisaties. Ze hebben allebei een aantal kenmerken.

Formele organisaties hebben een structuur die voor iedereen zichtbaar is omdat ze is vastgelegd in wetten, reglementen of statuten ofwel in gewoonten en gebruiken die doorheen de tijd zijn gegroeid. Daarnaast zijn er duidelijk omschreven doelstellingen.

Toon dat aan met een voorbeeld.

Informele organisaties hebben geen vastgelegde structuur. De persoonlijke contacten en de emotionele banden staan centraal.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Toon dat aan met een voorbeeld.

Omdat niet alle organisaties ofwel volledig formeel ofwel volledig informeel zijn, is het interessant te werken met een as of continuüm. Een cafévoetbalploeg kan elke zaterdag samenkomen om een wedstrijdje te spelen tegen een andere ploeg. Kameraadschap staat op de eerste plaats. Toch heeft het ploegje een voorzitter en een secretaris.

Plaats die organisatie op de as.

Informeel ——————————————— Formeel

Is jouw school een formele of informele organisatie? Motiveer je antwoord en plaats ze eveneens op bovenstaande as.

Elke organisatie heeft een formele en een informele structuur. De **formele structuur** bestaat uit het geheel van formele posities en formele relaties die deze posities onderling verbinden. De **informele structuur** bestaat uit de banden (sociale relaties) en de manier van communicatie tussen de leden van de organisatie.

De formele structuur van een organisatie kun je visueel maken door een **organigram**. Die schematische voorstelling toont wie welke positie uitoefent en hoe de verschillende posities tegenover elkaar staan. Hieronder zie je een fictief organigram van een speelgoedfabriek.

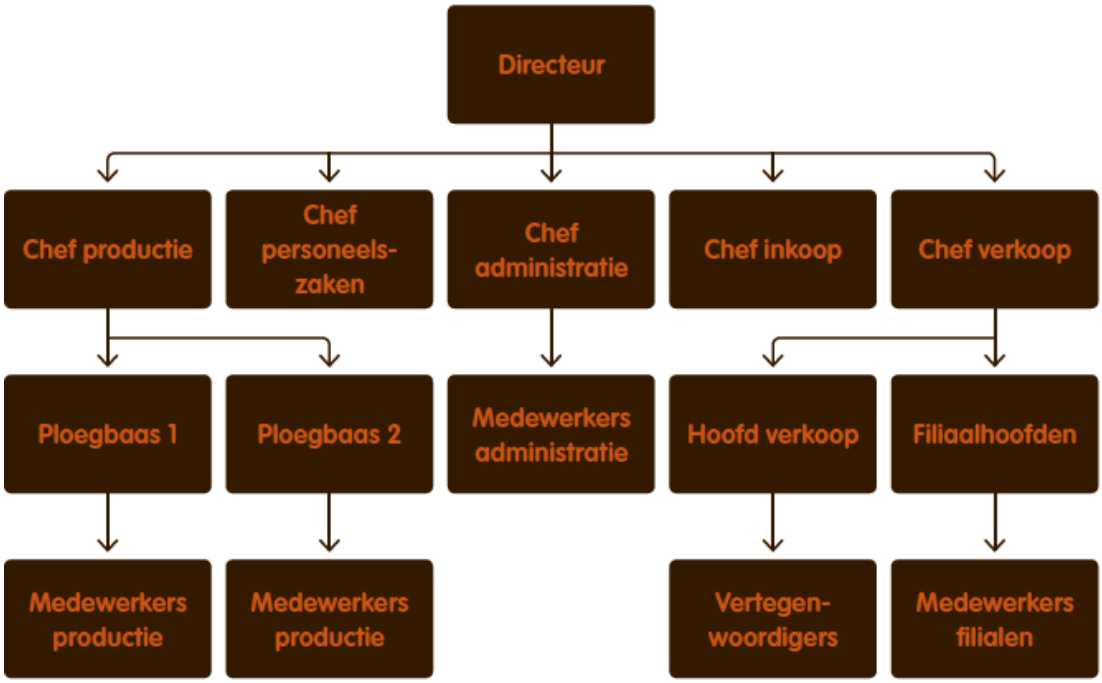

Maak nu zelf een organigram van jouw school.

De informele structuur kan zowel op positieve wijze als op negatieve wijze de werking van een organisatie beïnvloeden. Als de leden van de organisatie goede contacten met elkaar hebben, zal dat het groepsgevoel en de sfeer ten goede komen. Een slechte sfeer op de werkvloer kan ervoor zorgen dat de mentaliteit en zelfs het rendement eronder lijden.

8.1.3 Invloed van organisaties op het individuele gedrag

Organisaties oefenen een grote invloed uit op ons gedrag. Veel van wat we doen of net niet doen wordt geregeld. Formele organisaties werken daarbij vaak met expliciete regels die in reglementen en statuten zijn vastgelegd. Maar ook in informele organisaties zoals een gezin gaan impliciete afspraken ons beïnvloeden.

Een primaire groep zoals een **gezin** is van essentieel belang voor de ontwikkeling van het individu. We worden heel veel zaken aangeleerd zoals waarden, normen, gewoonten en gebruiken die een blijvende impact hebben op ons.

Hoe heet dat proces?

Wat leer je in een gezin dat je je leven lang beïnvloedt?

Ook voor de ontwikkeling van waarden zijn organisaties zoals het gezin heel belangrijk. Afhankelijk van de opvoedingsstijl kan bijvoorbeeld de nadruk gelegd worden op gehoorzaamheid, discipline, verantwoordelijkheid, vrijheid of zelfontplooiing. Die waardeontwikkeling zal zeker ook aan bod komen in andere socialiserende instanties zoals de peergroup en de school.

Geef daar een concreet voorbeeld van.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

8.2 Sociale rollen

Iedereen die tot een organisatie behoort, heeft een bepaalde plaats binnen die organisatie. Dat noemen we een **sociale positie**. Aan elke positie zijn **sociale rollen** gekoppeld. Dat zijn verwachtingen die anderen in die organisatie hebben over de manier waarop je de positie vervult. Die anderen zijn je **rolpartners** met wie je onderling verbonden bent. Het gedrag dat je op basis van je positie en je rol stelt, is je **rolgedrag**.

Welke sociale positie vervul je op school?

Wie zijn je rolpartners?

Geef vier mogelijke sociale rollen die vasthangen aan je sociale positie.

Omdat je deel uitmaakt van verschillende organisaties, neem je verschillende sociale posities in. Al de sociale posities die je op een gegeven moment inneemt, vormen je **positieset**.

Geef je eigen positieset.

Soms kunnen de verwachtingen over een bepaalde sociale positie of meerdere sociale posities tegenstrijdig zijn met elkaar. Dan spreken we van **rolconflicten**.

Wanneer je de rolverwachtingen die verbonden zijn aan één bepaalde sociale positie als tegenstrijdig ervaart, is er een **intern rolconflict**.

Toon dat aan met een concreet voorbeeld.

Als je een tegenstrijdigheid ervaart in de rolverwachtingen die verbonden zijn aan twee sociale posities die je uitoefent, is er een **extern rolconflict**.

Toon dat aan met een concreet voorbeeld.

Kenmerkend voor onze samenleving is de complexiteit van haar structuur. We maken deel uit van verschillende organisaties waarbinnen we met heel wat verschillende rolverwachtingen worden geconfronteerd.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Wanneer we niet weten hoe we ons in een bepaalde situatie moeten gedragen omdat we niet kunnen kiezen uit het passende rolgedrag, is er sprake van **rolverwarring**. Dat is bijvoorbeeld het geval bij een leerling die in de klas tegenover de leerkrachten een leidende positie inneemt omdat hij of zij in de jeugdbeweging in de hoofdleiding zit en het daardoor gewend is om beslissingen te nemen.

In onze maatschappij bestaan er verwachtingen tegenover bepaalde sociale posities die diep-geworteld en zeer stereotiep zijn. Ze veranderen niet of nauwelijks. Het gaat dan om **rolpatronen**. Bekende voorbeelden zijn de traditionele man-vrouwrolpatronen.

Noteer in de onderstaande tabel een aantal taken, bezigheden, verantwoordelijkheden, beroepen … die je als typisch vrouwelijk of mannelijk ziet.

Vrouwelijk	Mannelijk

Heel wat mannen en vrouwen voelen vandaag niet langer de behoefte om aan dat stereotiepe beeld te beantwoorden. Alhoewel de maatschappij bovenstaande 'sociale regels' heeft opgesteld, aanvaardt ze dat de rollen vandaag veranderen en mannen vrouwelijk rolgedrag en vrouwen mannelijk rolgedrag vertonen.

Toon dat met een concreet voorbeeld aan.

Sommige mensen gaan in tegen de gangbare normen en verwachtingen en willen zich van een bepaald rolpatroon ontdoen en nieuwe rechten verwerven. De strijd die daarmee gepaard gaat, noemen we **emancipatie**. In de loop van de recente geschiedenis hebben bepaalde bevolkings-groepen geijverd om een ander rolpatroon op te nemen. In hun strijd wilden ze vooral gelijke rechten en een gelijke behandeling verwerven.

Toon dat met een concreet voorbeeld aan.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

8.3 Individuele, groeps- en maatschappelijke belangen

Iedereen maakt deel uit van heel wat (informele en formele) organisaties, die op hun beurt een onderdeel zijn van onze maatschappij. Soms stroken je eigen belangen of die van sommige organisaties niet altijd met de maatschappelijke belangen. Er bestaan dan ook heel wat regels en wetten die je leven in goede banen moeten leiden en die gebruikt worden wanneer bepaalde belangen met elkaar botsen.

8.3.1 Individueel belang

In tegenstelling tot collectivistische culturen wordt het streven naar individuele belangen in onze westerse, geïndividualiseerde maatschappij niet noodzakelijk als negatief beschouwd.
Een belangrijke voorwaarde is dat het op een assertieve manier gebeurt. Zolang je anderen geen schade berokkent, is er voor de maatschappij geen probleem.
Een aantal wetenschappers wijst in deze context op de veranderende samenleving. De Belgische psychiater **Dirk De Wachter** (1960) geeft aan dat we in zeer competitieve tijden leven waarin we worden aangemoedigd om zo zelfverzekerd mogelijk te zijn. Jezelf verheerlijken wordt volgens De Wachter zelfs bijna de norm. Die zelfverheerlijking wordt ook wel **narcisme** genoemd. Een aantal elementen in onze maatschappij werken dat zelfs in de hand.

Toon dat met een aantal voorbeelden aan.

Wie enkel zijn eigenbelang nastreeft zonder rekening te houden met anderen, gedraagt zich agressief. Zo'n gedrag wordt ook **egoïsme** genoemd.
Een andere vorm waarbij je je eigenbelang nastreeft, is **opportunisme**. In dat geval ga je je gedrag niet afstemmen op bepaalde principes, maar op de mogelijkheden die de omgeving biedt. Een politicus van een partij die het niet goed doet in de peilingen kan plots beslissen om naar een partij over te stappen die het veel beter doet. Zijn eigenbelang, zijn eigen zetel veiligstellen en niet zijn overtuigingen, bepaalt dan zijn gedrag.

8.3.2 Groepsbelang

In tal van groepen en organisaties is je gedrag afgesteld op dat van anderen. Vaak lopen je belangen parallel en streeft iedereen binnen de groep of organisatie naar hetzelfde. Toch word je binnen die groepen af en toe geconfronteerd met belangen die niet de jouwe zijn. Doorgaans leer je via socialisatie hoe je daarmee moet omgaan. In bepaalde gevallen kun je tegen de stroom in je eigen wil doordrukken, maar meestal neem je een volgzame positie in en gehoorzaam je aan de groep of de organisatie

Toon dat met een voorbeeld aan.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

8.3.3 Maatschappelijk belang

Het maatschappelijk of algemeen belang krijgt vaak voorrang op het groeps- en het individuele belang. Het algemeen belang is gebaseerd op 'sociale regels en normen' die in heel veel gevallen door politici in wetteksten zijn gegoten. Op die manier wordt dat algemeen belang afdwingbaar wanneer er belangrijke belangenconflicten zijn. In onze maatschappij gaat het algemeen belang voor op het groeps- en het individuele belang.

Toon dat met een voorbeeld aan.

Sint-Ludgardis
Antwerpen

4e jaar
cultuurwetenschappen

Thema 1 Mens en maatschappij

1. MAATSCHAPPELIJKE VELDEN EN WERELDBEELDEN

1.1 Mens- en wereldbeelden

Je kunt de mens zien als een uniek, zelfstandig en rationeel wezen, maar net zo goed als een kuddedier zonder eigenheid en verantwoordelijkheidszin. De verschillende opvattingen over de mens worden 'mensbeelden' genoemd. Het mens-zijn omvat heel wat aspecten die in de loop van de tijd vaak anders ingevuld werden. Mensbeelden worden immers mee bepaald door plaats- en tijd-gebonden factoren als filosofische, politieke en religieuze opvattingen. In de westerse geschiedenis werd het mensbeeld eeuwenlang beïnvloed door het christendom.

Toon de invloed van het christendom op het westerse mensbeeld concreet aan.

Een mensbeeld hangt dus samen met een groter geheel aan opvattingen en kun je kaderen binnen ruimere maatschappij- en wereldbeelden.

1.2 Maatschappelijke velden

1.2.1 Van relaties tot maatschappelijke velden

Het heersende mens- en wereldbeeld bepaalt sterk je handelen. Dat handelen en de verschillende **relaties** die je daarbij aangaat, structureren de maatschappij. De verschillende onderdelen die zo ontstaan, zijn noodzakelijk om in het geluk van de burgers te voorzien. We spreken in deze context over **maatschappelijke velden**.

Plaats de onderstaande maatschappelijke velden onder de juiste relatie.
juridisch – levensbeschouwelijk – economisch – ecologisch – politiek – cultureel – sociaal

Relaties			
Verhouding mens en levensonderhoud	Individu en groep / groepsverhoudingen	Verhouding mens en cultuur	Verhouding mens en omgeving
Maatschappelijke velden			

Plaats bij elke definitie het juiste maatschappelijke veld.

	Alle elementen die te maken hebben met de behoefte van de mens om zich creatief te uiten, zich te ontspannen en te leren.
	Alle elementen die te maken hebben met het opstellen van regels die nodig zijn om een maatschappij te organiseren.
	Alle elementen die verband houden met onze natuurlijke omgeving.
	Alle elementen die bijdragen tot het voorzien in het levensonderhoud van de mens en in sommige gevallen ook gericht zijn op het creëren van welvaart.
	Alle elementen die te maken hebben met de behoefte van de mens aan sociaal contact en de behoefte om zich te organiseren in groepen.
	Alle elementen die te maken hebben met het doen naleven van wetten, zodat de rechten van de burgers van een samenleving worden gerespecteerd.
	Alle elementen die te maken hebben met het beantwoorden van levensvragen. De zingeving aan het leven staat daarbij centraal.

De bovenstaande indeling doet vermoeden dat alles in een specifiek maatschappelijk veld is onder te brengen. In de praktijk is het echter zo dat een element tot meerdere maatschappelijke velden kan behoren.

1.2.2 Wisselwerking tussen verschillende maatschappelijke velden

De maatschappelijke velden staan in het dagelijkse leven niet los van elkaar, maar zijn met elkaar verbonden. Een handeling in het ene maatschappelijke veld zal een of meerdere andere velden **beïnvloeden**. Zo beïnvloedt het economische veld het sociale veld wanneer en bedrijfsleider een aantal werknemers ontslaat, die vervolgens geïsoleerd raken.

Welk veld beïnvloedt welk ander veld in de onderstaande voorbeelden? Motiveer je antwoord.

1. Door een stijgend geboortecijfer in de middeleeuwen moesten meer monden worden gevoed en ontstond het drieslagstelsel.

2. In de Amerikaanse staat Californië kunnen transgenderkinderen hun rechten afdwingen. Door het toepassen van de wet kunnen ze onder meer zelf bepalen of ze samen met jongens of meisjes sporten.

1.2.3 Maatschappelijke velden groeperen tal van organisaties

Binnen de maatschappelijke velden zijn er verschillende organisaties werkzaam. Die zijn opgericht om bepaalde **doelen** te realiseren. In de praktijk worden die doelen gerealiseerd over meerdere maatschappelijke velden heen. Binnen het culturele veld zijn er bijvoorbeeld de school en de jeugdbeweging als organisaties. Hun doelen liggen echter niet allemaal binnen het culturele veld. Wanneer de school jongeren voorbereidt op een latere job, wordt eerder een doel uit het economische veld gerealiseerd.

Geef voor de onderstaande voorbeelden telkens het toepasselijke maatschappelijke veld (a), de besproken organisatie (b) en het belangrijkste doel (c) dat die organisatie probeert te realiseren.

1. De tentoonstelling over de Italiaanse kunstenaar en uitvinder Leonardo da Vinci in de expositieruimte De Beurs wordt verlengd. De expo lokte reeds 80 000 bezoekers. 'Door het groeiende succes, maar ook door de grote vraag van verenigingen om na de vakantie de tentoonstelling te bezoeken, werd besloten de expo twee maanden te verlengen', klinkt het in een persbericht.

   (a)
   (b)
   (c)

2. Het parket van Turnhout is een onderzoek gestart naar de directeur van de gevangenis van Wortel. De man zou gedetineerden ongeoorloofde seksuele handelingen hebben aangeboden in ruil voor een gunstiger regime. Zelf overweegt hij een klacht wegens laster en eerroof.

   (a)
   (b)
   (c)

2. POLITIEK

2.1 Politieke bestuursvormen

Bij het ontstaan van België in 1830 werd overeengekomen dat het land als een **democratie** door het leven moest gaan. Het woord democratie is afgeleid van het Griekse *demos* ('volk') en *kratein* ('regeren'). Het volk beslist dus over hoe het (openbare) leven wordt geregeld. Omdat het echter niet haalbaar is om in grote groepen iedereen aan het woord te laten, worden er mensen verkozen die als vertegenwoordiger optreden. Die volksvertegenwoordigers of politici nemen beslissingen die alle aspecten van ons leven beïnvloeden.

Een democratie is niet de enige bestuursvorm. Er bestaan landen waar de macht niet in handen van het volk ligt, maar bij één persoon of een kleine groep personen. Het gaat in dat geval om een dictatuur. Voor de Franse Revolutie in 1789 kende Frankrijk ook een dictatuur.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

De macht lag toen bij de absolute vorst, die beweerde dat hij zijn macht van God gekregen had. Het vorstelijk absolutisme was niet altijd interessant voor het volk. Het leed vaak onder de egoïstische beslissingen en misbruiken van de vorst.

De Franse verlichtingsfilosoof **Charles de Montesquieu** (1689-1755) was een fervente tegenstander van vorstelijk absolutisme en vond dat de macht van de koning moest worden verdeeld over verscheidene instellingen die los van elkaar moesten kunnen regeren. In zijn boek *De L'Esprit des Loix* beschreef hij een bestuursvorm waarbij de macht moest verdeeld worden over drie lichamen:

- de **wetgevende macht**, bevoegd om wetten of regels te maken en de uitvoerende macht te controleren;
- de **uitvoerende macht** die de wetten of regels moet uitvoeren;
- de **rechterlijke macht** die overtredingen van de wetten of regels beoordeelt en uitspraken doet over punten waarover onenigheid bestaat.

Die **scheiding der machten** vermijdt dat één instelling alles voor het zeggen heeft en zorgt daarnaast ook voor zekerheid. De verschillende machten kunnen elkaar immers controleren om machtsmisbruik uit te sluiten. De principes die als doel hebben de bevolking te beschermen tegen machtsconcentratie en -willekeur worden vastgelegd in de **grondwet**. Voor België werd die opgesteld in 1831.

2.2 Belgische staatsstructuur

De Belgische grondwet bestaat uit een aantal grote delen. In het eerste gedeelte, dat bestaat uit zeven artikels, wordt de Belgische staatsstructuur weergegeven.

Vul, op basis van de eerste zeven artikels uit de Belgische grondwet, het schema in over de Belgische staatsstructuur.

Art. 1: België is een federale Staat, samengesteld uit de gemeenschappen en de gewesten.

Art. 2: België omvat drie gemeenschappen: de Vlaamse Gemeenschap, de Franse Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap.

Art. 3: België omvat drie gewesten: het Vlaamse Gewest, het Waalse Gewest en het Brusselse Gewest.

Art. 4: België omvat vier taalgebieden: het Nederlandse taalgebied, het Franse taalgebied, het tweetalige gebied Brussel-Hoofdstad en het Duitse taalgebied. Elke gemeente van het Rijk maakt deel uit van een van deze taalgebieden.

Art. 5: Het Vlaamse Gewest omvat de provincies Antwerpen, Limburg, Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen. Het Waalse Gewest omvat de provincies Henegouwen, Luik, Luxemburg, Namen en Waals-Brabant.

Art. 6: De onderverdelingen van de provincies kunnen alleen door de wet worden vastgesteld.

Art. 7: De grenzen van de Staat, van de provincies en van de gemeenten kunnen niet worden gewijzigd of gecorrigeerd dan krachtens een wet.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Niveaus	Instellingen		
Federaal			
Gemeenschappen			
Gewestelijk			
Provinciaal			
	262 Waalse gemeenten	19 Brusselse gemeenten	308 Vlaamse gemeenten

Zoals het schema duidelijk aangeeft, bestaat België uit vijf verschillende bestuursniveaus.
Elk niveau kreeg een eigen **takenpakket**. Die verdeling van bevoegdheden is door de opeenvolgende staatshervormingen nog volop in evolutie. Algemeen kun je stellen dat de gemeenschappen bevoegd zijn voor de persoonsgebonden aangelegenheden (zoals cultuur, onderwijs, media, sociale zaken zoals kinderopvang en bejaarden- en gehandicaptenzorg …) en de gewesten voor de plaatsgebonden aangelegenheden (zoals ruimtelijke ordening, milieu, economie …). De provincies en gemeenten hebben ruime bevoegdheden in hun specifieke gebied, al moeten zij natuurlijk ook uitvoeren wat hun opgelegd wordt door hogere instanties.

Geef nu bij de onderstaande kaarten aan over welk bestuursniveau het gaat.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

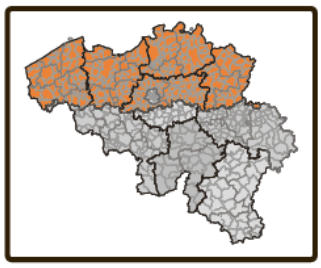

.....

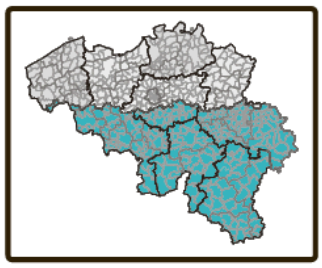

.....

2.3 Belgische scheiding der machten

In België krijgt de wetgevende en de uitvoerende macht op elk bestuursniveau een eigen invulling. De rechterlijke macht heeft een structuur die van toepassing is voor het volledige land, over alle bestuursniveaus heen.

2.3.1 Wetgevende macht

De Kamer © Wikimedia

De **wetgevende** macht is in handen van verschillende **parlementen**. Daarin zetelen volksvertegen-woordigers die verkozen werden. Zij bepalen de regels of wetten waaraan de burgers en de overheid zich moeten houden.

Het parlement dat bevoegd is voor heel **België** is het federaal parlement, dat uit twee instellingen bestaat. Enerzijds is er de Kamer van volksvertegenwoordigers, anderzijds de Senaat. De 150 volksvertegenwoordigers die in de Kamer zetelen, hebben verscheidene taken, zoals bv. wetten maken en goedkeuren, de regering controleren en de jaarlijkse begroting (raming van kosten en opbrengsten) goedkeuren.

De Senaat © Wikimedia

De Senaat telt 60 senatoren en heeft, naast o.a. het bemiddelen in belangenconflicten tussen de verschillende parlementen, vooral een adviserende rol. De Kamer heeft bij beslissingen het laatste woord. Omdat de wetgevende macht op het federale niveau uit twee kamers bestaat, wordt het ook een 'bicameraal' of 'tweekamerstelsel' genoemd.

De **gemeenschappen** en **gewesten** hebben ook allemaal een parlement. Bij de gemeenschappen gaat het om het Parlement van de Duitstalige Gemeenschap, het Parlement van de Federatie Wallonië-Brussel en het Vlaams Parlement. Op het niveau van de gewesten is er het Waals Parlement, het Brussels Hoofdstedelijk Parlement en opnieuw het Vlaams Parlement. In Vlaanderen werd ervoor gekozen om de parlementen van het Vlaams Gewest en de Vlaamse Gemeenschap samen te voegen. De taken van die parlementen zijn gelijkaardig aan die van het federale parlement. Wetten worden voor alle gemeenschappen en gewesten 'decreten' genoemd, behalve voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Daar spreekt men over 'ordonnanties'.

In de **provincies** vormen de provincieraden de wetgevende macht. De provincieraadsleden maken en stemmen provincieraadsbesluiten, controleren de uitvoerende macht en vergaderen over onderwerpen die door een hogere overheid worden opgelegd.

Onderaan op het **gemeentelijke niveau** bevinden zich de gemeenteraden. De gemeenteraadsleden stellen o.a. reglementen en gemeenteraadsbesluiten op, voeren gemeentebelastingen in, oefenen controle uit op de uitvoerende macht, keuren de begroting van de gemeente goed, stellen gemeentepersoneel aan en houden toezicht op een aantal ondergeschikte besturen zoals het OCMW (Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn).

2.3.2 Uitvoerende macht

De **uitvoerende macht** wordt uitgeoefend door de verschillende **regeringen**. Ze vormen het dagelijks bestuur op elk niveau. Elke regering bestaat uit een regeringsleider en een aantal regeringsleden.

Op het **federale niveau** is er de federale regering, die bestaat uit ministers en staatssecretarissen. Ze wordt geleid door de eerste minister of premier. De belangrijkste taak van de regering bestaat erin de wetten uit te voeren die goedgekeurd zijn door het parlement. Daarnaast kunnen de regeringsleden wetsontwerpen maken die handelen over hun bevoegdheid.

Elk **gewest** en elke **gemeenschap** beschikt ook over een eigen regering. Zo is er een Franse Gemeenschapsregering, een Duitse Gemeenschapsregering, een Brusselse Hoofdstedelijke Regering, een Waalse Gewestregering en een Vlaamse Regering, die zowel bevoegd is voor de gewestelijke als voor de gemeenschapsbevoegdheden. De regeringen bestaan hier enkel uit ministers en worden geleid door een ministerpresident. Zij voeren uit wat de parlementsleden hebben goedgekeurd. Daarnaast kunnen ze een ontwerp van decreet indienen.

Op **provinciaal niveau** heet de uitvoerende macht de bestendige deputatie. Zij bestaat uit gedeputeerden en een secretaris en wordt geleid door de gouverneur. De bestendige deputatie voert uit wat de provincieraad heeft beslist. Ze levert ook milieu- en stedenbouwkundige vergunningen af.

Het schepencollege is de uitvoerende macht op **gemeentelijk niveau**. Het college wordt gevormd door de schepenen en de voorzitter van het OCMW en wordt geleid door de burgemeester. Het schepencollege vormt het dagelijks bestuur van een gemeente en moet uitvoeren wat de gemeenteraad heeft beslist. Het schepencollege kan ook initiatieven nemen in het belang van de gemeente. Ze moet die wel verantwoorden voor de gemeenteraad.

De grondwet voorziet in een aparte functie voor de **koning**. Hij is als staatshoofd op federaal niveau bevoegd voor het ondertekenen van de wetten. Op die manier neemt hij deel aan de wetgevende macht. Daarnaast benoemt en ontslaat hij als hoofd van de uitvoerende macht de ministers en staatssecretarissen.

		WETGEVENDE MACHT	UITVOERENDE MACHT	RECHTERLIJKE MACHT
België	Instelling	Federaal Parlement met de Kamer van Volksvertegenwoordigers en de Senaat	Federale regering	Onafhankelijke rechtbanken en gerechtshoven
	Leden	Federale parlementsleden	KONING: Eerste minister of premier met ministers en staatssecretarissen	
	Bevoegdheden	Wetten maken en stemmen, de regering controleren, de jaarlijkse begroting goedkeuren	Wetten uitvoeren, wetsontwerpen maken (binnen hun bevoegdheid)	
Vlaanderen	Instelling	Vlaams Parlement	Vlaamse Regering	
	Leden	Vlaamse parlementsleden	De minister-president en de Vlaamse ministers	
	Bevoegdheden	Decreten maken en stemmen, de uitvoerende macht controleren, de begroting goedkeuren	Decreten uitvoeren, ontwerpen van decreet indienen	
Provincie	Instelling	Provincieraad	Bestendige deputatie	
	Leden	Provincieraadsleden	Gouverneur, secretaris en Gedeputeerden	
	Bevoegdheden	Provincieraadsbesluiten maken en stemmen, uitvoerende macht controleren	Provincieraadsbesluiten uitvoeren, milieu- en stedenbouwkundige vergunningen afleveren.	

Gemeente	Instelling	Gemeenteraad	Schepencollege	
	Leden	Gemeenteraadsleden	Burgemeester, schepenen en voorzitter van het OCMW	
	Bevoegdheden	Reglementen opstellen, gemeentebelastingen invoeren, uitvoerende macht controleren, gemeentebegroting goedkeuren	Gemeenteraadsbesluiten uitvoeren, initiatieven nemen in het belang van de gemeente	

Lees de onderstaande krantenartikels en vul de ontbrekende termen in.

De Vlaamse (1) heeft vandaag haar goedkeuring gegeven om verlengde masters in te voeren in vier taal- en regiostudies aan de Universiteit Gent en de KU Leuven. Het gaat om de richtingen Arabistiek en Islamkunde, Oosterse talen en culturen, Japanologie en Sinologie. Vanaf het academiejaar 2017-2018 zullen die masteropleidingen twee jaar duren in plaats van één jaar. Dat heeft de (2) van Onderwijs bekendgemaakt. Het gaat om een primeur. Voor het eerst sinds het (3) in juli 2013 het (4) rond de verlenging van de masters heeft goedgekeurd, wordt effectief een verlenging van masters goedgekeurd.

De Redactie, 9 mei 2014

1:
2:
3:
4:

De oppositie in de Limburgse (1) is vanavond voltallig opgestapt uit ongenoegen over de begroting die door de (2) werd voorgesteld. ‘Er staan veel fouten in, en toch wil men dit door onze strot rammen’, aldus (3) Bert Lambrechts (N-VA). ‘Klopt niet’, aldus de bevoegde (4), Frank Smeets (CD&V). ‘Het gaat om fouten in de begeleidende nota’s, die ter info zijn meegestuurd. De rekeningen zelf kloppen wel.’

De Redactie, 25 november 2014

1:
2:
3:
4:

3. ECONOMIE

3.1 Definitie

Het begrip 'economie' wordt doorgaans in twee betekenissen gebruikt:

a) De eerste betekenis verwijst naar de **economische werkelijkheid**, waarbij het menselijk streven naar behoeftebevrediging centraal staat. De mens produceert, verdeelt en gebruikt middelen om zijn behoeften te bevredigen.

b) De tweede betekenis verwijst naar de **wetenschappelijke studie** van die economische werkelijkheid. In dat geval bestudeert de economie de economische gedragingen en gebeurtenissen.

Op basis van de tweede betekenis behoort economie tot de humane wetenschappen en heeft het zelfs raakvlakken met andere menswetenschappen als psychologie, sociologie en recht.

3.2 Enkele basisbegrippen

3.2.1 Micro-, meso- en macro-economie

Het begrip 'economie' gaat terug op de Griekse begrippen oikos (huis) en nomos (regel), en wordt daarom ook wel vertaald als 'huishoudkunde'.

Die etymologie verwijst naar de talrijke gelijkenissen tussen economie en gezin. De organisatie van een gezin houdt immers in grote lijnen dezelfde taken in. Er worden huishoudelijke taken verdeeld, keuzes gemaakt, beslissingen genomen over eventuele uitgaven en er wordt geprobeerd om inkomsten en uitgaven in evenwicht te houden. Daarom verwijst men weleens naar individuele huishoudens (en bedrijven) met de term **micro-economie**. Het is het onderdeel van de economische wetenschap dat aandacht besteedt aan de individuele beslissingen en gedragingen van consumenten, producenten en investeerders.

In de **meso-economie** gaat de aandacht naar de bedrijfstakken en economische sectoren, zoals bv. bouwnijverheid, horeca, landbouw …

In de **macro-economie** wordt de economie van een of meerdere landen onder de loep genomen en staat dus de studie van economische systemen als geheel centraal.

Hoewel die drie subcategorieën hun eigen werkdomein hebben, is er uiteraard ook **overlapping**. Net omdat het gedrag van miljoenen individuen het verloop van een nationale economie bepaalt, is het voor een econoom onmogelijk de macro-economische ontwikkelingen te begrijpen zonder zich te verdiepen in de micro-economische beslissingen die eraan ten grondslag liggen.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

3.2.2 Behoefte

Een van de belangrijkste begrippen in de economie is '**behoefte**'. Dat is het gevoel van een tekort en de drang om dat tekort weg te werken.
We delen de veelheid aan menselijke behoeften in op basis van verschillende criteria.

Geef bij elke indeling een concreet voorbeeld.

Belang

a) Primaire behoeften
Wat? levensnoodzakelijke behoeften
Voorbeeld:

b) Secundaire behoeften
Wat? minder noodzakelijke behoeften, alles wat het leven aangenamer maakt
Voorbeeld:

c) Tertiaire behoeften
Wat? luxebehoeften die niet verkeerd, maar eigenlijk overbodig zijn
Voorbeeld:

Economische waarde

a) Economische behoeften
Wat? Behoeften die bevredigd kunnen worden door middel van goederen en diensten.
Voorbeeld:

b) Niet-economische behoeften
Wat? Behoeften die niet bevredigd kunnen worden door middel van goederen en diensten.
Voorbeeld:

Belanghebbende

a) Individuele behoeften
Wat? Behoeften die eerder subjectief zijn en door individuen bevredigd worden.
Voorbeeld:

b) Collectieve behoeften
Wat? Behoeften van de samenleving. Ze zijn dus voor een grote groep mensen gelijkaardig en worden bevredigd door de collectieve beslissing en inspanning van de gemeenschap als geheel.
Voorbeeld:

3.2.3 Productiefactoren

De middelen die nodig zijn om vernoemde menselijke behoeften te bevredigen, komen niet zomaar tot stand. Ze worden voortgebracht door **productie**. Die kan ontstaan door het inzetten van de **productiefactoren** natuur (natuurlijke rijkdommen), arbeid (fysieke en intellectuele prestaties) en kapitaal (technische en financiële hulpmiddelen).

3.2.4 Schaarse middelen

De goederen en diensten die de economische behoeften kunnen bevredigen, zijn slechts in beperkte mate beschikbaar. Daarom worden ze economische of **schaarse middelen** genoemd.
'Schaars' staat hier echter niet voor 'zeldzaam'. Zo is er in westerse winkels geen gebrek aan voedsel. Toch noemen economen de voedingsmiddelen schaarse goederen, omdat de schaarste verwijst naar de beperktheid van ons inkomen. Onze behoeften kunnen oneindig groot zijn, maar onze financiële middelen zijn beperkt.

3.2.5 Keuzeprobleem

Omdat je dus niet alles waaraan je behoefte hebt onmiddellijk en tegelijk kunt realiseren, moet je **keuzes** maken. Daarbij spelen je persoonlijke voorkeuren, de prijs en je inkomen een belangrijke rol. De keuzeproblemen waar economen zich over buigen, kunnen ook van niet-financiële aard zijn. Als je voor je job moet afwegen hoeveel vrije tijd je wenst over te houden, dan maakt dat eveneens deel uit van het keuzevraagstuk.

3.2.6 Welvaart en welzijn

Door de studie van de schaarste en het keuzeprobleem dat erdoor wordt gecreëerd, vormt de economie een essentieel onderdeel van het debat over welvaart en welzijn.

Welvaart is de mate waarin je met de beschikbare schaarse middelen in je behoefte kunt voorzien. Als de schaarste vermindert, is de welvaart dus gestegen.

Welzijn is een ruimer begrip dat verwijst naar een algemeen gevoel van welbevinden.
Om dat te bereiken worden ook behoeften bevredigd die geen beslag leggen op de schaarse middelen, zoals vriendschap en geluk.

Welvaart en welzijn worden vaak in één adem genoemd, hoewel ze niet hoeven samen te vallen.

Toon met twee concrete voorbeelden aan dat welvaart en welzijn niet hoeven samen te vallen.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

3.3 Concrete toepassing: basisbegrippen economie

Geef voor elke krantenkop aan of hij verwijst naar de micro-, meso- of macro-economie.

1. Bedrijfsleider laat werknemers naar namiddagmatch Rode Duivels kijken.

2. Eurocrisis dwingt regeringen tot zware besparingsmaatregelen.

Geef voor elke behoefte aan of het om een economische of niet-economische behoefte gaat.

1. Daisy wil graag een tijdschrift kopen.

2. Thomas en Jana hebben zin in chocolade.

Geef voor elke behoefte aan of het om een collectieve of individuele behoefte gaat.

1. Zuiver water:
2. Een sportwagen:

3.4 Soorten economie

In een samenleving streeft iedereen ernaar om zijn (economische) behoeften te bevredigen.
De verschillende economische activiteiten (productie, distributie, prijsbepaling …) moeten dus gecoördineerd worden en iemand moet de economische beslissingen nemen.
De organisatie van een economie en de manier waarop de economische beslissingen worden genomen, is de **economische orde**. Die wordt in belangrijke mate bepaald door de staatsinrichting, de bestuursvorm en de heersende politieke en economische opvattingen van een land. Er zijn drie basisvormen.

3.4.1 Centraal geleide economieën

In sommige landen ligt alle macht in handen van één persoon of een kleine groep mensen. In dat geval neemt de **overheid** niet alleen politieke, maar ook alle economische beslissingen. Het economische stelsel is dan gebaseerd op **hiërarchie**, **autoriteit** en **macht**. Op een centraal niveau wordt een plan opgesteld waaraan alle organisaties en individuen die zich lager in de hiërarchie bevinden, zich moeten houden. Overheidsfunctionarissen controleren of het plan wordt gevolgd. Zij bepalen hoeveel goederen en diensten er geproduceerd worden, tegen welke prijzen en hoe ze onder de bevolking worden verdeeld. Zo'n systeem wordt een **centraal geleide economie** of **planeconomie** genoemd.

Het bekendste voorbeeld van een planeconomie is het communistische regime in de voormalige Sovjet-Unie, waarbij Stalin vijfjarenplannen had opgesteld. Vandaag komt het nog in beperkte mate voor in landen als Noord-Korea, China, Cuba en Vietnam.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

3.4.2 (Vrije)markteconomie

In landen waar de economie volledig wordt overgelaten aan het **marktmechanisme** (het spel van vraag en aanbod), is er sprake van **vrijemarkteconomie** of het **kapitalisme in pure vorm**. Bedrijven bepalen zelf of ze meer of minder produceren en beslissingen worden decentraal genomen.

De **kenmerken** van deze economie zijn:

- **Vrije concurrentie:** er bestaat competitie tussen verschillende aanbieders van gelijkaardige goederen en diensten.
- **Winststreven**: zowel ondernemer als consument zoekt het maximale voordeel.
- **Individuele vrijheid**: er is zowel vrijheid van ondernemen als vrijheid van keuze.
- **Vraag en aanbod:** de marktprijs komt tot stand door de confrontatie tussen de vraag van de consument en het marktaanbod. Zo zal de prijs van een product stijgen wanneer de vraag stijgt, maar het aanbod gelijk blijft.
- **Privé-eigendom**: de productiemiddelen zijn in handen van privé-eigenaars.

<u>Welk kenmerk van de vrijemarkteconomie herken je in elk voorbeeld?</u>

1. Freddy huurt in de Overpoort een pand en **start** er met een nieuwe frituur: 'Den Heten Frietzak'.

2. Een eindje verderop in dezelfde straat is er **al een frituur**: 'Vette Pret'.

3. De aardappeloogst valt tegen waardoor frieten **duurder** worden.

4. In frituur 'Vette Pret' krijg je bij elk bakje frieten een saus naar keuze **gratis**.

De **voordelen** van de vrijemarkteconomie zijn:

- **Innovatie**: vrij ondernemen leidt tot creativiteit wat op zijn beurt tot vernieuwing leidt. Wie vernieuwend is, zal ook een sterke positie op de markt innemen.
- **Productverbetering**: om concurrentieel te blijven moeten producenten steeds een zo kwalitatief hoogstaand mogelijk product op de markt brengen.
- **Efficiëntie**: door de concurrentie moet elke speler zo efficiënt mogelijk presteren, wat zowel de prijs als de kwaliteit positief beïnvloedt in het voordeel van de consument.

Toch heeft de vrijemarkteconomie ook een aantal **nadelen**:

- **Misbruiken**: de prijs is niet altijd het resultaat van vraag en aanbod, maar kan gemanipuleerd worden door machtige marktpartijen, zoals grote multinationals. De concentratie van economische macht leidt vaak tot een te klein aanbod en daardoor tot heel hoge prijzen.
- **De vrijemarkteconomie is dynamisch**: wanneer de behoeften van consumenten veranderen, dan zullen de prijzen ook snel veranderen. Als de behoefte aan een product daalt of als er een massale productie is, daalt de prijs van het product. Op die manier kunnen ondernemingen failliet gaan.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

- **Milieuvervuiling**: bij de zoektocht naar de goedkoopste productiemanier om winst te maken, wordt er te weinig belang gehecht aan het gemeenschappelijke goed (zoals bossen, oceanen en de ozonlaag). Op die manier raken onder andere natuurlijke hulpbronnen uitgeput en ontstaat er lucht-, water- en bodemverontreiniging.

© Shutterstock

- **Ongelijkheid**: enerzijds houdt de markt weinig tot geen rekening met ouderen, zieken, werklozen … Zij vallen economisch gezien vaak uit de boot. Anderzijds is er onder de actieve bevolking vaak een ongelijke verdeling van het inkomen.

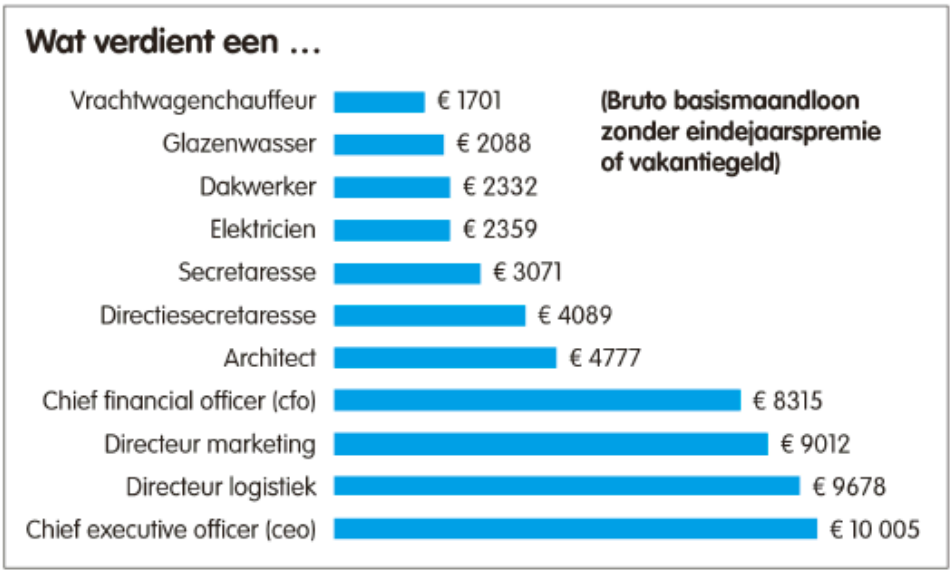

Bron: Vonck, S., 'De loonkloof wordt groter', Knack, 2 april 2014

3.4.3 Gemengde economie

De economische situatie in België vertoont kenmerken van een vrijemarkteconomie, maar kent toch ook een bepaalde mate van staatstussenkomst. Het is een **gemengde** of **neokapitalistische economie**. Zowel consumenten als producenten zijn binnen die economische orde niet volledig vrij om beslissingen te nemen. Ze moeten zich aan verscheidene beperkingen houden.

4. ECONOMISCHE GROEI

4.1 Basisbegrippen: bnp en bpp

De economie is voortdurend in beweging. Een indicator om de grootte van de economie op macroeconomisch niveau te meten, is het **bnp** of **bruto national product**. Dat is het totale inkomen van de mensen die in een land wonen, ongeacht of ze in dat land of in het buitenland werken.

Een gelijkaardige indicator die in deze context vaak vermeld wordt, is het **bbp** of **bruto binnenlands product**. Dat is het totale inkomen dat wordt voortgebracht binnen de staatsgrenzen van een land. Het geeft dus m.a.w. de marktwaarde weer van alle goederen en diensten die er gedurende één jaar worden geproduceerd.
'Binnenlands' betekent dus 'verdiend/geproduceerd binnen de landsgrenzen' en 'nationaal' staat voor 'verdiend/geproduceerd door de staatsburgers van een land'.

Het bbp is een veelgebruikte maatstaf voor de welvaart van een land. Toch kan het niet gebruikt worden om de welvaart in verschillende landen met elkaar te vergelijken. India heeft bijvoorbeeld een hoger bbp dan België, hoewel de welvaart of de levensstandaard in België hoger ligt.

Hoe kun je dat verklaren?

Om een beter beeld te krijgen van de welvaart van een land moet je het bbp dus delen door het aantal inwoners. We spreken in dat geval het bbp per capita.

4.2 Voordelen

4.2.1 Toename van het aantal beschikbare producten

Economische groei leidt tot grotere productie waardoor niet alleen meer, maar ook heel wat verschillende producten beschikbaar zijn. De consumenten krijgen een grotere keuzevrijheid.

4.2.2 Hoger consumenten- en ondernemersvertrouwen

De grafiek op de volgende pagina geeft de economische groei en het consumentenvertrouwen in Nederland weer voor de periode 2009-2013.

Wat kun je afleiden uit de relatie tussen economische groei en consumentenvertrouwen?

Economische groei heeft dus een positief effect op het vertrouwen van consumenten. Dat geldt trouwens ook voor het ondernemersvertrouwen. Bovendien is ook het omgekeerde waar. Dat is heel belangrijk voor de economie, want daardoor zijn ondernemers meer geneigd om te investeren en consumenten om uit te geven, wat de economische groei nog verder zal stimuleren.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

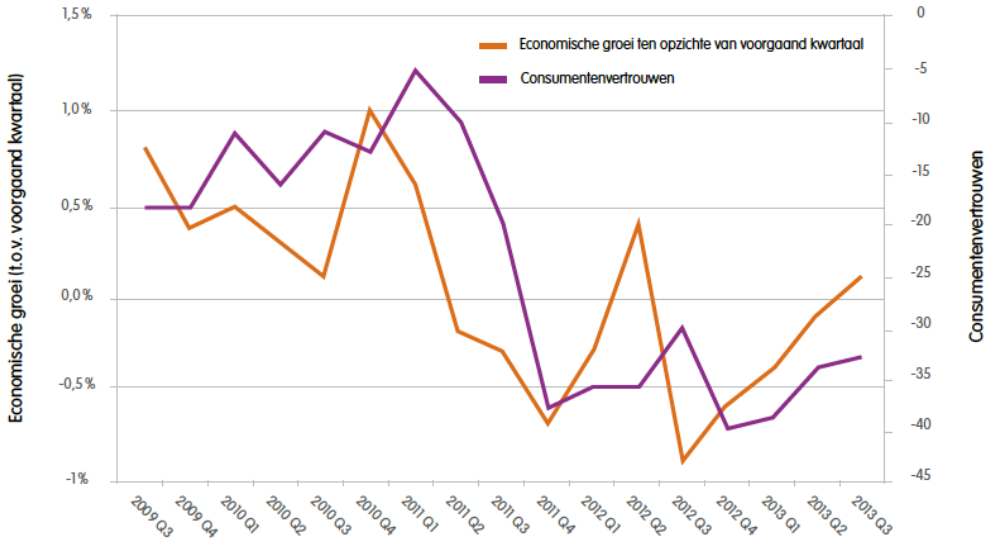

Bron: www.mejudice.nl

4.2.3 Hogere levensstandaard

Economische groei leidt tot een algemene stijging van de inkomens. Dat heeft twee belangrijke gevolgen:

- Er komt **meer welvaart voor velen**, al is die heel oneerlijk verdeeld. In 2012 bleek de levensstandaard van de Belgen 19 % procent boven het Europese gemiddelde te liggen. België had daarmee de op zeven na hoogste levensstandaard in de Europese Unie.
- Anderzijds **neemt de extreme armoede af**. Zo moest in 1981 nog meer dan de helft van de wereldbevolking overleven met 1,25 dollar per dag. Vandaag is dat nog het geval voor ongeveer een vijfde van de bevolking en de Wereldbank gaat ervan uit dat dat cijfer rond 2030 naar 8 % zal gedaald zijn

4.2.4 Technologische innovatie

Net zoals de technologische ontwikkeling de motor is van economische groei, leidt economische groei weer tot verdere technologische innovatie.

4.2.5 Meer werkgelegenheid

Hoe meer economische groei gerealiseerd wordt, hoe meer de bedrijven kunnen denken aan uitbreiding en dus jobcreatie.

4.2.6 Meer sociale zekerheid

Meer groei betekent ook dat er meer investeringsruimte is voor welzijn. Goede economische omstandigheden maken dat overheden, werkgevers en werknemers kunnen investeren in een systeem van door de staat georganiseerde solidariteit, de sociale zekerheid. Op die manier willen ze iedereen die er nood aan heeft een basisinkomen en/of –verzorging kunnen bieden.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

4.3 Nadelen

4.3.1 Massaproductie en overconsumptie

Economische groei zet ons aan om heel wat meer te produceren en te consumeren dan we nodig hebben. Die massaproductie en overconsumptie kunnen zware gevolgen hebben voor het milieu en onze gezondheid. Uit onderzoek van de VN blijkt dat in de geïndustrialiseerde landen jaarlijks 300 miljoen ton voedsel weggegooid wordt door voedingsbedrijven, supermarkten en consumenten.

Zowel bij de bedrijven als de supermarkten bestaan er immers bepaalde minimumeisen voor voedsel, zodat perfect eetbare producten bij het afval belanden.
De consument is daarnaast ook heel kieskeurig. De gemiddelde Vlaming gooit per jaar tussen de 15 en 23 kilogram voedsel weg. Voor alle Vlamingen samen betekent dat een verspilling van 94 tot 142 miljoen kilogram.
Zowel op internationaal als lokaal vlak bestaan er initiatieven om die voedselverspilling aan te pakken. In 2014 lanceerde 11.11.11 haar jaarlijkse campagne met voedselverspilling als thema.
Milieuactivisten proberen voedselverspilling aan de kaak te stellen door initiatieven zoals *Feeding the 5000*, waarbij in grootsteden als Londen, Amsterdam en Brussel gratis maaltijden worden bereid met voedsel dat normaal in de vuilnisbak belandt. In Gent maken vrijwilligers in een soepcafé volwaardige maaltijden met voedseloverschotten. Sommige supermarkten werken samen met voedselbanken. Colruyt gaf bijvoorbeeld in 2012 meer dan 350 ton onverkocht voedsel aan de voedselbanken.

4.3.2 Kloof tussen rijk en arm

Hoe actueel de debatten en analyses over de kloof tussen rijk en arm ook mogen klinken, er zijn altijd vormen van ongelijkheid geweest. Al minstens even oud zijn de discussies om dat fenomeen te verklaren.
De opvatting die sommige economen in de naoorlogse periode hadden, klopt in elk geval niet. Volgens hen zou economische groei en ontwikkeling leiden tot meer gelijkheid. Het is echter net het tegenovergestelde: als een samenleving meer gelijkheid wil, zal ze economisch minder groeien. Wil ze daarentegen meer groei tot stand brengen, dan zal ze ongetwijfeld met meer ongelijkheid geconfronteerd worden.

Globalisering
Een factor die een heel belangrijke rol speelt in de groter wordende kloof tussen arm en rijk, is de globalisering, zowel op politiek, economisch als cultureel vlak.

Wat versta je onder globalisering?

We kunnen hierbij een onderscheid maken tussen politieke, economische en culturele globalisering. Door de groeiende economische globalisering concurreren westerse bedrijven nu niet enkel meer met elkaar, maar ook met arbeiders uit minder ontwikkelde landen.

Hoe komt het dat die minder ontwikkelde landen concurrenten zijn voor onze bedrijven?

Inkomenskloof
De multinationals vechten elk voor hun plaats op de wereldmarkt. Om zo laag mogelijke lonen te moeten betalen, verhuizen ze hun productie naar landen waar er een overschot aan arbeidskrachten is en inwoners strijden voor een baan. Omdat de vraag naar werk dus groter is dan het aanbod, worden die mensen al snel uitgebuit via ontzettend lage lonen.

Werkomstandigheden
Om kosten te drukken, wordt er niet alleen een hongerloon uitbetaald aan de arbeiders. Vaak wordt er ook ingeboet op de arbeidsomstandigheden. Arbeiders werken er veel te lang, in mensonterende omstandigheden en vaak zonder echte pauzes. Dat werd pijnlijk duidelijk op 24 april 2013, toen in Bangladesh een acht verdiepingen tellend gebouw met voornamelijk textielfabrieken instortte. Er kwamen meer dan 1000 mensen om het leven en er vielen meer dan 2000 gewonden. Die ramp bracht de schrijnende werkomstandigheden van de arbeiders aan het licht.

Fairtrade
De kloof tussen rijk en arm heeft veel te maken met onrechtvaardige machtsverhoudingen en oneerlijke internationale handel. Het is vooral door de openstelling van de grenzen en de vrijmaking van de markten dat de lokale producenten van ontwikkelingslanden aan een ondraaglijke concurrentie werden onderworpen.
Niet alleen kregen de lokale landbouwers minder geld, maar ook hun werk- en leefomstandigheden veranderden. Via het principe van fairtrade of eerlijke handel proberen een aantal organisaties daar iets aan te doen.
Toch zijn er ook kritische geluiden te horen. Wie fairtradeproducten koopt, helpt volgens enkele studies de lokale bevolking niet echt verder. De lonen van de fairtradecoöperaties zouden lager liggen en de werkomstandigheden zouden minder goed zijn dan bij vergelijkbare niet-fairtradearbeiders. De fairtradecoöperaties zouden de arbeiders ook onvoldoende toegang bieden tot zorg, scholing en goed sanitair. Die negatieve aspecten worden deels verklaard door het toenemende aantal fairtradelabels. Mogelijk worden fairtradevergunningen onterecht toegekend.

Andere welzijnsindicatoren
Onderzoek door de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) uit 2014 toonde aan dat de ongelijkheid tussen landen afneemt, ondanks de kloof tussen rijk en arm. Die ontwikkeling wordt onder andere verklaard door de snellere groei van de economieën van de arme landen in vergelijking met die van de rijke landen. Volgens het rapport spelen ook het onderwijs en de politieke instellingen een belangrijke rol. Voor het eerst hanteerde de OESO voor de opstelling van haar rapport een nieuwe rekenmethode. In tegenstelling tot vroeger werden niet enkel het inkomen en de economische groei in kaart gebracht, maar speelden ook levensverwachting, misdaadcijfers, kwaliteit van de leefomgeving en andere welzijnsindicatoren een rol.

4.3.3 Ecologische voetafdruk

Alles wat we doen heeft een grote impact op de aarde. Als we eten, ons verplaatsen, werken, uitgaan … verbruiken we natuurlijke hulpbronnen zoals hout, olie en ertsen. Om na te gaan hoe groot die invloed is, ontwikkelden een aantal wetenschappers een indicator: de **ecologische voetafdruk**. Die geeft weer hoeveel aardoppervlakte er nodig is om ons jaarlijkse consumptieniveau of onze levensstijl te onderhouden. Die voetafdruk wordt uitgedrukt in hectaren. Het gaat om de biologisch productieve delen van de aardoppervlakte, zoals bossen en akkerland. Woestijnen en ijskappen tellen dus niet mee.

5. ARMOEDE

5.1 Armoede en aanverwante begrippen

Mensen die in armoede leven, kunnen niet (volledig) in hun primaire behoeften voorzien.

Wat versta je onder primaire behoeften?

Armoede is echter meer dan dat. De uitsluiting van de **primaire behoeften** brengt ook andere uitsluitingen met zich mee. Zo zal iemand die in een bouwvallig huis woont, vaak geen goede plaats vinden om huiswerk te maken of te studeren. En wie moeilijk zijn weg vindt in het onderwijs blijft vaak verstoken van een diploma en werk.

Welke domeinen, naast onderwijs, zijn ook vaak niet of minder toegankelijk voor mensen in armoede?

Rechten die een menswaardig bestaan mogelijk maken, zijn **sociale grondrechten**. Als iemand geen toegang tot die rechten krijgt, volgt er een **structurele uitsluiting**.
Armoede heeft zowel een **buiten- als een binnenkant**. De buitenkant verwijst naar het materiële en is dus meestal zichtbaar. De binnenkant verwijst naar de menselijke gevolgen van armoede en is meestal minder zichtbaar.

Geef telkens twee concrete voorbeelden van de zichtbare en minder zichtbare kant van armoede.

Buitenkant:
Binnenkant:

De Belgische socioloog en armoedespecialist **Jan Vrancken** (1944) definieert armoede als volgt: ‘Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt de armen van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving. Die kloof kunnen armen niet op eigen kracht overbruggen.’

Er is een onderscheid tussen generatiearmoede en nieuwe armoede. **Generatiearmoede** is armoede die van ouders op kinderen wordt doorgegeven. Uit onderzoek blijkt dat wie in armoede geboren wordt, in verhouding meer kans heeft om later ook in armoede te leven.
Mensen die eerder niet arm waren, maar toch in armoede verzeilen, zijn voorbeelden van **nieuwe armoede**.
Het blijkt dat generatiearmen beter kunnen omgaan met hun situatie. Omdat ze het nooit anders gekend hebben, hebben ze zich bepaalde overlevingsstrategieën eigen gemaakt. Zo kennen ze bijvoorbeeld de goedkope winkels of weten ze waar ze goedkoop kunnen eten. Nieuwe armen moeten zich daarentegen plots aanpassen aan een nieuwe levensstijl, waarbij ze het moeilijk hebben om het te redden op financieel vlak.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Een begrip dat vaak gelinkt wordt aan armoede is **maatschappelijke kwetsbaarheid.** Volgens de Vlaamse jeugdcriminologe **Nicole Vettenburg** houdt dat in dat iemand in zijn of haar contacten met maatschappelijke instellingen, zoals de school, de arbeidsmarkt en justitie, vooral en steeds opnieuw met negatieve aspecten (controle, sancties) wordt geconfronteerd. Daardoor profiteert hij of zij minder van het positieve aanbod van die instellingen.

Als een maatschappelijk kwetsbaar kind op school steeds straf krijgt en slechte punten behaalt, dan zorgen die negatieve ervaringen ervoor dat het kind minder zal profiteren van de kans om kennis en vaardigheden op te doen. Het gevolg daarvan is dat het kind later zwakker zal staan als het een job zoekt. Wie maatschappelijk kwetsbaar is, heeft dan ook een grotere kans om in armoede verzeild te raken en het slachtoffer te worden van sociale uitsluitingen. De organisatie Kind en Gezin beschouwt gezinnen als maatschappelijk kwetsbaar als ze een gebrekkige toegang hebben tot werk, inkomen, huisvesting, school en gezondheidszorg.

5.2 Aspecten, kringloop en klovenmodel

5.2.1 Aspecten van armoede

De volgende criteria worden gebruikt om te peilen naar de mate van armoede.

Inkomen en schulden
Wie in armoede leeft, heeft een gebrek aan geld of een inkomen, en moet daarnaast vaak afrekenen met een grote schuldenlast. Er zijn drie types van schulden die daarbij regelmatig terugkeren: de betaling van gas- en elektriciteitsrekeningen, gezondheidskosten (zoals ziekenhuisfacturen), en schoolkosten. Het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn (OCMW) helpt een kleine 100 000 Belgische gezinnen om hun rekeningen te beheren. Onvoldoende inkomen zorgt er ook voor dat armen minder deelnemen aan het sociale leven. Sportclubs, hobbyverenigingen of horeca kosten nu eenmaal geld.

Voeding
Mensen met weinig financiële middelen besparen heel vaak op voedingsmiddelen. Een evenwichtige en gevarieerde voeding is echter noodzakelijk om voldoende weerstand op te bouwen tegen ziektes. Vooral kinderen hebben voor hun ontwikkeling nood aan gezonde voeding.

Huisvesting
Wie arm is, woont vaak in slecht geïsoleerde huizen. Dat zorgt ervoor dat de elektriciteitsrekening hoger oploopt, wat het financiële probleem alleen maar groter maakt. Wie in slechte leefomstandigheden woont, zal ook veel minder snel geneigd zijn anderen uit te nodigen, wat kan leiden tot sociale isolatie. Ongezonde woningen zorgen ook heel vaak voor gezondheidsproblemen zoals astma als gevolg van vocht en schimmel.

Gezondheidszorg
België kent een goed uitgebouwd gezondheidssysteem. Toch vallen armer snel uit de boot. Doktersbezoek en ziektekosten worden uitgesteld omdat er te weinig geld is. Armoede leidt vaker tot een slechte gezondheidstoestand, langdurige ziektes en psychische stoornissen zoals depressies. Onderzoek toont aan dat mensen in armoede gemiddeld zeven tot acht jaar minder lang leven.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Onderwijs
Enerzijds hebben jongeren uit kansarme gezinnen meer kans om de school vroegtijdig te verlaten. Anderzijds blijkt dat wie over geen of enkel een diploma lager onderwijs beschikt, bijna drie keer meer kans heeft om in de armoede te verzeilen dan mensen met een diploma secundair onderwijs.

Werk
Een goede job is een belangrijke hefboom in ons leven. Het levert naast een inkomen ook sociale contacten en maatschappelijke waardering op. Wie geen of slecht betaald werk heeft, wordt al snel geconfronteerd met sociale uitsluiting.

5.2.2 Kringloop van armoede

Armoede is meestal niet gewoon een opstelsom van uitsluitingen op verschillende maatschappelijke vlakken. Er kunnen zich problemen voordoen op verschillende domeinen. Dit is de zgn. **kringloop van armoede**. De problemen uit deze kringloop kunnen zowel oorzaken als gevolgen van armoede zijn.

Visualiseer de kringloop van armoede door in het schema hieronder de problematiek in te vullen.

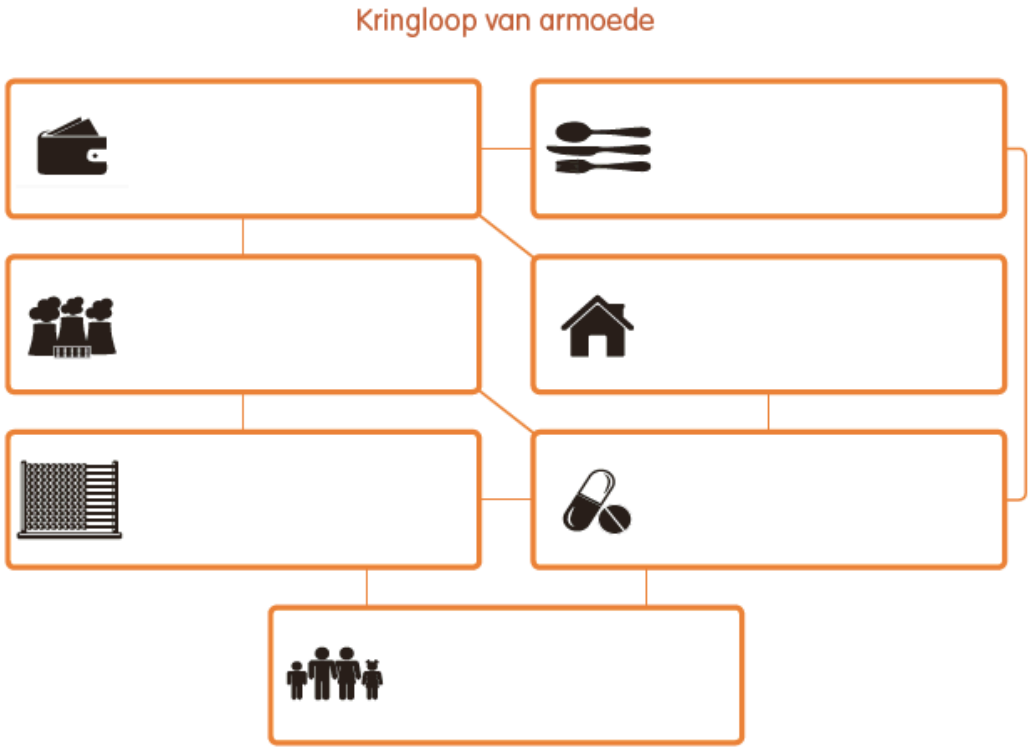

Soms wordt de kringloop ook voorgesteld als een web.

5.3 Concrete oorzaken

Armoede kan heel wat oorzaken hebben. Sommige mensen worden erin geboren, terwijl anderen er tijdens hun leven in terechtkomen. Sommigen werkten de armoede in de hand, anderen konden er dan weer niets aan doen. Soms is één oorzaak verantwoordelijk voor de armoede, in bepaalde gevallen liggen meerdere oorzaken aan de basis.

De volgende getuigenissen halen de voornaamste oorzaken van armoede aan. Omschrijf ze kort.

'Na de chemo begonnen de bestralingen. Al na de eerste sessie voelde ik dat mijn lichaam nooit meer hetzelfde zou zijn. Mijn huid was helemaal verbrand. De chemo veroorzaakte botontkalking, de radiotherapie verwoestte mijn spijsvertering. Er waren dagen dat ik de moed verloor, dat ik de strijd met die ziekte niet langer kon verdragen. Eigenlijk heb ik een operatie nodig waarbij ze mijn slokdarm wegnemen. Maar ik ben bang, want de kans bestaat dat ik de rest van mijn leven op sondevoeding moet doorbrengen. Bovendien is de operatie veel te duur. Medicatie, kinesitherapie, bloedonderzoeken, check-ups … het kost allemaal geld. En de terugbetaling mag in ons land dan behoorlijk geregeld zijn, een invaliditeitsuitkering van € 800 tot € 1000 per maand geeft weinig speling.' (A. Kox, 57 jaar)

Uit: Declercq, M., 'Aanvaard ons. Alstublieft', De Morgen, 29 december 2012

'We gaan zo goed als nooit buiten. Als het geen school is, zitten de kinderen in de living. Waar zou ik naartoe gaan? Hier is niks in de buurt. De kinderen hebben geen fietsen, er is geen park waar we naartoe kunnen en wat er wel is, kost geld. (…) De kinderen en ik zijn altijd alleen. Voor hobby's is geen geld, vriendjes wil ik hier niet uitnodigen en zelf gaan ze ook nergens spelen. Met hun vader hebben ze geen contact.' (C. Van Steenkiste, 37 jaar)

Uit: Herbots, K., 'Mama's die tellen', De Morgen Magazine, 29 december 2012

'Jonge migrantenkinderen worden vaak doorverwezen naar een beroepsopleiding, terwijl ze toch een technische richting aankunnen mits een goede leerlingbegeleiding. … Het gevolg van hun lage scholing is dat ze in de lagere arbeidsklasse terechtkomen met zeer weinig doorgroeimogelijkheden. De allochtonen die wel kansen krijgen, worden op het werk vaak geconfronteerd met racisme en discriminatie, de promotiekansen worden hun vaak ontnomen omdat de autochtonen niet dulden dat een allochtoon boven hen komt te staan. Dat gaat gepaard met veel jaloezie en zelfs pesten. Ook bij sollicitaties worden hun vaak kansen ontnomen omdat een autochtoon voorrang krijgt op een allochtoon. Hun beleving daarin is dat een allochtoon met een A1-diploma in de praktijk wordt gelijkgesteld met een autochtoon A2.' (K.L., buurtwerker, Hasselt)

Uit: Vassart, C., 'Getuigenissen van sluipende uitsluiting', Koning Boudewijnstichting, 2005, p. 40-41

'Ik ben niet in armoede geboren. Op een dag kwam ik Sonja tegen en werden we verliefd. 29 jaar geleden zijn we getrouwd. Het leven lag aan onze voeten. En als je jong bent, wil je wel wat van het leven genieten. Je koopt een en ander. Op krediet in ons geval, want je denkt dat je dat allemaal wel kunt terugbetalen. In die tijd stelde de bank nog geen vragen en kon je nog voor 110 % lenen. Tot je op een dag moet vaststellen dat je de lening niet meer kunt afbetalen en de schulden zich opstapelen.' (Frank, 57 jaar)

Uit: S.n., 'Iedereen beschermd tegen armoede? Drie straffe verhalen', Folder Welzijnszorg, najaar 2014

'Er is een jong gezinnetje, ze hebben een klein kindje, en die man valt tussen alle stelsels. Hij is zijn werk kwijtgeraakt … Hij heeft nu nog wel een vervangingsinkomen, maar hij is niet invalide en hij kan ook geen werk meer vinden, want hij heeft geen diploma's of attesten en komt uit het bijzonder onderwijs, staat zeer zwak op de arbeidsmarkt. Hij is nog maar 24 of zo, maar wij hebben al het gevoel: het is gedaan voor heel zijn leven. (G.O., sociaal assistente, Brecht)

Uit: Vassart, C., 'Getuigenissen van sluipende uitsluiting', Koning Boudewijnstichting, 2005, p. 13

'In 2000 ging ik in zee met een architect en een aannemer. In twee maanden gingen ze de klus klaren. Maar de aannemer hield zich niet aan de afspraken.' De werken zouden uiteindelijk 14 maanden duren. Heel die periode moest Hendrik noodgedwongen zijn winkel sluiten. De inkomsten droogden op en de rekeningen stapelden zich op. Zijn bedrijf ging op de fles. 'Van de ene op de andere dag was ik alles kwijt. Ik moest gaan aankloppen bij het OCMW.' (H. Hendrickx, 46 jaar)

Uit: www.vacature.be

'Enkele jaren geleden hebben we een enquête georganiseerd voor de bejaarden die hier wonen. Daaruit bleek dat een op vier bejaarden ouder dan 75 financiële moeilijkheden heeft. Misschien ligt dat aan het feit dat hier vooral landbouwers leven. (…) Voor hun kinderen zit er dan niets anders op dan een deel van hun grond te verkopen, waar ze anders misschien zélf mee aan de slag zouden zijn gegaan, om toch nog een plaatsje in een bejaardentehuis te kunnen betalen voor hun vader of moeder.' (R.V., priester Gingelom)

Uit: Vassart, C., 'Getuigenissen van sluipende uitsluiting', Koning Boudewijnstichting, 2005, p. 70.

5.4 Armoedebestrijding

Er zijn verscheidene manieren om armoede aan te pakken. We maken een onderscheid tussen structurele en caritatieve armoedebestrijding.

5.4.1 Structurele armoedebestrijding

Bij structurele armoedebestrijding wordt niet alleen aandacht geschonken aan de armoede zelf, maar ook aan de samenleving die de armoede voortbrengt en zelfs in stand houdt. Er wordt naar mechanismen gezocht die armoede en uitsluiting veroorzaken. Zowel overheden als verenigingen doen aan structurele armoedebestrijding.

Overheden
Het zijn in de eerste plaats de overheden die armoede op grote schaal willen aanpakken. Op **Europees vlak** wordt er in het kader van het Europe2020-programma o.m. naar gestreefd om 20 miljoen mensen uit hun armoede en sociaal isolement te halen.

Ook de **Belgische overheid** heeft plannen voor armoedebestrijding vastgelegd in het Federaal Plan Armoedebestrijding. De **Vlaamse overheid** probeert hetzelfde via het Vlaamse Actieplan Armoedebestrijding. Die plannen zijn opgebouwd rond enkele strategische doelen:

- sociale bescherming van de bevolking via de sociale zekerheid en sociale bijstand,
- kinderarmoede tegengaan,
- kwetsbare groepen beter laten integreren (actieve insluiting) o.a. via arbeidsplaatsen,
- werk maken van betere huisvesting en dakloosheid bestrijden,
- het recht op gezondheid,
- toegankelijkheid van overheidsdiensten bevorderen.

Verenigingen
Naast de overheden zijn er verschillende organisaties die armoede structureel proberen in te dammen. In België zijn dat meestal **vzw's** (verenigingen zonder winstoogmerk), bijvoorbeeld **Welzijnszorg**. Zulke organisaties trachten eveneens structureel zaken te veranderen door druk uit te oefenen op de overheid o.a. via allerlei acties.

5.4.2 Caritatieve armoedebestrijding

Via caritatieve armoedebestrijding of liefdadigheidsacties krijgen armen, hulpbehoevenden of mensen in nood (gratis) hulp. Veel van de caritatieve instellingen hebben ontegensprekelijk hun nut, maar ze bieden slechts een kortetermijnoplossing. Omdat niet de oorzaken van armoede aangepakt worden, verandert er vaak op lange termijn niets.

Voor individuen
Als je een bedelaar een **aalmoes** geeft, dan verleen je hem vrijwillig geld of andere materiële hulp. Het begrip 'aalmoes' is afgeleid van de Griekse term *eleemosý*ne, wat 'medelijden' of 'barmhartigheid' betekent. Verscheidene godsdiensten beschouwen die vorm van liefdadigheid als een (verplicht) element van de geestelijke praktijk.

Elke actie die een persoon of een groep onderneemt om iemand in armoede te helpen, behoort tot de caritatieve armoedebestrijding. Een klas kan bijvoorbeeld een actie op poten zetten om geld in te zamelen, zodat een klasgenoot die het thuis minder breed heeft toch mee op klasweekend kan.

Voor groepen

© Belgaimage

Veel caritatieve verenigingen zetten zich echter in voor groepen van mensen i.p.v. specifieke individuen. Je hebt wellicht al van de **Voedselbanken** gehoord. Zulke liefdadigheidsinstellingen willen enerzijds verspilling van voedingswaren voorkomen en anderzijds mensen in armoede rechtstreeks helpen door hun kosteloos levensmiddelen te bezorgen. Daarom worden de overschotten uit de voedselindustrie en –distributie verzameld ten voordele van de minderbedeelden. In ons land zijn de negen bestaande Voedselbanken verenigd in de Belgische Federatie van Voedselbanken.

Een ander voorbeeld van caritatieve armoedebestrijding is **Poverello**, een Belgische instelling die kansarmen actief wil helpen. Poverello betekent 'kleine, arme man' in het Italiaans. De organisatie werd in 1978 opgericht door Jan Vermeire. Dagelijks worden in verscheidene centra meer dan 700 maaltijden bereid en opgediend tegen een kleine vergoeding. Het begon ooit als een centrum waar je terechtkon voor een boterham, wat soep of koffie. Vandaag is het een netwerk van centra waar mensen in nood ook een warme maaltijd, schone kledij, hygiënische of medische verzorging of een slaapplaats kunnen krijgen.
Poverello werkt met vrijwilligers en ontvangt geen subsidies. Op die manier is de organisatie niet afhankelijk van de overheid en wordt heel wat administratieve rompslomp vermeden. Poverello overleeft op liefdadigheidsbijdragen van mensen, overschotten van bakkers en traiteurs …

6. SOLIDARITEIT

6.1 Definitie

Mensen zijn sociale dieren die elkaar nodig hebben. Daarnaast proberen ze een aantal waarden na te streven. Heel wat van die waarden zijn dan ook niet toevallig gericht op de groep.

Welke waarden komen de groep ten goede?

Dit is een mogelijke definitie van solidariteit:

'Solidariteit is een toestand van positieve onderlinge verbondenheid tussen individuen of groepen, dit wil zeggen een situatie waarin afhankelijkheidsrelaties in het teken staan van hulp van de sterkere aan de zwakkere, dan wel van behartiging van gemeenschappelijke belangen.'

Bron: Van Oorschot, W., 'Solidariteit in verzekering en sociale zekerheid: analyse van een begrip', Sociaal Maandblad Arbeid, 46, 1991, p. 461

Illustreer enkele elementen uit de definitie met concrete voorbeelden.

1. Positieve onderlinge verbondenheid tussen individuen of groepen

2. Hulp van de sterkere aan de zwakkere

3. Behartiging van gemeenschappelijke belangen

6.2 Soorten

6.2.1 Mechanische versus organische solidariteit

De Franse socioloog **Emile Durkheim** (1858-1917) maakte in de 19e eeuw een onderscheid tussen een mechanische en een organische solidariteit.
Mechanische solidariteit tref je volgens hem aan in traditionele samenlevingen waarin mensen zich sterk identificeren met de groep. De mensen die zich met elkaar verbonden voelen, zijn uniform of gelijk aan elkaar. Zo oefenen ze vaak hetzelfde beroep uit. In moderne samenlevingen is er een sterke arbeidsdeling waarbij iedereen een eigen taak uitoefent. In dat geval ontstaat er een **organische solidariteit**.

Omdat mensen elkaar nodig hebben om een doel te bereiken, worden er ruilprocessen op touw gezet. Niet langer gelijkheid, maar verscheidenheid leidt tot solidariteit. Waar de mechanische solidariteit eerder gebaseerd is op gevoelens van affectie en bepaalde normen, is de organische solidariteit gebaseerd op een functionele afhankelijkheid. Er worden o.a. materiële zaken uitgewisseld vanuit een zeker eigenbelang.

6.2.2 Unilaterale versus bilaterale solidariteit

Het onderscheid tussen unilaterale en bilaterale solidariteit is gebaseerd op de persoon die voordeel haalt uit de solidariteit. Kenmerkend voor **unilaterale solidariteit** is dat degene die steun verleent zich bewust is van de (tijdelijke) behoeften en belangen van de ander. Wie de rol van hulpverlener aanneemt, wordt daar zelf niet per se beter van. Het gaat dus om een eenzijdige solidariteit, die vaak verband houdt met een eenmalige actie. Hulpverleners en hulpontvangers kennen elkaar niet. Omdat er niets in ruil wordt verwacht, kun je het ook compassionele of belangeloze solidariteit noemen.

Bij **bilaterale solidariteit** halen beide partijen voordeel uit de solidariteit. Die wederzijdse solidariteit is gebaseerd op een weloverwogen eigenbelang. Daarbij wordt geprobeerd om de zelfredzaamheid van de ander te bevorderen. Want wie voor zichzelf kan zorgen, zal in de toekomst niet langer afhankelijk zijn van de ander. Later kunnen de rollen zelfs omgekeerd zijn.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

6.2.3 Formele versus informele solidariteit

Formele solidariteit wordt door de overheid georganiseerd en komt voort vanuit het solidariteitsbeginsel. Alle volwassen leden van een samenleving moeten daarbij in evenredige mate bijdragen aan de kosten van een aantal sociale zekerheden, ongeacht of ze er al dan niet gebruik van maken. Die vorm van solidariteit wordt ook geïnstitutionaliseerde of structurele solidariteit genoemd.

Solidariteit kan ook georganiseerd worden op basis van privé-initiatief. Doorgaans ben je vrij om er al dan niet aan deel te nemen. Die **informele solidariteit** kan lokaal, national of internationaal georganiseerd zijn. Soms kan het ook een verplicht karakter hebben, zoals de onderhoudsplicht van gezinsleden bij de familiale solidariteit. De overheid verplicht namelijk dat ouders voor hun kinderen zorgen, maar ook dat volwassen kinderen voor hun (hoogbejaarde) ouders zorgen.

6.2.4 Solidariteit op microniveau versus solidariteit op macroniveau

Wanneer de solidariteit zich afspeelt tussen individuen zoals gezinsleden, vrienden en buren, dan gaat het om solidariteit op **microniveau**. Ook allerhande vrijwilligerswerk wordt tot die vorm van solidariteit gerekend.

Alle overige vormen van solidariteit behoren tot het **macroniveau**, bijvoorbeeld de verplichte solidariteit die de overheid via het belastingstelsel oplegt aan haar burgers.

6.2.5 Concrete toepassingen

Noteer in de onderstaande tabel telkens aan welke soorten van solidariteit de organisatie beantwoordt.

Organisatie	**Micro/ macro**	**Unilateraal/ bilateraal**	**Formeel/ informeel**
Het **Rode Kruis** is een internationale organisatie die medische en andere hulp verleent aan mensen in nood over de hele wereld. Het is de grootste humanitaire organisatie ter wereld.			
In België ontvangen ouders **kinderbijslag** op basis van de verplichte bijdrage van de werkende bevolking. Dat bedrag moet de kosten voor de opvoeding van kinderen enigszins verlichten.			
Poverello deelt in de metrostations van Brussel regelmatig soep uit aan daklozen. De organisatie is gesticht door dokter Jan Vermeire.			

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

6.3 Structurele solidariteit

6.3.1 Sociale zekerheid

Iedereen krijgt in zijn leven te maken met de sociale zekerheid. Je doet er een beroep op wanneer je ziektebriefjes binnenbrengt bij het ziekenfonds, wanneer je werkloos bent of kinderbijslag ontvangt … **De sociale zekerheid steunt op twee principes: het verzekeringsprincipe en het solidariteitsprincipe.**

Verzekering
Je kunt je voor bepaalde risico's beschermen via brand-, levens- en autoverzekeringen. De premie verhoudt zich tot het risico dat je loopt en de uitkering waar je recht op hebt wanneer het misloopt. Hetzelfde principe geldt voor de sociale zekerheid. Wie de 'sociale bijdrage' betaalt, heeft recht op een uitkering wanneer het verzekerde risico zich daadwerkelijk voordoet.

Solidariteit
Een socialezekerheidsstelsel dat enkel gebaseerd is op het verzekeringsprincipe zou asocial en onrechtvaardig zijn. In dat geval zou je immers alleen een verzekering kunnen aangaan als je het je kunt veroorloven. Daarom betalen loontrekkenden een bijdrage die gebruikt wordt voor de uitkering van wie niet kan werken. De actieven betalen voor de gepensioneerden, de werkenden voor de werklozen, de gezonden voor de zieken …

De sociale zekerheid wil zo veel mogelijk sociale risico's dekken en bestaat uit zeven takken die ondergebracht zijn in drie grote sectoren:

- de vervangingsinkomens voor wie zijn loon verliest;
- de aanvullende uitkeringen voor wie sociale lasten moet dragen die bijkomende kosten met zich meebrengen;
- de schadevergoedingen voor beroepsrisico's.

Vervangingsinkomens

- Werkloosheidsuitkering
  Wanneer een werknemer ongewild zijn werk verliest, heeft hij recht op een vervangings-inkomen of werkloosheidsuitkering. In principe geldt die maatregel alleen voor werknemers in loondienst. Zelfstandigen kunnen er geen aanspraak op maken, omdat ze die bijdragen niet betalen. De RVA, de Rijksdienst Voor Arbeidsvoorziening, beheert de gelden voor de werkloosheidssector en verdeelt ze over vier instellingen, die de werklozen uitbetalen: de Hulpkas voor Werkloosheidsuitkeringen (HVW) en de vakbonden (ACV, ABVV en ACLVB).

- Rust- en overlevingspensioen
  De actieve bevolking betaalt de pensioenen van de niet-actieven. Anders gezegd: de huidige generatie betaalt de pensioenen van de vorige generatie, in de wetenschap dat de volgende generatie dat ook zal doen voor hen. Daar wringt vandaag echter het schoentje.
  De rust- en overlevingspensioenen worden geregeld door de RVP, de Rijksdienst Voor Pensioenen.

- Ziekte- en invaliditeitsverzekering
  Elke Belg is wettelijk verplicht om een ziekte- en invaliditeitsverzekering te nemen bij een ziekenfonds naar keuze. Zo worden de kosten gespreid over alle verzekerden. In 2015 betaal je voor een bezoek aan de huisarts ongeveer € 25. Het ziekenfonds neemt in principe 75 % van dat bedrag of circa € 19 voor zijn rekening. De overige 25 %, ongeveer € 6, betaal je zelf. Dat bedrag is het **remgeld**. Wanneer een dokter op huisbezoek komt, zal zowel het bedrag dat je meteen moet betalen als het remgeld hoger liggen. Op die manier probeert de overheid de (voor de maatschappij) dure huisbezoeken af te remmen. Wie het financieel moeilijk heeft of een inkomen krijgt dat lager is dan het leefloon, kan via de **sociale derdebetalersregeling** zelfs enkel het remgeld betalen bij de dokter. Het bedrag dat door het ziekenfonds betaald wordt, moet dan niet meer voorgeschoten worden.

  Door de verplichte ziekteverzekering wordt dus een groot deel van de medische kosten terugbetaald. Wie lijdt aan een ernstige, chronische of langdurige ziekte kan het gedeelte dat hijzelf moet betalen toch hoog zien oplopen. Daarom werd de **maximumfactuur** (MAF) ingevoerd. Dat systeem houdt de gezondheidsuitgaven van de patiënten binnen bepaalde grenzen. Als de medische kosten in een kalenderjaar het plafondbedrag bereiken, wordt het remgeld van de daaropvolgende ziekenhuisfacturen of doktersbriefjes volledig terugbetaald.

  Naast de ziekteverzekering van de sociale zekerheid zijn alle Vlamingen ook verplicht de **Vlaamse Zorgverzekering** te betalen. Die verzekering wordt gebruikt als tegemoetkoming voor niet-medische kosten van rusthuisbewoners en zwaar zorgbehoevenden die thuis verzorgd worden. Het geld wordt bijvoorbeeld besteed aan poetshulp, mantelzorg, de aankoop van hulpmiddelen, verblijfskosten … Ook hier is het principe van solidariteit essentieel.

  De ziekte- en invaliditeitsverzekeringen worden geregeld door het RIZIV, het Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering.

- Jaarlijks vakantiegeld
  Vandaag vindt iedereen het recht op een aantal weken betaalde vakantie heel normaal. Toch werd die regeling pas in 1936 na heel wat verzet ingevoerd. Op het hoogtepunt van de eerste langdurige algemene staking in juni van dat jaar legde een half miljoen werknemers het werk neer. De regering voerde een betaalde vakantie van zes dagen in. Het jaarlijkse vakantiegeld wordt geregeld door de RJV, de Rijksdienst voor Jaarlijkse Vakantie. Zelfstandigen, die niet voor de tak jaarlijkse vakantie verzekerd zijn, krijgen geen vakantiegeld.

Aanvullende uitkeringen

- Gezinsbijslag
  Kinderen opvoeden en naar school laten gaan kost geld. Dat beseft ook de overheid. Daarom hebben zowel werknemers, zelfstandigen als ambtenaren recht op een geboorte- of adoptiepremie, kinderbijslag … Ouders hebben onvoorwaardelijk recht op kinderbijslag, tot hun kind 18 jaar is. Als hun kind studeert of stage loopt, kunnen ze kinderbijslag ontvangen tot 25 jaar.
  De gezinsbijslag wordt geregeld door FAMIFED, het Federaal Agentschap voor de Kinderbijslag en uitbetaald door de kinderbijslagfondsen.

Schadevergoedingen voor beroepsrisico's

- Arbeidsongevallenverzekering
  Alle werknemers zijn verzekerd tegen arbeidsongevallen en ongevallen op de weg van en naar het werk. Het is de werkgever die een verzekering tegen arbeidsongevallen moet afsluiten bij een bevoegde verzekeringsinstelling.
  Het FAO of Fonds voor Arbeidsongevallen oefent zowel de technische als medische controle uit op de verzekeringsinstellingen.

- Beroepsziektenverzekering
  Wie een ziekte krijgt die veroorzaakt wordt door het beroep dat hij uitoefent, heeft een beroepsziekte. Om gemakkelijker te kunnen bepalen of iemand aan een beroepsziekte lijdt, heeft de Belgische wetgever een lijst opgesteld van meer dan 150 beroepsziekten.
  De stoflong, waarmee voormalige mijnwerkers kampen, is een klassiek voorbeeld.

Om alle uitbetalingen te kunnen garanderen, moeten zowel de werkgevers als de werknemers en de staat een bijdrage leveren. Het werknemersaandeel wordt berekend op basis van het brutoloon. Het wordt van het loon van de werknemer afgehouden en door de werkgever betaald aan de **RSZ**, de **Rijksdienst voor Sociale Zekerheid**. De werkgever betaalt ook zijn werkgeversaandeel aan de RSZ. De aan de RSZ overgemaakte gelden worden over de zeven sectoren van de sociale zekerheid verdeeld.

Vul op basis van de informatie over de sociale zekerheid het volgende schema in.

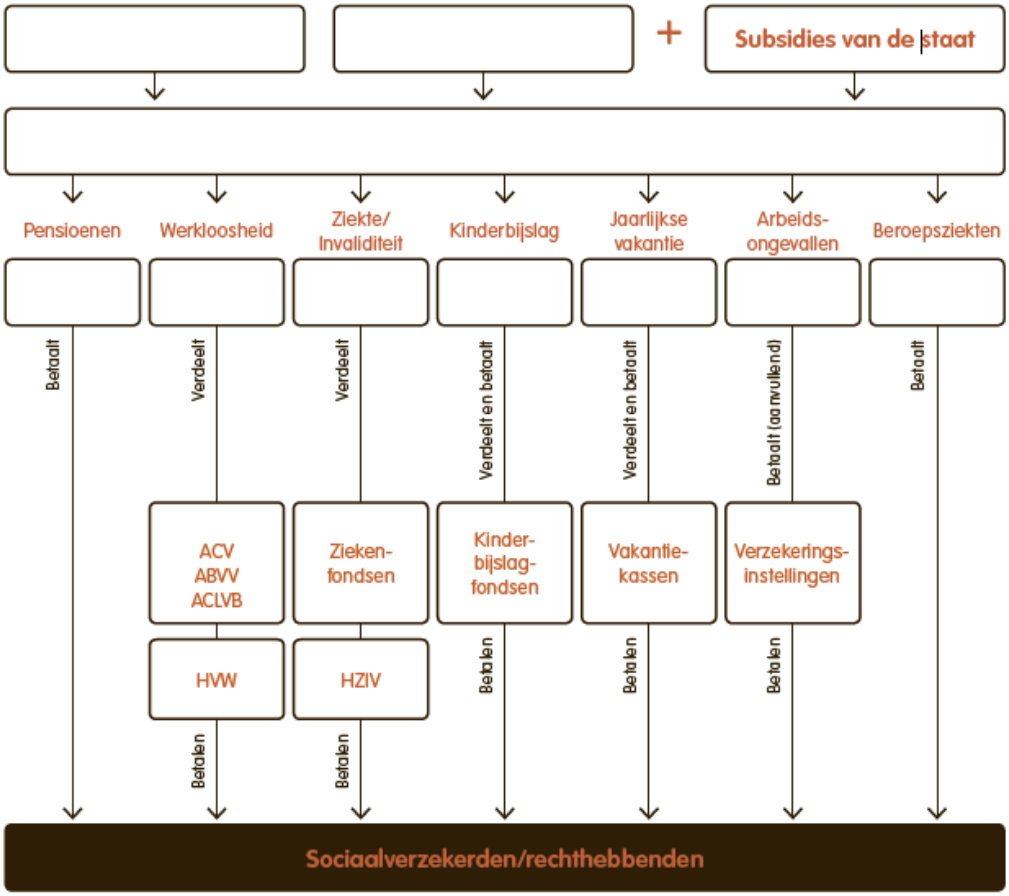

Bron: Rosvelds, S., 'De sociale zekerheid is er voor u. Basisbrochure over sociale zekerheid 2008-2009', ACV e.a., p. 16

Lijst van de gebruikte afkortingen in het schema:

ABVV	Algemeen Belgisch Vakverbond
ACLVB	Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
HZIV	Hulpkas voor Ziekte-en Invaliditeitsverzekering

6.3.2 Sociale bijstand

Ondanks alle beschermingsmaatregelen, voorzorgen en verzekeringen zijn er nog steeds mensen die door de mazen van het net vallen. Sommigen komen bijvoorbeeld alleen te staan en hebben geen recht op een werkloosheidsuitkering. Voor anderen blijkt het pensioen ontoereikend. Mensen met een handicap kunnen niet gaan werken en hebben dus geen inkomen.
In zulke gevallen kan de sociale bijstand een oplossing bieden. Het is een laatste vangnet om een **minimuminkomen** te **garanderen** aan de hele bevolking. In tegenstelling tot de sociale zekerheid wordt in het bijstandssysteem wel onderzocht of de aanvrager echt behoeftig is. Zo worden bijvoorbeeld het inkomen en de werkbereidheid van de aanvrager onderzocht. In principe zorgt die vorm van bijstand ervoor dat iedereen sociaal beschermd is.

De sociale bijstand bevat volgende voorzieningen:

- leefloon (bestaansminimum),
- inkomensgarantie voor ouderen,
- gewaarborgde gezinsbijslag,
- tegemoetkoming aan personen met een handicap.

Leefloon

Er zijn mensen die niet genoeg bestaansmiddelen hebben om zich maatschappelijk te integreren en een menswaardig bestaan te leiden. Zij kunnen in hun eigen gemeente terecht bij het **OCMW**, het **Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn**.
Als na een onderzoek van de bestaansmiddelen blijkt dat iemand effectief behoeftig is, krijgt hij een leefloon van het OCMW. Dat is een louter financiële toelage. Daarnaast biedt de sociale bijstand in ruime zin zowel materiële hulp (zoals voedselbonnen of zaken in natura), maar ook immateriële hulp, zoals budgetbegeleiding of juridisch advies.
In januari 2015 besliste de Vlaamse regering om de OCMW's na de verkiezingen van 2018 definitief af te schaffen. Het sociale beleid van een gemeente is dan niet langer de bevoegdheid van het OCMW, maar een taak van het gemeentebestuur.

Vanaf 2016 gelden de onderstaande bedragen als leefloon.

	Jaarbasis	Maandbasis
Categorie 1: samenwonende persoon	€ 6803,08	€ 566,92
Categorie 2: alleenstaande persoon	€ 10 204,63	€ 850,39
Categorie 3: persoon die samenwoont met een gezin ten laste en met minstens één ongehuwd minderjarig kind	€ 13 606,18	€ 1133,85

Wat valt op als je die bedragen vergelijkt met de armoedegrens?

Inkomensgarantie voor ouderen

De inkomensgarantie voor ouderen is een soort leefloon dat toegekend wordt aan mannen en vrouwen vanaf 65 jaar. De voorwaarden waaraan je moet voldoen om er recht op te hebben, zijn dan ook bijna dezelfde als die voor het leefloon. Een toekenning wordt dus ook voorafgegaan door een onderzoek.
Het gewaarborgd inkomen voor ouderen wordt geregeld door de RVP, de Rijksdienst voor Pensioenen.

Gewaarborgde gezinsbijslag

Wie in geen enkele Belgische, buitenlandse of internationale regeling recht heeft op kraamgeld en kinderbijslag voor de kinderen in zijn gezin, kan beroep doen op het stelsel van de gewaarborgde gezinsbijslag.
De gewaarborgde gezinsbijslag wordt uitgekeerd door FAMIFED, het Federaal agentschap voor de kinderbijslag.

Tegemoetkoming aan personen met een handicap

Personen die vanwege een handicap niet (meer) beschikken over voldoende inkomen, kunnen via een tegemoetkoming toch een inkomen ontvangen of hun ontoereikende inkomen laten aanvullen. Die tegemoetkoming wordt geregeld door de Directie-generaal Personen met een Handicap.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Thema 2 Kunst

7. VORMEN, TAAL EN CONTEXT

7.1 Vormen en disciplines

Het is niet gemakkelijk om een eenduidige definitie voor kunst te formuleren. Volgens **Jan Hoet** (1936-2014), ex-directeur van het SMAK-museum in Gent, gaat het om kunst als 'men iets probeert te zeggen, in beelden uit te drukken met de middelen die de maatschappij levert.' Dat is slechts één manier om kunst te definiëren.

Kunstuitingen kunnen dus zeer divers en verscheiden zijn. Om een gestructureerd beeld te krijgen van kunst en zijn uitingen, werd kunst in vier **kunstvormen** ingedeeld: muziek, dans, woord en beeld. Die indeling is echter kunstmatig. In de westerse kunstgeschiedenis werden ze tot en met de 19e eeuw duidelijk van elkaar gescheiden. Later ontstonden, o.a. als gevolg van technologische vernieuwingen, een aantal mengvormen.

Binnen de vier kunstvormen bestaan er verschillende **kunstdisciplines**. Dat zijn deelcategorieën waarin de kunstuitingen worden ondergebracht.

Plaats de volgende disciplines bij de juiste kunstvorm: ballet – opera – film – stripverhalen – fotografie – schilderkunst – architectuur – poëzie – videokunst – beeldhouwkunst – proza – theater – musical – jazzmuziek

Muziek	
Dans	
Woord	
Beeld	
Mengvormen	

7.2 Context

Kunstwerken ontstaan niet zomaar. Bijna altijd zijn ze het product van verschillende factoren. In de eerste plaats spelen de tijdsgeest en de plaats waarin de werken worden gemaakt een rol. Verder zijn ook de heersende waarden en normen van belang. Vaak worden die door de kunstenaars gevolgd, maar soms ontstaan nieuwe kunststromingen omdat bepaalde kunstenaars zich net afzetten tegen zulke regels. Een concreet voorbeeld daarvan is het futurisme.

Net voor de Eerste Wereldoorlog ontstond in Italië het futurisme, een nieuwe kunststroming die nauw verband hield met de ontwikkelingen in de technologie, de vooruitgang in de industrie en in de toenmalige maatschappij.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Het futurisme kenmerkt zich in de eerste plaats door een optimisme en een geloof in de toekomst. Futuristische kunstenaars verheerlijken de toekomst en roepen op om alle bruggen met het verleden op te blazen. Ze willen komaf maken met de oude, traditionele waarden en normen, die werken als een rem op het leven. Een leuze die de futuristen regelmatig verkondigen is: 'Verbrand de musea.' Daarnaast wekken ook begrippen als 'harmonie' en 'goede smaak' hun ergernis op. Die hebben volgens hen weinig te maken met de realiteit, terwijl zij net streven naar een innig contact met het dagelijks leven.
Kunst moet dus de dynamiek van het moderne leven uitdrukken en de werkelijkheid vatten.

© ImageSelect

Dynamische expansie en snelheid, Giacomo Balla, 1913

© ImageSelect

Simultaan zicht, Umberto Boccioni, 1911

Welke onderwerpen zouden typisch zijn voor het futurisme?

Waar situeer je die kunstwerken?

Welke elementen uit de schilderijen zijn typisch voor het futurisme?

© Corbis

Niet alleen in de schilderkunst, maar ook in de beeldhouwkunst werd het futurisme vertegenwoordigd.

Welke kenmerken tref je aan in het beeld 'Unieke vormen van continuïteit in de ruimte' van Umberto Boccioni uit 1913?

8. ROL EN BETEKENIS

8.1 Definities en criteria

8.1.1 Definities

Hieronder vind je een aantal definities en uitspraken over kunst. Geef telkens aan of je er akkoord (A) of niet akkoord (NA) mee gaat.

Nr.	Definities en uitspraken	A / NA
1.	*Kunst moet behagen.* (Nicolas Poussin, Franse schilder, 17e eeuw)	
2.	*Kunst is iets dat gemaakt is met gevoel voor vorm en schoonheid.* (Anoniem, Victoriaanse periode, 19e eeuw)	
3.	*Ieder kind is een kunstenaar. De moeilijkheid is er een te blijven als je groot wordt.* (Pablo Picasso, Spaanse kunstschilder, 20e eeuw)	
4.	*Kunst kan zelfs met opzet lelijk zijn en juist daardoor een diepe bevrediging schenken.* (Thomas Hoving, voormalige directeur van het New Yorkse Metropolitan Museum of Art, 20e eeuw)	
5.	*Art is what you can get away with.* (Andy Warhol, Amerikaanse kunstenaar, 20e eeuw)	
6.	*Het doel van kunst is niet het uiterlijk weer te geven, maar het innerlijk … dat is de echte werkelijkheid.* (Aristoteles, Griekse filosoof, 4e eeuw v.C.)	
7.	*Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie.* (Willem Kloos, Nederlandse dichter, 19e-20e eeuw)	
8.	*De kunst begint daar waar de nabootsing eindigt.* (Oscar Wilde, Ierse schrijver en dichter, 19e eeuw)	
9.	*Als geest en hand niet samengaan, ontstaat er geen kunst.* (Leonardo da Vinci, Italiaanse wetenschapper, uitvinder en kunstenaar, 15e-16e eeuw)	
10.	*Abstracte kunst is de moeilijkste kunst die er is. Je moet er goed voor kunnen tekenen, een fijn gevoel hebben voor kleur en voor compositie en, dit is het belangrijkste, ook een echte dichter zijn.* (Wassily Kandinsky, Russische schilder, 19e-20e eeuw)	

Geef nu je eigen definitie van kunst.

8.1.2 Criteria

Wat algemeen beschouwd en aanvaard wordt als kunst, is sterk afhankelijk van de tijd waarin het werk gemaakt en/of beoordeeld wordt. Een aantal kunstwerken die in dit en het vorige hoofdstuk aangehaald werden, tonen dat duidelijk aan. Ze werden verguisd tijdens het leven van de kunstenaar, maar zijn nu onbetaalbaar geworden.
Hoezeer je soms ook de indruk mag hebben dat kunst beoordelen een louter persoonlijke aangelegenheid is, toch zijn er een aantal criteria die algemeen gelden.

Originaliteit
Wie vandaag kijkt naar kunst, kan niet voorbij het begrip 'originaliteit'. In tegenstelling tot vroeger moet een hedendaags kunstenaar vooral origineel en vernieuwend uit de hoek komen. De kunstenaar is niet langer iemand die in opdracht van iemand anders kunst maakt, zoals vaak het geval was in de oude kunst. De kunstenaar is nu eerder een uitvinder of knutselaar die een nieuw idee heeft en iets doet dat uniek is. Vaak is zijn kunst grensverleggend en voert hij het werk niet eigenhandig meer uit. Dat was bijvoorbeeld het geval bij de getatoeëerde varkens van de Belgische kunstenaar Wim Delvoye (1965).

Emotionele lading
Sommige kunstkenners stellen dat iets pas als kunst mag worden beschouwd als het je ontroert of iets met je doet. Dat betekent niet noodzakelijk dat het om positieve emoties moet gaan. Kunst kan ook emoties zoals afkeer, verontwaardiging en woede oproepen. Als je onbewogen blijft bij wat je waarneemt, dan kun je het ook niet als kunst beschouwen.

Vakmanschap
Een vroege betekenis van het woord 'kunst' is 'kunde' of 'ambacht'. Een kunstenaar werd lange tijd vooral gezien als een ambachtsman. Kunst maken betekende dat de werkelijkheid zo goed mogelijk moest worden nagebootst. Vandaag moeten kunstwerken niet per definitie realistisch zijn, maar wie heel goed kan tekenen, schilderen, beeldhouwen, musiceren … wordt nog steeds gezien als een groot kunstenaar.

Economische waarde
Vaak wordt iets pas als kunst beschouwd als het veel waard is of veel geld opbrengt. Vroeger werden kunstwerken vaak besteld en dus betaald door de elite. Het gewone volk had, naast geen tijd, vooral geen middelen om aan kunst te spenderen. Vandaag is de economische waarde in de kunstwereld alleen maar toegenomen. Er worden miljoenen neergeteld om een topstuk aan te kopen. Beroemde verzamelaars en grote veilinghuizen als Christie's en Sotheby's spelen daarin wel een heel manipulatieve rol.

Esthetische waarde
Een werk krijgt in de kunstwereld een esthetische waarde als het mooi wordt gevonden. Die schoonheid zit o.a. in de harmonie, de juiste verhoudingen, de symmetrie en de klassieke vormen. De harmonie is gemakkelijk te herkennen in de beroemde renaissance- werken van Botticelli (1445-1510), maar zit ook in de abstracte kunst van de 20e-eeuwse schilder Jackson Pollock (1912-1956). Zijn *drip paintings* vertonen bijvoorbeeld steeds terugkerende patronen.
Wanneer je brein regelmatigheden ontdekt in wat je waarneemt, ontstaat er een zekere opwinding. Hoe meer criteria er voor een werk gelden, hoe meer eensgezindheid er is om het als kunst te beschouwen.

Socius 4e jaar © Uitgeverij Averbode

Welke van de bovenvermelde criteria en definities of uitspraken zijn het meest van toepassing op deze kunstwerken?

Kunstwerk	Definitie / uitspraak	Criteria
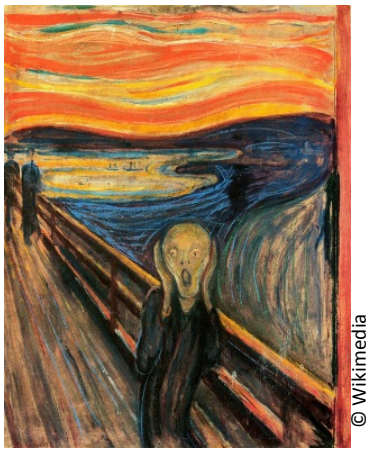 © Wikimedia Edvard Munch, *De schreeuw* (1893)		
© Shutterstock Dom van Milaan, 14e eeuw		
© Shutterstock Anton Corbijn, foto voor U2 (*The Joshua Tree*, 1987)		

Sint-Ludgardis
Antwerpen

Voorbeeldvragen

Voorbeeldvragen met verbetersleutel – leerstof CW3

1. N.a.v. de vrouwendag verscheen op 8 maart 2013 een artikel in *De Morgen.* Lees hieronder een bewerkt fragment en beantwoord de bijbehorende vragen.

> Vrouw & Maatschappij, de vrouwenbeweging van de CD&V, spreekt van de 'beslissingskloof'. Dat is het verschil tussen het percentage vrouwen op een bepaalde functie en de norm van 50 procent die bereikt moet worden om van echte gelijkwaardigheid te kunnen spreken. Als dat verschil meer dan 17 procent bedraagt, is er sprake van een grote beslissingskloof, want dan betekent dat dat er minder dan een derde vrouwen die functie vervult.
>
> De grote conclusie luidt: als er geen afspraken bestaan rond het aandeel van vrouwelijke vertegenwoordigers, zijn er ook veel minder vrouwen in topfuncties te bespeuren. Voor enkele grote sectoren zijn de resultaten ronduit ontluisterend. Bij de Vlaamse universiteiten bedraagt de beslissingskloof liefst 35,7 procent, aan de hogescholen zelfs bijna 40 procent. Slechts één Vlaamse universiteit heeft een vrouwelijke rector.
>
> In de gezondheidszorg, toch ook een sector waar veel vrouwen aan de slag zijn, heerst hetzelfde beeld. De directieleden van de ziekenhuizen zijn nog voor bijna 80 procent mannen. En in de organen van de Orde van geneesheren vind je maar 12 procent vrouwen. De beroepsfederaties scoren evenzeer slecht. Bij het Verbond van Belgische Ondernemingen, bijvoorbeeld, tellen de algemene vergadering en de raad van bestuur slechts zes vrouwen onder hun 82 leden. Bij Unizo, Voka-VEV en de Boerenbond is het slechts een beetje beter gesteld.
>
> *Bron: S.n., 'Amper vrouwen in topfuncties in sectoren zonder quota', De Morgen, 8/03/2013*

   a. Door welk woord kun je het onderstreepte zinsdeel vervangen?
      Quota

   b. Is er sprake van een glazen plafond in de gezondheidszorg? Onderbouw je antwoord met gegevens uit de tekst.
      De directieleden van de ziekenhuizen zijn nog voor bijna 80 procent mannen. In de organen van de Orde van geneesheren vind je maar 12 procent vrouwen.
      Conclusie: er is wel degelijk een glazen plafond in de sector.

   c. Is er ook sprake van een beslissingskloof in die sector? Onderbouw je antwoord opnieuw met gegevens uit de tekst.
      Ja, bij de directieleden van de ziekenhuizen is het verschil meer dan 17 procent (50 - 20 = 30). In de organen van de Orde van geneesheren bedraagt dat verschil ook meer dan 17 procent (50 – 12= 38).

2. In de onderstaande voorbeelden is sprake van civilisatie.

   a. Definieer de term 'civilisatie'.
      Het proces waarbij een samenleving met de daarbijhorende cultuur of culturen voortdurend in ontwikkeling is.

b. Is er in de onderstaande gevallen sprake van interne of externe factoren? Geef ook de onderverdeling.

- In 2013 werd Argus II geïntroduceerd, een breinimplantaat dat mensen met een erfelijke oogziekte weer een beetje zicht geeft.

O Interne factoren
- O Waarde- en normverschuiving
- O Demografie
- O Wetenschappelijke ontwikkelingen

O Externe factoren
- O Natuurverschijnselen
- O Cultuurcontact

- De antihomowet in Uganda kwam er nadat Amerikaanse predikers aan antihomopropaganda hadden gedaan in dat land.

O Interne factoren
- O Waarde- en normverschuiving
- O Demografie
- O Wetenschappelijke ontwikkelingen

O Externe factoren
- O Natuurverschijnselen
- O Cultuurcontact

3. Kun je de onderstaande afbeelding zien als een vorm van cultuuroverdracht? Verklaar je antwoord.

Ja, in een maatschappij circuleren waarden, verklaringen en denkbeelden die aangeven wat leeft in de samenleving. Ze worden bewust en onbewust geuit via verscheidene beeldende en verhalende cultuurproducten, zoals deze waterspuwers. Ze registreren niet enkel wat mensen op dat moment belangrijk vinden, maar vervullen ook een belangrijke rol in de socialisatie van de volgende generaties. Deze waterspuwers moesten de mensen bang houden en waarden als gehoorzaamheid afdwingen. Ze geven ook de wijsheid 'horen, zien en zwijgen' door.

Voorbeeldvragen met verbetersleutel – leerstof CW4

4. Geef voor het onderstaande artikel (a) het toepasselijke maatschappelijke veld, (b) de besproken organisatie en (c) het belangrijkste doel van de organisatie.

> De Moslimexecutieve, het vertegenwoordigende orgaan van de moslims in België, heeft de aanslag bij Charlie Hebdo scherp veroordeeld. De EMB (Executief van de Moslims in België) 'veroordeelt met de grootste kordaatheid de aanslag op het leven en de vrije meningsuiting, die een van de pijlers is van onze democratie'. De organisatie roept ook alle moslimactoren op het terrein (imams, vertegenwoordigers van de moskee, moslimleerkrachten ...) op om geweld en terrorisme in alle vormen te veroordelen en een discours te voeren van vrede en respect voor de democratische waarden. Aan de media en de burgers vraagt de executieve om geen stellingen te onderschrijven die kunnen leiden tot wederzijdse beschuldigingen.
>
> *Bron: Deredactie.be, 8/01/2015*

(a) Het levensbeschouwelijke veld

(b) De Moslimexecutieve

(c) De moslims in België vertegenwoordigen

5. Lees het onderstaand krantenartikel en vul de ontbrekende termen in.

> Cathy Berx toont weinig begrip voor het voorstel om de naam van de provincie Antwerpen te veranderen in Midden-Brabant. 'Artikel 5 van de grondwet zegt wat de namen van de provincies zijn. En er is geen enkele bepaling van de grondwet voor herziening vatbaar verklaard, dus ook niet artikel 5. Dus voor de grondwet blijft de provincie Antwerpen Antwerpen en niemand kan dat wijzigen', zegt ① in een reactie op het voorstel van de meerderheidspartijen in het Vlaams Parlement om haar provincie een nieuwe naam te geven. Berx staat hierin niet alleen, maar wordt gevolgd door de volledige ②. 'We denken dat een naamsverandering op dit moment echt niet opportuun is. Door de afschaffing van het provinciefonds door de Vlaamse regering moet de provincie het jaarlijks met 11 miljoen euro minder stellen en daardoor liggen de prioriteiten voor ons bestuur momenteel bij besparingen en saneringen', zegt N-VA-③ Luk Lemmens.
>
> *Bron: deredactie.be, 13/11/2014*

①	de gouverneur
②	Bestendige Deputatie
③	gedeputeerde

6. Geef één kenmerk van de vrijemarkteconomie dat vervat zit in het volgende krantenartikel. Motiveer je keuze met elementen uit de tekst. (Schrijf die elementen op en onderstreep ze niet alleen in de tekst!)

Delhaize gaat zélf shoppen bij Colruyt

BRUSSEL - De prijzenoorlog tussen de grote supermarkten duurt voort. Carrefour en Delhaize schoten in onze weekendkrant met scherp op de Prijsbarometer van Colruyt. Die becijfert voor meer dan 3630 producten uit vier productgroepen het prijsverschil met de concurrentie. Maar Colruyt vergelijkt alleen maar nationale merkproducten (zoals Coca-Cola), verse producten (zoals witloofstronkjes) en eersteprijsproducten (Everyday bij Colruyt, 365 bij Delhaize, Discount bij Carrefour) terwijl het gros van hun klanten ook flink wat 'huismerken' koopt. 'En die zijn gemiddeld 15 tot 30 procent goedkoper dan de vergelijkbare nationale merkproducten voor een minstens gelijkwaardige kwaliteit', aldus Delhaize en Carrefour. 'Wanneer de klant enkele huismerkproducten in zijn mandje legt, is hij dus sowieso goedkoper af.'

Bron: Simoens, K., De Standaard, 07/12/2010

Vrije concurrentie: Delhaize, Carrefour en Colruyt voeren een prijzenoorlog.

Winststreven: de koper gaat op zoek naar het goedkoopste product en dus naar zijn maximale voordeel.

Individuele vrijheid: de koper heeft vrijheid van keuze tussen de verschillende supermarkten, alsook tussen de nationale merkproducten of eersteprijsproducten of huismerken.

7. Geef de zeven takken waaruit onze sociale zekerheid bestaat.

- Werkloosheidsuitkering
- Rust- en overlevingspensioen
- Ziekte- en invaliditeitsuitkering
- Jaarlijks vakantiegeld
- Gezinsbijslag
- Arbeidsongevallenverzekering
- Beroepsziektenverzekering